

TESTNEVELÉS, SPORT, TUDOMÁNY

PHYSICAL EDUCATION, SPORT, SCIENCE

A MAGYAR TESTNEVELÉSI ÉS SPORTTUDOMÁNYI EGYETEM TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA | SCIENTIFIC JOURNAL OF THE HUNGARIAN UNIVERSITY OF SPORTS SCIENCE

8. évf., 3-4. szám
Year 8, Issue 3-4
2023.

tf.hu/tst
english.tf.hu/pss
tst@tf.hu

ISSN 2498-7646

VÁLOGATÁS A CIKKEKBŐL / *Selection of papers*

A szezon közben történt edzőváltások és az eredményesség kapcsolatának vizsgálata a profi magyar labdarúgó bajnokságokban 2013-2023 között

Investigation of the relationship of in-season coaching changes and performance in the professional Hungarian football championships between 2013-2023

Stressz vizsgálata kézilabda játékvezetők körében

Stress among handball referees

Gender kérdések a sportban: Caster Semenya ügye és annak hatásai az atlétika világában és a globális sportban

Gender questions in elite sport: Effects of Caster Semenya case on athletics and global sports

A társadalmi felelősségvállalás lehetséges gazdasági hatásai a sportszervezeteknél

Potential Economic Impacts of Corporate Social Responsibility in Sport Organisations

Ultrák a lelátókon: A szurkolás, mint életre szóló elköteleződés

Ultras in the stands: Cheering as lifelong lasting engagement

TESTNEVELÉS, SPORT, TUDOMÁNY

PHYSICAL EDUCATION, SPORT, SCIENCE

A MAGYAR TESTNEVELÉSI ÉS SPORTTUDOMÁNYI EGYETEM TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA
SCIENTIFIC JOURNAL OF THE HUNGARIAN UNIVERSITY OF SPORTS SCIENCE

8. évfolyam, 3-4. szám / Year 8, Issue 3-4
2023

ISSN 2498-7646

TARTALOM / TABLE OF CONTENTS

EREDETI KÖZLEMÉNYEK / ORIGINAL RESEARCH PAPERS

GAZDASÁG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK / SOCIAL SCIENCES

- ◆ A szezon közben történt edzőváltások és az eredményesség kapcsolatának vizsgálata a profi magyar labdarúgó bajnokságokban 2013-2023 között / *Relationship between in-season coaching changes and performance in the professional Hungarian football championships between 2013-2023* 8
Oláh Dávid, Domonkos Csaba, Kovács Péter, Nagy Máté, Borbély Szilvia, Bognár József
- ◆ Stressz vizsgálata kézilabda játékvezetők körében / *Stress among handball referees* 18
Sári Júlia, Dolnegó Bálint
- ◆ Gender kérdések a sportban: Caster Semenya ügye és annak hatásai az atlétika világában és a globális sportban / *Gender questions in elite sport: Effects of Caster Semenya case on athletics and global sports* 31
Csighy Adrienn, Resperger Viktória
- ◆ A játékvezetők és az edzők közötti verbális és nonverbális kommunikáció vizsgálata a labdarúgásban / *Study on verbal and nonverbal communication between referees and coaches in football* 41
Németh Gergely, Dolnegó Bálint
- ◆ Gyermek-, ifjúság- és szakembervédelem a sportban – egy komplex jelenség multidiszciplináris megközelítése / *Child, youth and sports professional protection in sport – a complex issue with multidisciplinary approach* 48
Gál Andrea, Farkas Judit, Dóczi-Vámos Gabriella, Bodnár Ilona, Dóczi Tamás, Lénárt Ágota, Soós István, Szekeres Diána
- ◆ Helyi lakosok percepciói a sportesemény hatásairól: egy kérdőív bemutatása / *Local residents' perceptions of the impacts of a sporting event: an introduction to a survey instrument* 57
Polcsik Balázs, Perényi Szilvia
- ◆ A társadalmi felelősségvállalás lehetséges gazdasági hatásai a sportszervezeteknél / *Potential economic impacts of corporate social responsibility in sport organisations* 70
Bardon Zsolt, Sisa Krisztina Andrea
- ◆ Az önkéntesség és a társadalmi felelősségvállalás kérdései a sportban / *Volunteering and social responsibility in sport* 79
Perényi Szilvia, Horváth Rita, Bodnár Ilona
- ◆ Az érem másik oldala: Sportolói márkaérték a 'social listening' tükrében / *The other side of the coin: Athletes brand equity in the light of 'social listening'* 92
Kiss Henriett, Kiss Bernadett, Sisa Krisztina
- ◆ Ultrák a lelátókon: A szurkolás, mint életre szóló elköteleződés / *Ultras in the stands: Cheering as lifelong lasting engagement* 102
Krár Edina, Perényi Szilvia

IMPRESSZUM / IMPRESSUM

FŐSZERKESZTŐ / EDITOR-IN-CHIEF

Koller Ákos (természettudományok / natural sciences)

SZERKESZTŐK / EDITORS

Mocsai Lajos (sportági tudományok / sport sciences)

Hamar Pál (testnevelés és pedagógia / physical education and pedagogy)

Sterbenz Tamás (gazdaság- és társadalomtudományok / social sciences)

SZERKESZTŐSÉGI MUNKATÁRSÁK / EDITORIAL STAFF

Török Lilla, Béres Bettina, Dóczi Tamás

NYELVI LEKTOR / LANGUAGE PROOFREADER

Nemerkényiné Hidegkuti Krisztina

LAPTERV ÉS NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS / DESIGN AND PREPRESS

Király András

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG / EDITORIAL BOARD

Ács Pongrácz Pécsi Tudományegyetem (HU), Balogh László Debreceni Egyetem (HU), Borbély Attila Wekerle Sándor Üzleti Főiskola, Budapest (HU), Czyz, Stanislaw North West University, Potchefstroom (ZA), Duncker, Dirk Erasmus MC, Rotterdam (NL), Gál Andrea Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem (HU), Géczi Gábor Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem (HU), Józsa Rita Pécsi Tudományegyetem (HU), Keresztesi Katalin Debreceni Egyetem (HU), Koltai Erika Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem (HU), Laczkó József Pécsi Tudományegyetem (HU), Lenasi, Helena University of Ljubljana (SI), Merkely Béla Semmelweis Egyetem (HU), Milicic, Davor University Hospital Centre Zagreb (CR), Perényi Szilvia Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem (HU), Préda István HM Honvédkórház, Budapest (HU), Révész László Eszterházy Károly Egyetem, Eger (HU), Soós István University of Sunderland (UK), Tóth László Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem (HU), Wilhelm Márta Pécsi Tudományegyetem (HU)

TANÁCSADÓ TESTÜLET / ADVISORY BOARD

Berkes István Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem (HU), Földesiné Szabó Gyöngyi Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem (HU), Gombocz János Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem (HU), Pavlik Gábor Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem (HU), Sipos Kornél Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem (HU), Tihanyi József Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem (HU), Tóth Ákos Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem (HU)

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓ / EDITORIAL OFFICE AND PUBLISHER

A Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem hivatalos tudományos lapja | Megjelenik online és nyomtatásban, évente 4-szer. Lektorált folyóirat: az eredeti közleményeket két független, anonim bíráló véleményezi. Kiadja a Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem. Felelős kiadó: Sterbenz Tamás, rektor. Cím: 1123 Budapest, Alkotás u. 42-48. | Telefon: +36-1-487-9213 | E-mail: tst@tf.hu | ISSN 2498-7646 (online), ISSN 2560-0346 (nyomtatott) | Official scientific journal of the Hungarian University of Sports Science | Published online and in print 4 times in a year. Peer-reviewed journal: the manuscripts are reviewed by two independent experts. Published by the Hungarian University of Sports Science. Publisher: Tamás Sterbenz, rector. Address: Alkotás u. 42-48., Budapest, 1123 Hungary | Phone: +36-1-487-9213 | E-mail: tst@tf.hu | ISSN 2498-7646 (online), ISSN 2560-0346 (print)

Minden jog fenntartva. A kiadó a hirdetések tartalmáért nem vállal felelősséget. A folyóiratban megjelent valamennyi írásos és képi anyag közlési joga a kiadót illeti, a megjelent anyagnak, illetve egy részének bármilyen formában történő másolásához, ismételt megjelentetéséhez a kiadó hozzájárulása szükséges. / All rights reserved. The publisher does not take responsibility for the content of advertisements. The publishing rights of all written and visual materials belong to the publisher; to make a copy of the issue or any part of it is required to ask for the permission of the publisher.

Előszó

Tisztelt Olvasók! Tisztelt Szerzők!

Üdvözlöm Önöket a Testnevelés, Sport, Tudomány (TST) 2023/3-4 számának megjelenése alkalmából. Az eddigi számok, és a nagy érdeklődés bizonyítja, hogy a sporttémájú tudományos közleményeknek igényük van egy magas szintű, kétnyelvű – magyar és angol – fórumra. A TST hivatása, hogy hangsúlyozza a sporttudományok interdiszciplináris jellegét. Talán ez az egyik legkomplexebb tudományos terület, mivel a sport kizárólag az emberre jellemző tevékenység, nem csak fizikai, de pszichológiai, pedagógiai értelemben is, illetve annak társadalmi-gazdasági jelenségei és az azokat szabályozó mechanizmusok más területekre kevésbé jellemzőek.

A 2023/3-4 összevont számban számos érdekes cikket közlünk, melyek elsősorban a sporttudomány társadalomtudományi aspektusának kutatási eredményeiről számolnak be. A szám különlegessége, hogy többségében olyan kutatások eredményeit mutatja be és publikálja, amelyeket az egyetemi hallgatók és kutatók közösen végeztek el.

A cikkek, melyeket dr. Perényi Szilvia gyűjtött össze, és rendezett sajtó alá, a labdarúgás, a kézilabda és az atlétika világát mutatják be sok szempontból, és vizsgálják az edzők, bírók, sportolók, szurkolók és az önkéntesek aktivitását. Érdekes és értékes ismereteket adnak át az edzőváltások és az eredményesség, a stresszkezelés, a gender kérdések, a verbális és a nonverbális kommunikáció, a gyermek-, ifjúság- és szakembervédelem területeiről. Elemzik a sportesemények társadalmi hatásait, a társadalmi felelősségvállalás és az önkénység legfontosabb területeit, szólnak a sportolói márkaépítés fontos kérdéseiről, és betekintést adnak az ultraszurkolók életébe.

A közlemények tudományos színvonalát biztosítja, hogy minden beküldött cikket két független bíráló értékeli (peer-reviewed), akik a rangos hazai és külföldi kutatókból álló szerkesztőbizottság tagjai közül kerülnek ki.

A TST, mint sok más rangos tudományos folyóirat, elsősorban online megjelenésű, így az interneten mindenki számára elérhető (tf.hu/tst), elősegítve az olvasottság növelését, a tudományos kutatás és a már felhalmozott a tudás terjesztését. Emellett azonban – limitált példányszámban – nyomtatott formában is megjelenik. Az évek folyamán a szerkesztőség és a szerzők arra törekednek, hogy a TST egy magas szintű sporttudományi folyóirat legyen. A szerkesztőbizottság, a különszám szerkesztője és a magam nevében reméljük, hogy az olvasók érdekes cikkeket találnak.

És végül fontos megemlíteni, hogy ez az utolsó TST szám. Az első 2016-ban jelent meg, és nyolc éven keresztül gyűjtötte össze a sportkutatásokkal kapcsolatos eredményeket. Most egy magasabb szintre léptünk: a folytatást a Sport Research International / SPRINT folyóirat veszi át, az Akadémia Kiadó gondozásában (AKJournals). Most már a SPRINT-be várjuk a kéziratokat.

Tisztelettel,
Koller Ákos, főszerkesztő
Perényi Szilvia, a különszám szerkesztője

Foreword

Dear Reader! Dear Authors!

Welcome to the publication of 2023/3-4 Physical Education Sport Science (PSS). This issue is the last, as the sequel will be taken over by the Sport Research International / SPRINT newspaper, published by Akadémia Kiadó (AKJournals).

The issues so far and the great interest shown have proven the need for a high-quality bilingual - Hungarian and English - forum for scientific publications in the field of sport. The PSS's mission is to emphasize the interdisciplinary nature of sports science. It is perhaps one of the most complex scientific fields since sport is an exclusively human activity not only in its physical, but also in its psychological and pedagogical sense, and its socio-economic phenomena and the mechanisms that regulate them cannot be found elsewhere in nature.

In the 2023/3-4 combined issue, several interesting articles are published, primarily on the social science aspects of sports science. A special feature of this issue is that most research were carried out and published jointly by students and faculty members.

The articles, collected and edited by Dr. Szilvia Perényi, present the world of football, handball and athletics from many perspectives.

The papers investigate the activities of coaches, referees, athletes and fans, and volunteers. They provide interesting and valuable insights into the areas of coaching change and team performance, stress management, gender issues, verbal and non-verbal communication, child, youth and professional protection. They analyze the social impact of sporting events, key areas of social responsibility and volunteering, address important issues in sports branding and provide insights into the life of ultra-supporters.

The scientific quality of the papers is ensured by the fact that all submitted articles are peer-reviewed by two independent reviewers, who are members of the editorial committee composed of prestigious Hungarian and foreign researchers. PSS like many other prestigious scientific journals, is primarily online making accessible to all issues on the internet (tf.hu/pss) helping to increase readership and dissemination of accumulated scientific research. In addition, it is also available in print in limited numbers. Over the years the editorial board and the authors strived to maintain PSS to be a high-level sport journal.

On behalf of the Editorial Board, the Editor of the Special Issue and myself, we hope that readers of this issue will find interesting articles.

And finally, it is important to mention that this is the last PSS issue. The first one was published in 2016 and collected the results of sports research over a period of eight years. Now we have taken it to a higher level: the publication will be taken over by the Sport Research International / SPRINT journal, published by the Akadémia Kiadó (AKJournals). Now we are waiting for your manuscripts in SPRINT.

Regards,
Akos Koller, Editor-in chief
Szilvia Perényi, Special Issue Editor

A szezon közben történt edzőváltások és az eredményesség kapcsolatának vizsgálata a profi magyar labdarúgó bajnokságokban 2013-2023 között

Relationship between in-season coaching changes and performance in the professional Hungarian football championships between 2013-2023

Oláh Dávid^{1,2} Domonkos Csaba³, Kovács Péter¹, Nagy Máté², Borbély Szilvia³, Bognár József⁴

1 Magyar Labdarúgó Szövetség

2 Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Doktori Iskola

3 Nyíregyházi Egyetem, Testnevelés és Sporttudományi Intézet

4 Eszterházy Károly Egyetem, Sporttudományi Intézet

Absztrakt - Kutatásunk a magyar profi labdarúgó-bajnokságokban történt szezon közbeni edzőváltások hatását vizsgálja az eredményesség szempontjából, különös tekintettel az NB1 és NB2 csapataira. Mivel a hazai szakirodalomban kevés figyelmet fordítottak az edzőváltások elemzésére, főként külföldi forrásokra támaszkodtunk. A nemzetközi irodalomból ismert kutatások többsége rövid távon kis mértékű pozitív hatást mutatott az edzőváltások után, míg hosszú távon jellemzően nem volt jelentős javulás (Lago-Peñas és mtsai, 2011; Argentieri és mtsai., 2019). Kutatásunkban tíz év (2013–2023) szezonadatait elemeztük, és megállapítottuk, hogy a magyar első és másodosztályban összesen 196 szezon közbeni edzőváltás történt. Az edzőváltás előtti és utáni 1, 3 és 5 mérkőzés eredményeit elemeztük, figyelembe véve a helyezések, szerzett pontok, lőtt és kapott gólok alakulását. A hazai adatok alapján a szezon közbeni edzőváltások rövid távon minimális javulást eredményeztek, összhangban a nemzetközi eredményekkel.

Kulcsszavak: edzőváltások, eredményesség, magyar profi labdarúgás

Abstract - Our research examines effect of mid-season coaching changes in the Hungarian professional football championships from the point of view of effectiveness, with regard to the NB1 and NB2 teams. Since little attention was paid to the analysis of coaching changes in the domestic literature, we mainly relied on foreign sources. Most of the research known from international literature shows a small positive effect after coach changes in the short term, while there is typically no significant improvement in the long term (Lago-Peñas et al., 2011; Argentieri et al., 2019). In our research, we analysed the season data of ten years (2013–2023) and found that there was a total of 196 mid-season coaching changes in the Hungarian first and second divisions. We analysed the results of 1, 3 and 5 matches before and after the change of coach, considering the evolution of rankings, points scored, goals scored and conceded. Based on domestic data, coaching changes during the season resulted in minimal improvement in the short term, in line with international results.

Keywords: coaching changes, effectiveness, Hungarian professional football

Bevezetés

Az edzőváltások sportteljesítményre gyakorolt hatásainak vizsgálata a sporttudomány területén kiemelkedő jelentőséggel bír. A hazai szakirodalom vonatkozásában *Oláh és Bognár* (2019) kutatásukban foglalkoztak a 2000 és 2018 között megjelent, labdarúgás témájában íródott szakcikkekkel. Elemzésük alapján több publikáció is vizsgálódott a játékosügynökök és a klubok gazdasági működésével kapcsolatosan, azonban az edzőváltások témája ebben az időszakban nem kapott figyelmet. Ennek következtében kutatásunk során leginkább a nemzetközi szakirodalomra támaszkodtunk, hogy átfogó képet kapjunk az edzői fluktuációk hatásairól.

A nemzetközi kutatások túlnyomórészt az edzőváltások eredményességre gyakorolt hatását vizsgálták, ám egyes tanulmányok más szempontokat is figyelembe vettek. *Balduck és mtsai* (2010) kutatásukban az edzői fluktuáció csapatkohézióra gyakorolt hatását vizsgálták. A belga férfi labdarúgó-válogatott hét évre visszanyúló mérkőzésadatai alapján arra a következtetésre jutottak, hogy egy új edző kinevezése általában pozitív hatással van a csapat összhangjára, amely döntően befolyásolja a későbbi eredményességet. E kutatás jelentősége abban áll, hogy nem csupán az eredmények szintjén, hanem a csapattagok közötti dinamika javulásán keresztül értelmezi az edzőváltás hatását.

Több szakirodalom a fizikai teljesítmény szempontjából vizsgálta az edzőcsereket (*Guerrero-Calderón és mtsai, 2021; Radziminski és mtsai, 2022; Castellanos és mtsai, 2022*). Az eredmények azonban eltérőek voltak. *Guerrero-Calderón és mtsai* (2021) és *Radziminski és mtsai* (2022) arra jutottak, hogy az edzőváltásokat követően nem tapasztaltak jelentős változást a fizikai mutatókban. A spanyol labdarúgó-bajnokság különböző osztályaiban szereplő profi játékosokat vizsgálták az edzőváltás előtti és utáni négy hét során, és az eredmények alapján kijelentették, hogy a szezon közbeni edzőváltás nem növelte a játékosok fizikai teljesítményét sem az edzéseken, sem a mérkőzéseken. *Radziminski és mtsai*. (2022) célja az volt, hogy meghatározzák, hogyan hat az edzőcsere a professzionális labdarúgó-csapatok fizikai teljesítményére. Az általuk végzett kutatás kimutatta, hogy rövid távon ugyan előfordulhat teljesítményjavulás, ám ez legfeljebb öt mérkőzésig tart, majd a pozitív hatások megszűnnek. Ezzel szemben *Castellanos és mtsai* (2022) vizsgálatai szerint nemcsak a fizikai,

hanem a technikai és taktikai teljesítmény is javult az edzőváltást követően. A 2020-2021-es spanyol labdarúgó szezon adatai alapján arra jutottak, hogy a sprintek teljesítménye az edzőváltás utáni első négy hétben növekedett, és nyolc hét alatt több gólt, illetve kapura lövést produkáltak a játékosok. Eredményeik azt sugallják, hogy az edzőcsere hatékony beavatkozás lehet, ha a csapat teljesítménye elmarad a várttól.

Az edzőváltások hatása nemcsak a labdarúgásban, hanem más sportágakban is érdeklődésre tarthat számot. *White és mtsai* (2007) az amerikai jégkorong-bajnokságban (NHL) 15 szezont vizsgáltak 1989 és 2003 között. Az elemzésük során a csapatok teljesítményét nyomon követték az edzőváltás előtti és utáni időszakban, valamint egy teljes szezont az átmenet évét követően. Érdekes módon az eredmények azt mutatták, hogy az újonnan érkező edzők tapasztalata általában kevesebb volt, mint elődeiké, mégis a szezon közbeni edzőváltások rövid és hosszú távon egyaránt javították a csapat teljesítményét. Ez arra utal, hogy a tapasztalat hiánya nem feltétlenül jelent hátrányt, ha egy csapatnak új impulzusokra van szüksége. A női labdarúgás terén *Wicker és mtsai*. (2019) hasonlóan érdekes eredményekre jutottak. Kutatásuk során 695 csapatot vizsgáltak meg 11 szezonon keresztül, hogy feltárják a nemek közötti különbségeket az edzőváltások kapcsán. Megállapították, hogy az edzőváltások fő oka általában a gyenge csapatteljesítmény, függetlenül attól, hogy férfi vagy női edzőről van szó. Azonban kimutatták, hogy a női edzőket lényegesen nagyobb valószínűséggel alkalmazzák újra.

Több kutatás is hasonló következtetésekre jutott abban a tekintetben, hogy az edzőváltások rövid távon minimális pozitív hatással bírnak, hosszú távon azonban a teljesítmény javulása nem kimutatható (*Lago-Peñas és mtsai, 2011; Argentieri és mtsai, 2019; Behnam és mtsai, 2013; Galdino és mtsai, 2020*). *Lago-Peñas és mtsai* (2011) a spanyol profi labdarúgásban végzett kutatásuk során az 1997-98-as és a 2006-2007-es szezonok közötti időszakról gyűjtöttek adatokat. Eredményeik szerint az edzői fluktuációk csak rövid távon mutatnak pozitív hatást a csapat teljesítményére, amit fokozatos romlás követ. Hasonló eredményekre jutott *Argentieri és mtsai*. (2019), akik az olasz Serie A adatait vizsgálták. Tanulmányuk szerint a szezon közbeni edzőváltások rövid távon minimális

pozitív hatással bírnak, míg hosszú távon negatív következményekkel járhatnak, különösen a kisebb csapatok esetében. *Behnam és mtsai* (2013) Iránban végzett kutatása szintén azt mutatta, hogy a rövid távú javulás kimutatható, de hosszú távon az edzőváltások nem hoznak tartós eredményeket. *Galdino és mtsai* (2020) a brazil labdarúgásban, ahol a világon az egyik legmagasabb az edzői fluktuáció, azt vizsgálták, hogy a vezetőedző cserék milyen hatással vannak a csapat teljesítményére. Tanulmányuk szerint az edzőváltások jelentős részét a negatív eredmények indokolják, és hét mérkőzésre van szükség ahhoz, hogy bármilyen javulás tapasztalható legyen.

Ezzel szemben *Zart és Güllich* (2022) pozitív eredményeket mutattak ki az angol, német és spanyol labdarúgó-bajnokságokban. Kutatásuk során 149 csapat edzőváltását és több mint 3960 mérkőzést elemeztek. Eredményeik alapján a szezon közbeni edzőváltások rövid, közép- és hosszú távon egyaránt pozitív hatással voltak a teljesítményre. Hasonló eredményekre jutott *Van Ours és Van Tuijl* (2016), akik a holland első osztály vezetőedzőinek cseréit vizsgálták. Megállapították, hogy az edzőcsere a csapatok teljesítményében tapasztalható pozitív változásokat eredményezett, amely hosszabb távon is kitartott. Az edzők tapasztalatának hatása a sikerességre gyakran vizsgált kérdés volt. *Tozetto és mtsai* (2019) a brazil labdarúgásban arra a következtetésre jutottak, hogy a korábbi vezetőedzői tapasztalat nem feltétlenül korrelál a jobb teljesítménnyel. *Kim* (2015) hasonló eredményeket mutatott ki a koreai labdarúgásban, ahol azt találta, hogy a szezonon kívüli edzőváltások pozitív hatással vannak a teljesítményre, míg a szezon közbeni váltások inkább negatívan befolyásolják a csapat eredményességét. *Adler és mtsai* (2012) egyetemi csapatokat vizsgálva is arra jutottak, hogy a teljesítményjavulás nem feltétlenül következik be az edzőcsere után. Elemzésük szerint a gyengén teljesítő csapatok esetében az edzőcsere általában nem hozott jelentős előrelépést és az új edzők sem voltak képesek a várt javulást biztosítani.

Összefoglalva elmondható, hogy az edzőváltások sportteljesítményre gyakorolt hatása sokrétű és komplex kérdés. Bár az eredmények gyakran ellentmondóak, és a kutatások kontextusuktól, időzítésüktől, valamint a vizsgált sportágtól függően eltérő eredményekre jutnak, általánosságban megállapítható, hogy az edzőváltás rövid távon

minimális pozitív hatást gyakorolhat a csapat teljesítményére. Hosszú távon azonban ritkán tapasztalható tartós javulás, és a csapatok gyakran visszatérnek korábbi szintjükhöz, ami kétséggé teszi a váltások valódi eredményességét.

Célkitűzés

Kutatásunk célja az volt, hogy a *Domonkos és mtsai* (2024) által végzett előzetes vizsgálatot 10 éves időtávra kiterjesszük és átfogóbb képet kapjunk arról, hogy a szezon közbeni edzőváltások milyen hatással vannak a magyar első- és másodosztályú labdarúgócsapatok teljesítményére. Az elemzés során arra törekedtünk, hogy feltárjuk az esetleges összefüggéseket az edzőcserék és az eredményesség között. Ehhez az alábbi kutatási kérdésekre kerestük a válaszokat. Hogyan befolyásolják a szezon közbeni edzőváltások a magyar első- és másodosztályú futballcsapatok teljesítményét rövid és hosszú távon? Van-e statisztikailag szignifikáns kapcsolat az edzőváltások gyakorisága és a csapat eredményessége között? Vannak-e különbségek az edzőváltás hatásaiban az első és a másodosztály csapatai között? Ezek a kérdések segítenek feltárni az edzőváltások és a csapatok eredményessége közötti összefüggéseket, illetve átfogóbb képet adnak az ilyen változások hosszú távú hatásairól.

Anyag és módszer

Eredményeinkhez 10 évnek az edzőváltásait vizsgáltuk meg, amely összesen 196 edzőváltást érintettek. A 196 edzőváltáson belül 72 (36,7%) az első osztályban, míg 124 (63,3%) a másodosztályban történt. A kapott adatok közötti nagynak mondható különbség miatt tapasztalható, hogy a 2016-os évtől az első osztályban már csak 12 csapat szerepel, amíg előtte 16 csapat szerepelt a bajnokságban. A másodosztályban a 2013-as évtől folyamatosan 20 csapattal indul el a bajnokság minden évben, tehát kimondható, hogy átlagosan lényegesen több csapat szerepel évente a másodosztályú bajnokságban Magyarországon. A bajnokságok összetételénél az figyelhető meg, hogy a 2016/17-es szezonban az NB2-ben 22 edzőváltás történt. Ezekben az edzőváltásokban volt olyan csapat, amelynek ebben az egy szezonba 7 db szezonközi edzőváltása volt.

A 10 évre visszamenőleg vizsgált adatokat szezononként is megvizsgáltuk az első és másodosztályt

együttvéve. Az eredményekből látható, hogy az összes (196) edzőváltást figyelembevéve a 2022-2023-as szezonban történt a legtöbb szezon közbeni edzőváltás az első és másodosztályban, ez számszerűen 31-et (15,8%) jelent. A legkevesebb

edzőváltás a 2019-2020-as szezonban történt, ahol összesen 12-szer (6,1%) váltottak vezetőedzőt a csapatok a magyar profi labdarúgó bajnokságokban (1. táblázat).

1. táblázat: Az edzőváltások évenkénti megoszlása (N=196)

Szezon	N	%	NB1	%	NB2	%
2022-2023	31	15,8%	11	5,6%	20	10,2%
2021-2022	20	10,2%	9	4,6%	11	5,6%
2020-2021	24	12,2%	11	5,6%	13	6,6%
2019-2020	12	6,1%	6	3,1%	6	3,1%
2018-2019	19	9,7%	5	2,6%	14	7,1%
2017-2018	14	7,1%	5	2,6%	9	4,6%
2016-2017	28	14,3%	6	3,1%	22	11,2%
2015-2016	16	8,2%	5	2,6%	11	5,6%
2014-2015	17	8,7%	7	3,6%	10	5,1%
2013-2014	15	7,7%	7	3,6%	8	4,1%
Total	196	100,0	72	36,7%	124	63,3%

Az adatainkat a dokumentumelemzés módszerével gyűjtöttük be. A Magyar Labdarúgó Szövetség hivatalos adatbankját használtuk. Minden egyes adatot az Excel programba vittünk fel, az adatok elemzését pedig az SPSS 23.0 program segítségével végeztük.

Eredmények és megbeszélés

A célkitűzésekben megfogalmazott kutatási kérdések alapján vizsgáltuk azokat a klubokat, ahol az

átlagnál többször váltottak edzőt és amelyek az átlagosnál magasabb edzőváltási aránnyal rendelkeztek. A kapott eredményeink alapján megvizsgáltuk, hogy kik azok az edzők, akiket a legtöbbször váltottak le vagy neveztek ki a vizsgált időszakban. Emellett az edzőváltások eredményességre gyakorolt hatásának szempontjából vizsgáltuk az NB1 és NB2-es bajnokságban a szerzett pontok, lőtt gólok, kapott gólok és az elért helyezés közötti különbségeket. Érdekesség, hogy ha klubonként

vizsgáljuk meg a 10 év alatti edzőváltásokat (196), akkor azt látjuk, hogy van klub amelyik pont 10-szer váltott edzőt szezon közben, de több egyesület cserélt edzőt bajnokság közben legalább 8 alkalommal. Ez jól mutatja az állandóság hiányát ezeknél a sportszervezeteknél. A vezetőedzők oldaláról megközelítve azt találtuk, hogy két szakembert 5 alkalommal menesztettek bajnokság közben, ez a legmagasabb szám ebben a tekintetben. A kinevezéseket vizsgálva szintén találtunk 1 szakembert, akit 5 alkalommal neveztek ki vezetőedzőnek szezon közben.

A teljes minta eredményei

A kutatási kérdéseink arra vonatkoztak, hogy az 1, 3 és 5 mérkőzést követően szerettük volna megfigyelni, hogy változott-e az edzőknek a pontokban, a lőtt és kapott gólokban meghatározott eredménye. A teljes mintában az látható, hogy a szezon végi helyezések és az edzőváltáskor bekövetkezett helyezések közötti különbség, nem érte el az egy pozícionyi javulást. Az eredmények alapján megfigyelhető, hogy az edzőváltást megelőző 5 mérkőzés szempontjából átlagosan 4,65 (31,0%) pontot könyvelhettek el a csapatok a megszerezhető 15 (100%) pontból. Ezzel ellentétben az edzőváltást követő 5 mérkőzés adatait megfigyelve elmondható, hogy a csapatok átlagosan 6,70 (44,6%) pontot tudtak szerezni a megszerezhető 15 pontból. Az edzőváltást megelőző 3 mérkőzésen, a csapatok

átlagosan 2,58 (28,6%), míg az edzőváltást követően átlagosan 3,80 (42,2%) pontot tudtak szerezni a csapatok a maximálisan megszerezhető 9 pontból. 1 mérkőzés távlatából az edzőváltást megelőző mérkőzésen 0,81 (27,0%), míg az edzőváltást követő mérkőzésen átlagosan 1,26 (42,0%) pontot szereztek a csapatok a megszerezhető 3 pontból.

Adatainkat az edzőváltást megelőző és követő mérkőzéseken is vizsgáltuk lőtt gólok és kapott gólok szempontjából. Lőtt gólok esetében az edzőváltást megelőző 5 mérkőzésen átlagosan 5,42, míg az edzőváltást követően átlagosan 6,37 gól született. Az edzőváltást megelőző 3 mérkőzésen átlagosan 3,06, míg az edzőváltást követő 3 mérkőzésen átlagosan 3,84 gólt tudtak szerezni a csapatok. Az edzőváltást megelőző 1 mérkőzés távlatából elmondható, hogy a csapatok átlagosan 1,01, míg az edzőváltást követően 1,26 gólt szereztek. Kapott gólok szempontjából is javulás figyelhető meg az edzőváltást követően. 5 mérkőzés alapján, edzőváltást megelőzően átlagosan 7,73, míg az edzőváltást követően 6,69 gólt kaptak a csapatok. Ezeket az adatokat is megvizsgáltuk 3 és 1 mérkőzés esetében és megfigyelhető, hogy az edzőváltást megelőző 3 mérkőzésen átlagosan 4,90 gólt, míg az edzőváltást követően 4,06 gólt kaptak a csapatok. 1 mérkőzés esetében ezek az eredmények, edzőváltást megelőzően 1,71, míg edzőváltást követően átlagosan 1,39 kapott gólt jelentett (2. táblázat).

2. táblázat: Az edzőváltásokat megelőző és követő mérkőzések eredményeinek bemutatása a teljes minta alapján (N=196)

Teljes minta							
Mérkőzések	-5	-3	-1	+1	+3	+5	Helyezés
Pontok	4,65	2,58	0,81	1,26	3,80	6,70	-0,91
Pontok %	31,00	28,67	27,00	42,00	42,22	44,67	
Lőtt gólok	5,42	3,06	1,01	1,26	3,84	6,37	
Kapott gólok	7,73	4,90	1,71	1,39	4,06	6,69	

Eredményeinkből az látszik, hogy kapott és lőtt gólok, illetve a szerzett pontok esetében is kis mértékű javulás tapasztalható. Ezen eredmények nagyban hasonlítanak a *Lago-Peñas és mtsai* (2011), *Argentieri és mtsai* (2019), *Behnam és mtsai* (2013), *Galdino és mtsai* (2020) kutatásaikban kapott eredményekhez, amelyekben megfigyelték, hogy az edzői fluktuáció rövid távon pozitív hatással van a csapat teljesítményére. A teljes minta esetében a táblázatunkban látható, hogy vizsgáltuk az edzőváltást megelőző és azt követő 1, 3, 5 mérkőzést. A kapott eredményeket vizsgálva megfigyelhető, hogy a pontok tekintetében 5 mérkőzésre vonatkoztatva 6,7 pontot tudtak átlagosan fejlődni a csapatok. Az 5 meccs alatt megszerezhető maximális pontszám 15, ezzel szemben a pontoknak a javulása csak 2,05-öt jelentett, azonban a varianciaanalízissel végzett számítás szignifikáns eredményt hozott a pontok, a lőtt gólok és a kapott gólok vonatkozásában 5 és 3 mérkőzés esetében. 1 mérkőzés eredményeinek különbségét vizsgálva, viszont csak a pontok esetében volt szignifikáns a változás.

Az edzőváltások és a helyezések közötti kapcsolat esetében, minimális különbségeket lehet felfedezni a két bajnokság között. Helyezések szempontjából megfigyelhető, hogy az NB2-es bajnokság, ha csak minimálisan is, de jobb aránnyal rendelkezik, mint az NB1-es bajnokság. Az NB1-es bajnokságban megfigyelhető, hogy az edzőváltáskor a tabellán elfoglalt helyezés és a menesztéskor vagy szezon végén tabellán elfoglalt helyezés különbsége, nem érte el az egy pozícionyi javulást, azonban az NB2-es bajnokságban kevéssel, de átlagosan 1 pozíció felett tudtak javítani a csapatok menesztéskor vagy a szezon végén elfoglalt helyezésekben. A kapott eredményeink alapján elmondható, hogy nagy a hasonlóság *Adler és mtsai* (2012) kutatási eredményeivel, ahol az edzőváltás csak csekély mértékben volt hatással a csapatok teljesítményére.

Az NB1 eredményeinek bemutatása

Az eredményeink mélyebb elemzése előtt megemlítünk néhány érdekes megfigyelést az NB1 edzőváltásai esetében. A legjobb szezonközi edzőváltás 8 helyezéssnyi javulást, a legrosszabb 5 helyezés romlását jelentette. Az NB1 esetében

az is megfigyelhető, hogy szezonközi edzőváltás legfeljebb kétszer fordul elő csapatonként. Ez kevésbé jellemzi ezt az osztályt, mint az NB2-t. Az edzőváltások eredményességét megvizsgáltuk az edzőváltást megelőző és követő 1, 3 és 5 mérkőzés alapján NB1-es bajnokság tekintetében. Eredményeink alapján elmondható, hogy szerzett pontok, lőtt és kapott gólok szempontjából minimális javulás tapasztalható az edzőváltást követő mérkőzéseken. Szerzett pontok esetében az edzőváltást megelőző 5 mérkőzésen 4,60 (30,6%), míg az edzőváltást követően 6,54 (43,6%) pontot tudtak szerezni a csapatok a maximálisan megszerezhető 15 pontból. Az edzőváltást megelőző 3 mérkőzésen 2,28 (25,3%), míg az edzőváltást követően átlagosan 3,65 (40,5%) pontot könyvelhettek el a csapatok a megszerezhető 9 pontból. 1 mérkőzés szempontjából az edzőváltást megelőzően átlagosan 0,77 (25,6%), míg az edzőváltást követően 1,26 (42,0%) pontot tudtak gyűjteni a csapatok a megszerezhető 3 pontból. Lőtt gólokra illetően elmondható, hogy az edzőváltást megelőző 5 mérkőzésen átlagosan 5,26, míg az edzőváltást követően 6,46 gólt szereztek a csapatok.

Az edzőváltást megelőző 3 mérkőzés alapján megállapítható, hogy a csapatok átlagosan 2,87, míg az edzőváltást követően 3,75 gólt szereztek. 1 mérkőzés távlatából is minimális, de javulás tapasztalható a lőtt gólokat illetően. Megfigyelhető, hogy az edzőváltást megelőzően átlagosan 0,96, míg az edzőváltást követően 1,26 gólt szereztek a csapatok. Kapott gólok kapcsán is hasonló eredményeket kaptunk. Az edzőváltást megelőző 5 mérkőzésen átlagosan 7,46 gólt, míg az edzőváltást követően 7,17 gólt kaptak a csapatok. 3 mérkőzésen ezek az eredmények az edzőváltást megelőzően 4,97, míg az edzőváltás követően 4,43 kapott gól volt. Az edzőváltás megelőző és követő 1 mérkőzés tekintetében is minimális javulás volt tapasztalható. Ez esetben az eredmények edzőváltást megelőzően átlagosan 1,64, míg edzőváltást követően 1,46 volt a kapott gólok száma. Helyezések szempontjából elmondható, hogy az edzőváltáskor a tabellán elfoglalt helyezés és a menesztéskor vagy szezon végén tabellán elfoglalt helyezés különbsége, nem érte el az egy pozícionyi javulást az első osztályú bajnokság esetében (3. táblázat).

3. táblázat: Az edzőváltásokat megelőző és követő mérkőzések eredményeinek bemutatása az NB1-es minta alapján (N=72)

NB1							
Mérkőzések	-5	-3	-1	+1	+3	+5	Helyezés
Pontok	4,60	2,28	0,77	1,26	3,65	6,54	-0,70
Pontok %	30,67	25,33	25,67	42,00	40,51	43,60	
Lőtt gólok	5,26	2,87	0,96	1,26	3,75	6,46	
Kapott gólok	7,46	4,97	1,64	1,46	4,43	7,17	

A kapott eredmények alapján az NB1-es minta tekintetében elmondható, hogy az edzőváltást megelőző és követő 1, 3 mérkőzés ($F_{\text{pont}}=2,432$, $p=0,022$; $F_{\text{gól}}=5,011$, $p=0,000$) és 5 mérkőzés ($F_{\text{pont}}=6,401$, $p=0,001$; $F_{\text{gól}}=4,154$, $p=0,003$) esetében a szerzett pontok vizsgálatánál tapasztaltunk szignifikáns különbséget. A lőtt gólokra illetően, csak 3 és 5 mérkőzést követően volt szignifikáns a különbség. A kapott gólokra nézve pedig egyáltalán nem találtunk szignifikáns kapcsolatot.

Az NB2 eredményeinek bemutatása

A kapott eredményeket az NB1 mellett a másodosztályú bajnokságban (NB2) is megvizsgáltuk, az edzőváltásokat megelőző és követő mérkőzések eredményeinek összefüggésében, az edzőváltást megelőző és követő 1, 3 és 5 mérkőzés távlatából. Az eredmények értelmezése előtt itt is bemutatunk néhány érdekességet. Ebben az osztályban is volt olyan edző, aki a 14. helyen vette át a csapatot és a 16. helyen adta át, majd az öt követő edző erről a helyről a 9-re vezette a csapatot (-7 hely). Egy másik egyesület esetében a háromszori edzőváltás eredményeképpen a csapat a 12. helyről a 13. majd a 17. helyre csúszott vissza, majd az utolsó edzőváltás eredményeképpen a 12. helyen zárta a szezont. Ebben az osztályban a legeredményesebb edzőváltás 10 hely javulását (2022/23-ban), a legrosszabb pedig 11 hely rontását (2020/21) jelentette.

Az 1,3 és 5 mérkőzések eredményeinek alapján kijelenthető, hogy hasonlóan az NB1-es bajnoksághoz, a szerzett pontok, lőtt és kapott gólok

szempontjából is javulás tapasztalható az edzőváltást követő mérkőzéseken. Szerzett pontok tekintetében, az edzőváltást megelőző 5 mérkőzésen, átlagosan 4,68 (31,2%) pontot tudtak szerezni a csapatok, ezzel szemben az edző váltást követő 5 mérkőzésen, a maximálisan megszerezhető 15 pontból, átlagosan 6,80 (45,3%) pontot gyűjtöttek a csapatok. Az edzőváltást megelőző 3 mérkőzés esetében a csapatok az edzőváltást megelőzően átlagosan 2,75 (30,5%) pontot, míg edzőváltást követően 3,89 (43,2%) pontot szereztek a megszerezhető 9 pontból. 1 mérkőzés távlatából látható, hogy az edzőváltást megelőzően a csapatok átlagosan 0,83 (27,6%) pontot, edzőváltást követően pedig 1,26 (42,0%) pontot szereztek a megszerezhető 3 pontból.

A kapott eredményeinket vizsgáltuk az edzőváltást megelőző és követő lőtt gólok tekintetében is. Elmondható, hogy 5 mérkőzés távlatából az edzőváltást megelőzően, a csapatok átlagosan 5,51 gólt, míg az edzőváltást követően 6,32 gólt szereztek. 3 mérkőzés esetén az edzőváltást megelőzően 3,17, edzőváltást követően pedig átlagosan 3,89 gólt szereztek a csapatok. Ezeket az eredményeket szintén megvizsgáltuk 1 mérkőzés távlatából is, ahol az edzőváltást megelőzően átlagosan 1,04, míg az edzőváltást követően 1,26 gólt szereztek a csapatok. Ahogy az NB1-es bajnokságban, adatainkat itt is vizsgáltuk kapott gólok szempontjából is. Eredményeink alapján elmondható, hogy hasonlóan a többi adathoz, itt is javuló tendencia volt megfigyelhető. 5 mérkőzés esetében az edzőváltást

megelőzően átlagosan 7,88 gólt, míg edzőváltást követően átlagosan 6,43 gólt kaptak a csapatok. 3 mérkőzés távlatából is javulás tapasztalható, hiszen az edzőváltást megelőzően átlagosan 4,85 gólt kaptak a csapatok, ezzel ellenben edzőváltást követően ez az eredmény átlagosan 3,84 kapott gól volt. Hasonlóak az eredmények 1 mérkőzés távlatából is, ahol a csapatok az edzőváltást megelőzően átlagosan

1,75 gólt kaptak, míg az edzőváltást követően ez a szám 1,34-re csökkent. A helyezések szempontjából az NB2-es bajnokságról is elmondható, hogy az edzőváltáskor a tabellán elfoglalt helyezés és a menesztéskor vagy szezon végén a tabellán elfoglalt helyezés különbsége, minimálisan ugyan, de elérte az 1 pozícionyi javulást. (4. táblázat).

4. táblázat: Az edzőváltásokat megelőző és követő mérkőzések eredményeinek bemutatása az NB2-es minta alapján (N=124)

NB2							
Mérkőzések	-5	-3	-1	+1	+3	+5	Helyezés
Pontok	4,68	2,75	0,83	1,26	3,89	6,80	-1,11
Pontok %	31,20	30,51	27,67	42	43,22	45,33	
Lőtt gólok	5,51	3,17	1,04	1,26	3,89	6,32	
Kapott gólok	7,88	4,85	1,75	1,34	3,84	6,43	

A két bajnokságot összehasonlítva elmondható, hogy hasonló eredmények születtek szerzett pontok, lőtt gólok és kapott gólok tekintetében. Az eredményekből megfigyelhető, hogy az NB2-es bajnokságban a helyezések különbségének az aránya nagyobb volt, mint az NB1-es bajnokságban. Illetve elmondható, hogy az edzőváltást követő 3 ($F_{\text{pont}}=1,756$, $p=0,032$; $F_{\text{gól}}=3,021$, $p=0,000$) és 5 mérkőzés ($F_{\text{pont}}=2,471$, $p=0,001$; $F_{\text{gól}}=2,365$, $p=0,002$) tekintetében a lőtt gólok és szerzett pontok esetében is szignifikáns különbségek tapasztalhatók.

Összefoglalás

Tanulmányunk középpontjában a szezon közbeni edzőváltások hatása állt a magyar profi labdarúgó bajnokságokban, különös tekintettel az eredményességre. A kutatás célja az volt, hogy átfogó képet nyerjünk arról, létezik-e kapcsolat

az edzőcserék és a csapatok teljesítménye között a magyar első- és másodosztályban. Az adatgyűjtés dokumentumelemzés módszerével történt; a 2013 és 2023 közötti tízéves időszakot vizsgáltuk. Ezen időszak alatt összesen 196 szezon közbeni edzőváltást regisztráltunk az NB1 és NB2 csapatai körében.

Elemzésünk során az edzőváltások előtti és utáni 1, 3 és 5 mérkőzés eredményeit vizsgáltuk, különös figyelmet fordítva a csapatok helyezésében, a megszerzett pontokban, valamint a lőtt és kapott gólok számában bekövetkező változásokra. Eredményeink azt mutatták, hogy az NB2-es bajnokságban némi javulás volt tapasztalható: a szezon végén a csapatok átlagosan 1 helyezést javítottak az edzőváltást követően, bár ez minimális mértékűnek tekinthető. Az NB1-ben viszont nem mutatkozott szignifikáns változás sem a helyezések, sem az egyéb teljesítménymutatók tekintetében. A pontok és a gólok számát illetően mindkét osztályban

csak enyhe pozitív elmozdulás volt megfigyelhető az edzőváltás utáni mérkőzéseken.

Összességében megállapítható, hogy az edzőváltások csak csekély mértékű hatást gyakoroltak a csapatok rövid távú teljesítményére. Az eredmények fényében megkérdőjelezhető, hogy az edzőváltás valóban jelentős javulást hoz-e, különös tekintettel a klubok szakmai és anyagi szempontjaira, tehát érdemes a klubvezetőknek objektíven átgondolni az edzők leváltását, illetve annak rövid-, közép- és hosszútávú hasznát a kitűzött célok érdekében. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a vizsgálat nem terjedt ki más tényezőkre, mint mondjuk a játékosmozgásokra, esetleges kulcsjátékosok sérülésére, hiszen az edző személye, így az edzőváltás sem kizárólagosan befolyásolja az eredményességet. A kutatás további irányai közé tartozhat a hosszabb távú hatások vizsgálata, vagy akár a nemzetközi porondon szereplő magyar csapatok, illetve más csapatsportágak hasonló elemzése, ami újabb értékes kutatási területeket nyithat meg.

Szakirodalmi áttekintés

- Adler, E. S., Berry, M. J. & Doherty, D. (2013). *Pushing "reset": The conditional effects of coaching replacements on college football performance*. Social Science Quarterly, 94(1), 1-28.
- Argentieri, A., Canova, L. & Manera, M. (2019). *Coaches on fire or firing the coach? Evidence of the impact of coach changes on team performance from Italian Serie A*.
- Baldock, A. L., Prinzie, A. & Buelens, M. (2010). *The effectiveness of coach turnover and the effect on home team advantage, team quality and team ranking*. Journal of Applied Statistics, 37(4), 679-689.
- Behnam, M., Hamidi, M., Ahmadi, H. R. & Bakhshandeh, H. (2013). *The effect of changing coach on team's performance in Iran's football pro-league*.
- Castellanos, A. M., Muriarte, D., Mon, D., Nieto, M. M., Campo, R. L., Serra, R. R. & Garcia-Aliaga, A. (2022). *Effects of the coach substitution on the technical-tactical and physical performance of professional teams in LaLiga*.
- Domonkos, Cs., Oláh, D. & Borbély, Sz. (2024). *Az edzőváltások és az eredményesség kapcsolatának vizsgálata a profi magyar labdarúgó-bajnokságokban*. In Z. Kovács (Ed.), A Nyíregyházi Egyetem hallgatóinak pályamunkái: 36. Országos Tudományos Diákköri Konferencia (pp. 26-43). Nyíregyháza: Nyíregyházi Egyetem. (Acta Academiae Nyiregyhaziensis, 9, ISSN: 2416-2981).
- Galdino, M., Wicker, P. & Soebbing, B. P. (2020). *Gambling with leadership succession in Brazilian football: Head coach turnovers and team performance*. Sport, Business and Management: An International Journal.
- Guerrero-Calderón, B., Owen, A., Morcillo, J. A. & Castillo-Rodríguez, A. (2021). *How does the mid-season coach change affect physical performance on top soccer players?* Physiology & Behavior, 232, 113328.
- Kim, P. (2015). *The effects of coach turnover and sport team performance: Evidence from the Korean Professional Soccer League 1983-2013*.
- Lago-Peñas, C. (2011). *Coach mid-season replacement and team performance in professional soccer*. Journal of Human Kinetics, 28, 115.
- Oláh, D. & Bognár, J. (2019). *Kutatások a labdarúgás témaköreiben: Áttekintő tanulmány a Magyar Sporttudományi Szemle alapján a kezdetektől napjainkig (2000-2018)*. Magyar Sporttudományi Szemle, 20(81), 28-34.
- Philsoo Kim (2015): *The Effects of Coach Turnover and Sport Team Performance: Evidence from the Korean Professional Soccer League 1983-2013*.
- Radziminski, L., Padrón-Cabo, A., Modric, T., Andrzejewski, M., Versic, S., Chmura, P. & Konefal, M. (2022). *The effect of mid-season coach turnover on running match performance and match outcome in professional soccer players*. Scientific Reports, 12(1), 1-7.
- Tozetto, A. B., Carvalho, H. M., Rosa, R. S., Mendes, F. G., Silva, W. R., Nascimento, J. V. & Milistedt, M. (2019). *Coach turnover in top professional Brazilian football championship: A multilevel survival analysis*. Frontiers in Psychology, 10, 1246.
- Van Ours, J. C. & Van Tuijl, M. A. (2016). *In-season head-coach dismissals and the performance of professional football teams*. Economic Inquiry, 54(1), 591-604.
- White, P., Persad, S. & Gee, C. J. (2007). *The effect of mid-season coach turnover on team performance: The case of the National Hockey League (1989-2003)*. International Journal of Sports Science & Coaching, 2(2), 143-152.

16. Wicker, P., Cunningham, G. B. & Fields, D. (2019). *Head coach changes in women's college soccer: An investigation of women coaches through the lenses of gender stereotypes and the glass cliff*. Sex Roles, 81(11), 797-807.
17. Zart, S. & Güllich, A. (2022). *In-season head-coach changes have positive short-and long-term effects on team performance in men's soccer-evidence from the Premier League, Bundesliga, and La Liga*. Journal of Sports Sciences, 40(6), 696-703.

Stressz vizsgálata kézilabda játékvezetők körében

Stress among handball referees

Sári Júlia, Dolnegó Bálint

Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Sportmenedzsment Tanszék

Absztrakt: Napjainkban a játékvezetők olyan helyzeteknek vannak kitéve, amelyek stresszel járnak. Több tanulmány felveti, hogy különböző külső hatások magas stresszt okozhatnak a játékvezetők tevékenysége során. Kutatásunkban azt vizsgáljuk, hogy a különböző bajnoki osztályokhoz rendelt játékvezetői keretek, illetve a nemek között milyen mértékben van jelen a stressz, és ez hogyan befolyásolhatja a játékvezetők mérkőzéseken nyújtott teljesítményét. Feltárássra kerül a legnagyobb stresszt kiváltó hatások megismerése, a stressz kiváltásának okai férfi és női játékvezetők körében, a női és férfi játékvezetők stresszfaktorainak dimenziói, a stressz kiváltásának okai játékvezetői keretek szerint, és a játékvezetői keretek stresszfaktorainak dimenziói is. Eredményeinkkel szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy a játékvezetőket – képzésük során fel kell készíteni az őket érő stresszhatásokra. A kutatás kvalitatív, a Google Forms kérdőív egy 11 kérdéses anamnézis vizsgálatból, és a Basketball Official's Sources of Stress Inventory (BOSSI), a játékvezetők stresszforrásait vizsgáló, 15 kérdést tartalmazó kérdőívből állt. A Játékvezetői Bizottság segítségével a kérdőívet 123 fő töltötte ki. A statisztikai elemzés a Statistica for Windows programmal készült, ANOVA próbával. Az eredmények megmutatták, hogy a legnagyobb stresszt a téves ítélet meghozatala okozta a játékvezetők körében, ez szignifikánsan nagyobb volt a női bírónál, de az agresszív és a sportszerűtlen viselkedés is nagy stresszt váltott ki a játékvezetőknél. A stresszfaktorok dimenzióinak elemzése során a nők esetében szignifikánsan nagyobb a stressz mértéke a férfiakénál.

Kulcsszavak: játékvezetői keretrendszer, teljesítmény, környezettel kapcsolatos konfliktusok, hibázástól való félelem, félelem az ellenőrzéstől, kontrollálhatatlan események

Abstract: Nowadays, referees are exposed to a lot of stressful situations. Several studies have shown that various external influences can cause enormous stress to referees. In our research we investigated the extent to which stress is present in different referee categories, between genders and how this may affect referees' performance in matches. We also explored the major stressors, the causes of stress among male and female referees, the dimensions of stressors for male and female referees, the causes of stress by categories, and the dimensions of stressors in referee categories. Thus, we aimed to show a comprehensive picture of the stress to which referees are exposed and the importance of stress management during their training and activities. The research was qualitative with the Google Forms questionnaire consisting of an 11-question anamnesis survey and the Basketball Official's Sources of Stress Inventory (BOSSI), a 15-question questionnaire that assesses the sources of stress for referees. With the help of the Referees' Committee, 123 people filled in the questionnaire. Statistical analysis was performed using Statistica for Windows program with ANOVA test. The results showed that the biggest stress among referees was caused by the fear of making wrong decisions, which was significantly higher in case of female referees, but aggressive and unsportsmanlike conduct also caused great stress among referees. The analysis of the dimensions of stress factors clearly showed that women were significantly more stressed than men.

Keywords: referee category, performance, environmental conflicts, fear of making mistakes, fear of control, uncontrollable events

Bevezető

Selye János (1976) szerint a stressz mindenre hatással van, minden élethelyzetben megjelenik. „A stressz az élet sava-borsa” (Selye, 1976. 25. o.). Azt a tényezőt, ami ezt a faktort kiváltja, stresszornak nevezzük. Stresszor lehet bármi, amit mi annak ítélünk meg (Bagdy, 2007). Stresszor lehet egy váratlan helyzet, egy vizsga, egy közlekedési dugó vagy egy edzés is. Az egészségtelen táplálkozás, a mindennapi, folyamatos rohanás, a több munkában való együttes helytállás, és a folyamatos döntéshozási feladatok hozzájárulnak a stressz megjelenéséhez az ember életében. (Haight, Peddie, Crosswell, Hives, Almeida, Puterman, 2023).

A megfelelő mértékű stressz sok emberre pozitív hatással van, de sokak szorongani kezdenek tőle és nem tudják megvalósítani célkitűzéseiket. (Dorothea, 2017).

A sportvilágban jelentős stressznek vannak kitéve a játékvezetők, hiszen ők azok, akik befolyásolni tudják a játék kimenetelét. Kiemelt koncentráció kell a munkájuk végzéséhez, tized másodpercek alatt kell mindent eldöntő döntéseket hozniuk, ami hatalmas nyomással jár. Több sportágban, köztük a kézilabda sportágában is bevezették a videóbírói segítséget, amely valamelyest megkönnyítette a játékvezetők tevékenységét, nem kell egyből elhamarkodott döntést hozniuk, de a közönség, a játékosok és a kispad nyomása így is jelentős stressz faktort jelent számukra. (Marcus és Memmert, 2023).

Kutatásunk során célunk volt megismerni melyek azok a stresszfaktorokat, amelyek legnagyobb mértékben befolyásolják a kézilabda játékvezetőket a pályán való döntéseik során, illetve arra kerestük a választ, hogy a stressz mennyire van jelen a játékvezetők életében.

Kézilabda játékvezetők tevékenysége, keretrendszer

Madarász (1993) könyvében kifejti, hogy „A játékvezetés összetett emberi tevékenység, szellemi-fizikai-idegi terheléssel jár” (Madarász, 1993. 162-163. o.). 2015-ben Dohmen és Sauermann egy kutatás során megállapították, hogy a játékvezetőknek kulcsszerepük van az elit sportversenyeken. Éppen ezért a játékvezetőnek fel kell készülnie minden egyes mérkőzésre, amire kiküldik. Csak olyan mérkőzést szabad elvállalnia, amelyre a

szintjéhez megfelelően fel tud készülni, illetve semleges tud maradni, érzelmileg nem kötődik egyik csapathoz sem. Fontos, hogy ne vállaljon sok mérkőzést egy-egy csapat számára, és ne a saját városában, hanem lehetőleg idegen környezetben fújja a sípot. A játékvezető döntésén és tevékenységén emberek, csapatok sorsa múlhat, ezért komolyan kell vennie a munkáját. Megfelelő elméleti háttértudással, nézetekkel és rutinnal kell rendelkeznie ahhoz, hogy egy adott színvonalon tudjon teljesíteni (Madarász, 1993).

A mérkőzésre való felkészülés nagyon fontos, mert ebben a periódusban minden aggodalomról elterelheti a figyelmét, a testét és lelkét is megfelelően felkészítheti az előtte álló konfliktusok, akadályok leküzdésére. A játékvezető mérkőzésre való felkészülésének részei (Madarász, 1993, 163. o.) (1) az „Általános és folyamatos felkészülés”, mely fázisban a játékvezető a gyengeségeit megpróbálja az erősségeihez felzárkóztatni, az erősségeit pedig tovább fokozni, fejleszteni; (2) a „Sportszerű ráhangolódás”, amikor a játékvezető a saját, már kialakult mérkőzés előtti rutinjának megfelelően kezd el a mérkőzésre fókuszálni; és (3) a „Közvetlen mérkőzés előtti felkészülés”, mely időszakban a sporttársak készítik fel testüket a nagy fizikai igénybevételre, hogy elkerüljék a sérüléseket, illetve a bemelegítésnek pszichés hatása is van. Mentálisan is felkészülnek a mérkőzésre, a játékosok ebben a folyamatban győződhetnek meg arról, hogy a bíró komolyan veszi az adott mérkőzést.

A játékvezetők tevékenységét nem befolyásolhatja semmi, csak a pályán történő eseményekkel és a játékszabályok betartásával kell foglalkozniuk. A külső hatásokat, a szurkolókat, hivatalos személyeket, edzőket, ellenőroket és a média által generált nyomást ki kell zárniuk, függetlennek kell lenni tőlük. Viszont a játékvezető ítélni tévesen is, és ennek következményeit vállalnia kell. Nem mutathatja az idegesség jeleit, önfegyelem, önuralom, kiegyensúlyozottság, felszabadultság kell, hogy jellemezze (Madarász, 1993).

Sok kutatás készült a közelmúltban a játékvezetők döntéseiről. Plessner (2005) egy kutatásában azt fogalmazta meg, hogy két csapat között mérkőzést vezetni igen nehéz feladat, mert rövid időn belül számos sorsdöntő eseményről kell meghozni a megfelelő ítéletet. Egy másik kutatásban megállapították, hogy a kézilabda-bíráskodás egy nagyon összetett elfoglaltság, mert egy fizikális, komplex és

kontakt-sportról beszélünk, amelynek játékritmusa nagyon sokat gyorsult a közelmúltban (*Souchon, Cabagno, Traclet, Trouilloud & Maio, 2009*).

Debanne (2014) kutatásában a kézilabda edzők és a játékvezetők közötti kommunikációt vizsgálta. Három edzőt figyelt meg több mérkőzésen keresztül, hangfelvételek segítségével. Kutatásának eredménye az lett, hogy az edzők befolyásolják a bírói döntéshozatalt, és ez főleg az 1. félidőben történik, amikor az ellenfél vezet, vagy egy sárga lapot oszt ki a játékvezető. A 2. félidőben a 2 perces kiállítás kockázata miatt már kevesebb bírói befolyásolás történik az edzők részéről. A kutató szerint a trénerek saját képességeik bemutatásával szeretnének nyomást helyezni a játékvezetőkre, és befolyásolni a döntéseiket, mert a férfi professzionális

kézilabdában szinte minden edző játszott már a legmagasabb szinten, míg a játékvezetők nem.

2007-ben a bírók elfoglaltságáról készült tanulmány az angol első osztályú futballbajnokságban. Az alapkérdés az volt, hogy vajon a hazai előnyt befolyásolja-e a mérkőzés játékvezetője és a szurkolói tömeg mérete. Megállapítást nyert, hogy a hazai csapatok nagy előnyben részesülnek a vendégcsapattal szemben. A nézőszám minden 10000 fős növekedése esetén a hazai előny nagyjából 0,086 góllal nőtt, illetve a hazai pályán játszó csapatok kevesebb lapot és több büntető rúgást kaptak. Következtetésként leírták, hogy a játékvezetők képesek alkalmazkodni a közönség zajához és a nyomáshoz is, de ez egy pszichológiai mechanizmusnak köszönhető (*Boyko, Boyko és Boyko, 2007*).

1. táblázat: A játékvezetői keretrendszer, keretek, korhatárok. (Magyar Kézilabda Szövetség (továbbiakban: MKSZ) Követelményrendszer, 2021; International Handball Federation (továbbiakban: IHF), XII. Regulations for Official IHF Referee Courses, 2007).

Keret	Korhatár
Nemzetközi keret	50 év
NBI (A) keret	50 év
NBI/B (B) keret	50 év
NBII keret	52 év
Megyei keret	55 év
Utánpótlás keret	55 év

Magyarországon a Nemzeti Bajnokság (továbbiakban: NB) keretbe történő felterjesztés a Játékvezetői Albizottság (továbbiakban: JAB) hatáskörébe tartozik. Az a játékvezető, aki a megyei bajnokságban legalább 2 évig tevékenykedett, vagy 25 éves kor alatt az utánpótlás bajnokságokban kiválóan teljesített, az a JAB külön engedélyével NB-s kerettagságot kaphat. Az a játékvezető, aki játékosként szerepelt az NB-s bajnokságokban, egy éves megyei játékvezetés után is felterjeszthető az NB-s keretbe, a JAB engedélyével (*MKSZ Követelményrendszer, 2021*).

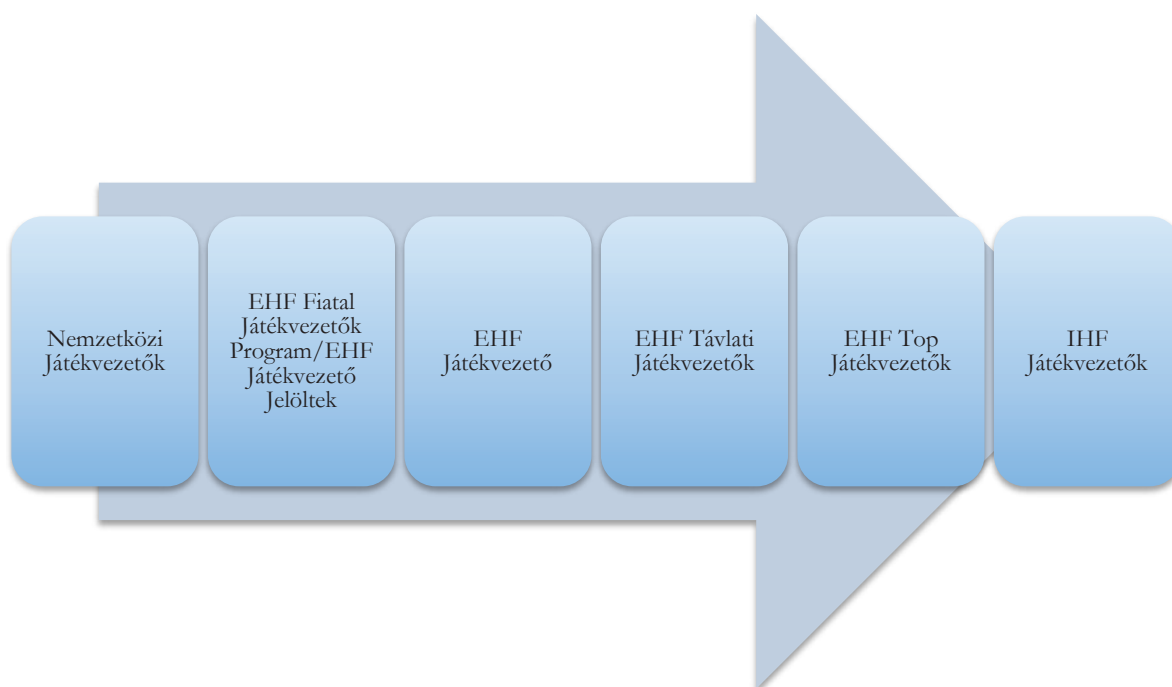
Nemzetközi játékvezetővé az a bíró válhat, aki végig járja az European Handball Federation (továbbiakban: EHF) ranglétráját, és részt vesz a „Global Referee Training Programme”-ban (továbbiakban: GRTP), (*IHF, XII. Regulations for Official IHF Referee Courses, 2007. 9. o.*). Az EHF

ranglétrája négy szintből áll: (1) „EHF young referee programme/ EHF referee candidates”; (2) „EHF referees”; (3) „EHF perspective referees” és (4) „EHF top referees” (1. ábra). Ezen lépcsőfokok megugrása után válhat valakiből nemzetközi játékvezető (*EHF, Structure Refereeing, 2010. 9-13. o.*). A nemzetközi keretbe kerülés 35 éves kor alatt történhet, minimum korhatár nincs, és legalább egy, az IHF által elfogadott nyelv ismerete szükséges. A vizsgákért az IHF és a „Playing Rules and Referee Commission” a felelős (*IHF, XI. Regulations for International and Continental Referees, 2007. 4. o.*). A vizsga általában egy magas színvonalú mérkőzés levezetése, amelyen a szabályismeretet, tudatosságot, pályán való viselkedést, vezetői és döntéshozatali képességeket, kommunikációs és nyelvi készségeket elemzik. Ezen felül egy szóbeli vagy írásbeli vizsgán is át kell esniük a felterjesztett játékvezetőknek,

illetve egy fizikai és orvosi felmérést is el kell végeznük (IHF, XII. *Regulations for Official IHF Referee Courses*, 2007).

A nemzetközi játékvezetői keretbe való kvalifikálás két úton történhet. Az IHF kijelöl egy elit csoportot és egy „lehetséges” csoportot. Az elit csoportba azok a játékvezetők tartoznak, akik már azon a szinten vannak, hogy képesek mérkőzést

vezetni nemzetközi szinten, vagy már vezettek Világ bajnokságon és Olimpián. A „lehetséges” csoportba azok tartoznak, akik IHF szinten vannak, 40 év alattiak, és ifjúsági vagy junior világversenyekeken vezettek már mérkőzést. Aki betölti a 40. életévét, azt az IHF felterjesztheti az elit csoportba (IHF, XI. *Regulations for International and Continental Referees*, 2007).

1. ábra: A nemzetközi játékvezetővé válás folyamata (EHF, Structure Refereeing, 2010).

Stressz

Selye János (1976) elmélete szerint: „A stressz a szervezet nem specifikus válasza bármilyen igénybevételre.” (Selye, 1976. 25. o.). Kutatásai szerint a stressz nagyobb teljesítményt is kiválthat az emberből, mert önmagában nincs káros hatása. Akkor válik károsá, ha már mindennapivá, folyamatossá érik jelenléte. Selye kutatásiban megkülönböztette a rossz és a jó stresszt. A rossz stresszt „distressz”-ként definiálta, ami egy negatív történet után következhet be, negatív hatással bír a teljesítményre, koncentrációs képességekre, akár szorongást is okozhat. A jó stresszt „eustressz”-nek nevezte, amely pozitív esemény hatására jön létre, és motiválja az embert egy adott tevékenység elvégzésére. Sass (2011) szerint stresszt egy aggodalmat keltő, lehangoló helyzet is ki tud váltani, amely lehet egy betegség, tragédia vagy egy esetleges természeti csapás az ember életében.

Bíró Sándor (1995) megfogalmazása szerint „Stressznek nevezzük azt az állapotot, ha a szervezet kilendül nyugalmi állapotából, fokozottan reagál az ingerekre, amikor általában aktiválódnak az egyensúlyt újra megteremtő szabályozó rendszerek.” (Bíró, 1995. 48. o.). Lazarus és Folkman (1986) szerint a stressz, mint fogalom, egy nagyon összetett rendszer, az ember és a környezete kölcsönhatásaiból tevődik össze. Ha ez a rendszer megbomlik, és az egyén nem tapasztal összefüggést a környezete és a saját erőforrása között, akkor beszélhetünk stressz-állapotról.

A stressz a sportéletben is jelen van. Faude és munkatársai (2011) futballistákat vizsgáltak kérdőívekkel és fizikai felmérésekkel, egy egész szezon során. Arra a megállapításra jutottak, hogy a játékosok a szezon vége felé egyre kimerültebbek a bennük felhalmozódott stressz miatt, és ez teljesítménycsökkenéssel jár. Egy görög kutatásban

kosárlabda játéktezőket mértek mérkőzés előtt és után is. Kiderült, hogy a játéktezők stressz szintje is magasabb a mérkőzés befejezése után és az önbizalom szintje alacsonyabb, mint mérkőzés előtt. Ez főleg a hibázástól, saját teljesítménytől való félelemtől, az edzőkre nehezedő nyomástól függ (Ntasis, Panagi, Strigas, Koronios & Dashi, 2021).

Fontos megemlítenünk Anshel és Weinberg (1995) amerikai és ausztrál kosárlabda bírónak végezett kutatását, melyben a stressz forrásait mérték fel mérkőzés közben. A kutatás eredményeként megállapították, hogy a legfőbb stresszfaktorok a rossz döntések, az edzők által elkövetett szóbeli bántalmazások, a rossz pozícióba való helyezkedés egy fontos szituációban, egy sérülés megtapasztalása és a fizikai bántalmazással való fenyegetés voltak, de az is megállapítást nyert, hogy ez függ a sportág típusától is, illetve a kosárlabda játéktezők munkáját is nagy mértékben befolyásolja a közönség, a lelátók pályához való közelsége miatt.

Kutatásunk célja, hogy a játéktezői tevékenység során feltárjuk a stressz forrásait segítve ezzel a kézilabda játéktezők jövőbeni munkáját. Munkánk során feltételeztük, hogy a férfi játéktezők stressztűrő képessége jobb, mint a női társaiknak (H1); valamint, hogy a magasabb keretben mérkőzést vezető játéktezők stressztűrő képessége jobb az alacsonyabb keretben lévő társaikhoz képest (H2).

Módszerek

Kvalitatív kutatásunk során a kérdőíves adatfelvételt alkalmaztuk. A kutatásunk mintájában a Magyar Kézilabda Szövetség játéktezői szerepeltek. A kérdőívet eljuttattuk a Játéktezői Bizottsághoz, majd ők továbbították a játéktezők részére. Vizsgálatunk a nemzetközi szintű, NBI-es, NBI/B-s, NBII-es, megyei szintű és utánpótlás

mérkőzéseken tevékenykedő játéktezőkre vonatkozott. A kérdőív kitöltése önkéntes volt, igaz a mintavételi módszerünk nem valószínűségi, azonban az általunk kapott eredményeket relevánsnak tekinthetjük, hiszen a kérdőívet $n=123$ fő töltötte ki. A mintát 6 csoportra osztottuk, a jelenlegi játéktezői keretek szerint.

- Nemzetközi játéktező: Világeseményeken, Világbajnokságokon, Európa Bajnokságokon és egyéb nemzetközi tornákon vezethet mérkőzést.
- NB1-es játéktező: A Nemzeti Bajnokság első osztályában vezethet mérkőzést.
- NB1/B-s játéktező: A Nemzeti Bajnokság másodosztályában vezethet mérkőzést.
- NB2-es játéktező: A Nemzeti Bajnokság harmadosztályában vezethet mérkőzést.
- Megyei játéktező: A megyei bajnokságban vezethet mérkőzéseket.
- Utánpótlás játéktező: Utánpótlás mérkőzéseken vezethet mérkőzéseket.

A kérdőívünket 37 női és 86 férfi játéktező töltötte ki. A játéktezők legnagyobb része (38%) városban él, 25% megyei jogú városban, 20% a fővárosban, míg 17% községek lakója.

Fontos kiemelni, hogy Magyarországon jelenleg 8 nemzetközi szintű kézilabda játéktező tevékenykedik, illetve vannak olyan játéktezők, akik korábban magasabb szinten vezettek mérkőzéseket.

A kérdőívet az NBI-es keretből 8, NBI/B-ből 14, NBII-ből 42, megyei keretből 24, utánpótlás keretből 35 fő töltötte ki (2. táblázat). A kérdőívünket 1 nemzetközi szintű játéktező is kitöltötte, de az alacsony elemszám miatt őt átsoroltuk az „A” keretbe, és a továbbiakban nem vizsgáljuk a nemzetközi keretet.

2. táblázat Minta eloszlása (123 fő) az aktuális (2022.) kézilabda játéktezői és legmagasabb kerettagság szerint ($n=123$)

Kategória	2022. kerettagság szerint	Legmagasabb elért kerettagság szerint
A keret	8	13
B keret	14	22
NBII	42	42
Megyei	24	14
Utánpótlás	35	31
Nemzetközi	-	1

A 2. táblázat két oszlopát összehasonlítva megállapítható, hogy pályafutása során 13 játékvezető eljutott már, az „A”, 22 fő pedig a „B” keretbe. Megkérdeztük még a kitöltők iskolai végzettségét is. 10 fő rendelkezik általános iskolai végzettséggel, 48 fő végzett gimnáziumot vagy szakközépiskolát, 63 fő végzett egyetemet vagy főiskolát, és 2 fő rendelkezik felsőfokú szakképesítéssel. Arra a kérdésre, hogy rendelkezik-e előzetes kézilabda múlttal, a játékvezetők 90,2%-a igennel válaszolt.

Kutatásunk során az adatfelvételt Google Forms kérdőívvel végeztük, amely a JAB segítségével jutott el a játékvezetőkhez. A kérdőív leírásában megkértük őket, hogy visszaemlékezés alapján töltsék ki a tesztet, hogy ne legyen túl nagy a torzítás. A statisztikai elemzést a Statistica For Windows program 14. verziójával készítettük el, a csoportok közötti különbségek kiszámításához ANOVA próbát alkalmaztunk, a szignifikancia szintet $p < 0,05$ határoztuk meg. A kérdőív 26 kérdést tartalmazott, és két részből állt.

Az első 11 kérdés egy anamnézis vizsgálat volt, melyben a játékvezető nemét, életkorát, lakóhelyét, legmagasabb iskolai végzettségét, munkavégzése formáját, játékvezetői keretbe való hovatartozását, legmagasabb elért játékvezetői keretét, a játékvezetői vizsga letételének évét, játékosmúltját, továbbá a játékvezetéssel hetente töltött órák számát, és fő motivációját kérdeztük meg.

A második űrlap a BOSSI (Basketball Official's

Sources of Stress Inventory) volt, melyet Anshel és Weinberg állítottak össze 1995-ben. A kérdőív a kosárlabda játékvezetők stresszforrásait vizsgálja. A kérdőív kosárlabda játékvezetők számára készült, de tökéletesen fel tudtuk használni a kézilabda játékvezetők mérésére is. Egy kérdést fogalmaztunk át, technikai fault ítélese helyett a sportszerűtlen, agresszív viselkedésre kérdeztünk rá edzők és játékosok esetében. A kérdőívet *Koncsár* (2017) fordította le szakdolgozatában, és pilot teszttel, 7 kérdéssel bővítette ki. Mi a pilot teszt nélküli, eredeti kérdőívet használtuk fel, amely 15 kérdésből áll. A kérdőív négy dimenzióra oszlik fel (Koncsár, 2017. 29. o.):

1. „Környezettel kapcsolatos konfliktusok.”
2. „Hibázástól való félelem.”
3. „Félelem az ellenőrzéstől.”
4. „Kontrollálhatatlan események.”

Eredmények

A legnagyobb stresszt kiváltó hatások a játékvezetők körében

A legnagyobb stresszt a téves ítélet meghozatala okozta a játékvezetők ($N=123$) körében. Ezután az edzők/játékosok részéről történő sportszerűtlen, agresszív viselkedés, majd az edzőktől a játékvezetők felé érkező szóbeli inzultus következtek. A bíróknál legkevésbé a játékvezető kollégákkal való együttműködés és a nézőktől feléjük érkező szóbeli inzultus okoz stresszt (3. táblázat).

3. táblázat: A legnagyobb stresszt kiváltó hatások a kézilabda játékvezetők körében

Állítás	Stressz (1-10 skála)
Téves ítélet (biztosan tudom, hogy elrontottam)	6
Sportszerűtlen, agresszív viselkedés edzők/játékosok részéről	5,5
Az edzőktől Ön felé érkező szóbeli inzultus	5
Hiba a játékvezetés technikájában (rossz helyezkedés, szabálytalanság megítélése)	5
Vitatható ítélet (lehet, hogy elrontottam)	5
Ellenőr jelenléte a mérkőzésen	5
Rossz helyezkedés az ítélet meghozatalakor	4,5
Egyet nem értés Ön és az edzők között	4
Az Ön fizikai bántalmazásával való fenyegetődzés	4

A pályán történő sérülés	3,5
Média jelenléte a mérkőzésen	3
Egyet nem értés Ön és a játékosok között	3
A játékosoktól Ön felé érkező szóbeli inzultus	2,5
A nézőktől Ön felé érkező szóbeli inzultus	2,5
Együttműködés a játékosok kollégákkal	1

Stressz kiváltásának okai a játékosok körében férfiak és nők körében

A játékosok legnagyobb stresszforrása a téves ítélet meghozatalától való félelem volt. A női játékosok körében szignifikánsan nagyobb a stressz mértéke ennél a szituációnál, mint a férfiaknál (Nők: Átlag=6,43, Szórás=2,21; Férfiak: Átlag=5,51, Szórás=1,95). Az edzőktől érkező szóbeli inzultus (Nők: Átlag=6,00, Szórás=2,54; Férfiak:

Átlag=4,43, Szórás=2,16), és a fizikai bántalmazással való fenyegetés (Nők: Átlag=5,41, Szórás=3,29; Férfiak: Átlag=3,64, Szórás=2,82) is a nők körében mutat szignifikáns különbséget a férfakkal szemben, és további kérdések során is a nőknél szignifikánsan nagyobb a stressz mértéke. A játékosokkal való együttműködés mindkét nem esetében igen alacsony stresszfaktorként jelenik meg a mérkőzésen való tevékenykedés közben (4. táblázat).

4. táblázat: A stressz kiváltásának okai a női és férfi kézilabda játékosok körében (*szignifikáns különbség)

Állítás	Nő (N=37) Átlag	Nő (N=37) Szórás	Férfi (N=86) Átlag	Férfi (N=86) Szórás
1. Téves ítélet (biztosan tudom, hogy elrontottam)	6,43*	2,21	5,51*	1,95
2. Az edzőktől Ön felé érkező szóbeli inzultus	6,00*	2,54	4,43*	2,16
3. Az Ön fizikai bántalmazásával való fenyegetődzés	5,41*	3,09	4,29*	2,48
4. Rossz helyezkedés az ítélet meghozatalakor	4,92	2,34	4,22	1,74
5. A pályán történő sérülés	4,84*	2,22	3,62*	2,19
6. Vitatható ítélet (lehet, hogy elrontottam)	5,27*	1,69	4,26*	1,89
7. Ellenőr jelenléte a mérkőzésen	5,08*	2,23	4,02*	2,43
8. Egyet nem értés Ön és az edzők között	5,38*	2,04	4,44*	2,06
9. A nézőktől Ön felé érkező szóbeli inzultus	4,05*	2,68	4,17*	2,23
10. Együttműködés a játékosok kollégákkal	2,19	1,7	2,05	1,77
11. A játékosoktól Ön felé érkező szóbeli inzultus	4,43*	2,27	2,94*	1,91
12. Sportszerűtlen, agresszív viselkedés edzők/játékosok részéről	6,03*	2,14	4,64*	2,25
13. Hiba a játékosok technikájában (rossz helyezkedés, szabálytalanság megítélése)	5,51*	1,85	4,63*	1,85
14. Egyet nem értés Ön és a játékosok között	3,89	2,26	3,28	1,67

Női és férfi játékvezetők stressz faktorainak dimenziói

A környezettel kapcsolatos konfliktusok megtapasztalása (Nők: Átlag=42,24, Szórás=13,05; Férfiak: Átlag= 32,30, Szórás=12,37) a hibázástól való félelem (Nők: Átlag=22,24, Szórás=5,77; Férfiak: Átlag=18,69, Szórás=6,08), az ellenőrzéstől való

félelem (Nők: Átlag=9,32, Szórás=3,99; Férfiak: Átlag= 7,45, Szórás=4,16) és a kontrollálhatatlan események (Nők: Átlag=4,84, Szórás=2,22; Férfiak: Átlag= 3,62, Szórás=2,19) észlelése során érzett stressz mértéke a nők részéről szignifikáns különbséget mutat a férfiak által megadott értékekkel (5. táblázat).

5. táblázat: Női és férfi kézilabda játékvezetők stressz faktorainak dimenziói (*szignifikáns különbség)

	Környezettel kapcsolatos konfliktusok		Hibázástól való félelem		Félelem az ellenőrzéstől		Kontrollálhatatlan események	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Nő (N=37)	42,24*	13,05	22,24*	5,77	9,32*	3,99	4,84*	2,22
Férfi (N=86)	32,30*	12,37	18,69*	6,08	7,45*	4,16	3,62*	2,19

Stressz kiváltásának okai keretek szerint

A keretek és a stressz értékeinek összehasonlítása során arra az eredményre jutottunk, hogy a pályán történő sérülés megtapasztalása során a Megyei (Átlag=3,17, Szórás=1,95) és az NBI/B-s (Átlag=5,00, Szórás=2,75) keretek között szignifikáns különbség van.

A nézőktől a játékvezetők felé érkező szóbeli inzultus szignifikáns különbséget mutat az NB/I-es (Átlag=1,50, Szórás=0,76) és NBI/B-s (Átlag=3,71, Szórás=2,61) keretek között, és az NBI-es (Átlag=1,50, Szórás=0,76) és Utánpótlás (Átlag=4,14, Szórás=2,68) keretek között (6. táblázat).

6. táblázat: Stressz kiváltásának okai az egyes kézilabda játékvezetői keretekben

	NBI keret (1-10 skála)		NBI/B keret (1-10) skála		NBII keret (1-10 skála)		Megyei keret		Utánpótlás keret	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Téves ítélet (biztosan tudom, hogy elrontottam)	5,25	2,31	5,07	2,06	6,07	1,84	5,63	1,95	5,97	2,35
Az edzőktől Ön felé érkező szóbeli inzultus	4,75	3,28	4,64	2,27	4,79	2,14	4,54	2,23	5,43	4,62
Az Ön fizikai bántalmazásával való fenyegetődés	4,50	4,34	4,64	2,90	4,14	2,98	3,88	3,08	4,14	3,05
Rossz helyezkedés az ítélet meghozatalakor	4,25	1,67	4,64	2,68	4,57	1,68	4,67	2,22	4,34	2,06

A pályán történő sérülés	3,75	2,12	5,00	2,75	4,24	2,25	3,17 [*]	1,95	3,89	2,21
Vitatható ítélet (lehet, hogy elrontottam)	3,88	1,55	4,36	2,13	4,62	1,87	4,17	1,83	5,00	1,88
Ellenőr jelenléte a mérkőzésen	3,38	2,62	4,79	2,33	4,86	2,31	4,33	2,46	4,51	2,44
Egyet nem értés Ön és az edzők között	3,25	2,76	4,64	2,10	4,48	2,05	3,83	2,14	4,66	2,21
A nézőktől Ön felé érkező szóbeli inzultus	1,5 [*] x	0,76	3,71 [•]	2,61	2,90	2,09	3,00	2,48	4,14 [•]	2,68
Együttműködés a játékvezető kollégákkal	3,88 [*]	2,36	2,14	1,41	1,93	1,58	1,96	1,63	2,46	1,82
A játékosoktól Ön felé érkező szóbeli inzultus	3,75	2,76	3,93	2,06	3,14	1,66	3,00	1,82	3,49	2,24
Sportszerűtlen, agresszív viselkedés edzők/játékosok részéről	5,00	2,67	5,36	1,98	5,33	2,38	4,21	2,08	5,20	2,45
Hiba a játékvezetés technikájában (rossz helyezkedés, szabálytalanság megítélése)	3,63 [^]	1,51	4,79	1,97	5,10 [•]	1,76	5,08 [•]	1,89	4,86	2,06
Egyet nem értés Ön és a játékosok között	3,25	2,66	3,14	2,38	3,40	1,68	3,00	1,50	3,86	1,82
Média jelenléte a mérkőzésen	1,5 [*]	1,07	3,71	1,98	3,17	2,50	3,63	2,20	4,06	2,48

Jelmagyarázat: * = minden kerettel szignifikáns, • = NBI-es kerettel szignifikáns, ^{*} = NBI/B-s kerettel szignifikáns, ⁻ = NBII-es kerettel szignifikáns, [^] = Megyei kerettel szignifikáns, x = utánpótlás kerettel szignifikáns

Az NB/I-es keret játékvezetőkkel való együttműködése (Átlag=3,88, Szórás=2,36) szignifikáns különbséget mutat mindegyik kerettel. A játékvezetés technikájában való hiba elkövetése a Megyei keret (Átlag=5,08, Szórás=1,89) és az NBI-es keret (Átlag=3,63, Szórás=1,51), illetve az NBI-es

(Átlag=3,63, Szórás=1,51) és az NBII-es keret (Átlag=5,10, Szórás=1,76) között mutat szignifikáns különbséget.

Szignifikáns különbséget találtunk még a média jelenlétének mérése során az NBI-es keret (Átlag=1,50, Szórás=1,07) és a többi keret között.

Játékevezetői keretek stressz faktorainak dimenziói

A környezettel kapcsolatos konfliktusok között nem találtunk szignifikáns különbséget. Az NBI/B-s (Átlag= 37,00, Szórás=13,38) és az Utánpótlás keretnek (Átlag=37,89, Szórás=13,70) okozzák a legnagyobb stresszt a környezettel kapcsolatos konfliktusok, a Megyei keret (Átlag=31,75, Szórás=13,61) pedig a legkisebb mértékben befolyásolják.

A hibázástól való félelem dimenziójában sem találtunk szignifikáns különbséget a keretek között. Megfigyelhető, hogy ezen stresszfaktorok az

NBII-es (Átlag=20,36, Szórás=4,96) és az Utánpótlás keretben (Átlag=20,17, Szórás=6,80) a legnagyobbak. Legkisebb mértékben az NB/B-s keret (Átlag=18,86, Szórás=7,70) stresszeli hibázástól való félelem. A félelem az ellenőrzéstől dimenzióban az NB/I-es keret (Átlag=4,88, Szórás=2,95) és az összes többi keret között szignifikáns különbséget találtunk. A kontrollálhatatlan események, a pályán történő sérülés okozta stressz szignifikáns különbséget mutat az NBI/B-s (Átlag=5,00, Szórás=2,75) és a Megyei keret (Átlag=3,17, Szórás=1,95) között (7. táblázat).

7. táblázat A kézilabda játékevezetői keretek stressz faktorainak dimenziói

	Környezettel kapcsolatos konfliktusok		Hibázástól való félelem		Félelem az ellenőrzéstől		Kontrollálhatatlan események	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
NBI keret (N=8)	33,25	17,33	17,00	6,05	4,88	2,95	3,75	2,12
NBI/B keret (N=14)	37,00	13,38	18,86	7,70	8,50•	3,28	5,00*	2,75
NBII keret (N=42)	34,98	12,11	20,36	4,96	8,02•	4,25	4,24	2,25
Megyei keret (N=24)	31,75	13,61	19,54	6,48	7,96•	4,22	3,17*	1,95
Utánpótlás keret (N=35)	37,89	13,70	20,17	6,80	8,57•	4,51	3,89	2,21

Jelmagyarázat: • = NBI-es kerettel való szignifikáns különbség.

Kutatásunk egyik alappillére az Anshel és Weinberg által 1995-ben, amerikai és ausztrál kosárlabda játékevezetőkön végzett kutatás volt. Összehasonlítottuk az általuk mért játékevezetői stressz-értékeket a saját kutatásunkban mértekkel. Az amerikai-ausztrál (Átlag=5,55, Szórás=2,27) és a magyar játékevezetők (Átlag= 5,79, Szórás=2,07) elsőszámú stresszforrása a téves ítélet meghozatalától való félelem. A magyar játékevezetők második legnagyobb stresszforrása a pályán történő

sportszerűtlen, agresszív viselkedés (Átlag=5,06, Szórás=2,32), míg az amerikai és ausztrál játékevezetők az edzőktől az irányukba érkező szóbeli inzultus miatt éreznek nagy mértékben stresszt (Átlag=5,06, Szórás=2,19).

Az amerikai és ausztrál játékevezetők legkevésbé a média jelenléte miatt érzékelnek stresszt (Átlag=2,65, Szórás=2,07), míg a magyar játékevezetők a kollégákkal való együttműködés során (Átlag=2,24, Szórás=1,74) 8. táblázat).

8. táblázat: Magyar és amerikai /ausztrál kézilabda játékvezetők stressz faktorainak összehasonlítása

	Magyar kézilabda játékvezetők N=123		Amerikai és ausztrál játékvezetők N=132	
	Átlag	Szórás	Átlag	Szórás
Téves ítélet (biztosan tudom, hogy elrontottam)	5,79	2,07	5,55	2,27
Sportszerűtlen, agresszív viselkedés edzők/játékosok részéről	4,90	2,38	5,06	2,19
Az edzőktől Ön felé érkező szóbeli inzultus	4,17	3,06	4,83	3,40
Hiba a játékvezetés technikájában (rossz helyezkedés, szabálytalanság megítélése)	4,51	2,00	4,51	2,33
Vitatható ítélet (lehet, hogy elrontottam)	3,98	2,26	4,41	2,67
Ellenőr jelenléte a mérkőzésen	4,56	1,88	4,24	1,99
Rossz helyezkedés az ítélet meghozatalakor	4,55	2,39	4,18	2,23
Egyet nem értés Ön és az edzők között	4,34	2,17	4,15	2,48
Az Ön fizikai bántalmazásával való fenyegetődzés	3,28	2,43	4,02	2,32
A pályán történő sérülés	2,24	1,74	3,97	2,03
Média jelenléte a mérkőzésen	3,34	1,98	3,83	2,17
Egyet nem értés Ön és a játékosok között	5,06	2,32	3,76	2,28
A játékosoktól Ön felé érkező szóbeli inzultus	4,89	1,89	3,25	2,10
A nézőktől Ön felé érkező szóbeli inzultus	3,41	1,85	3,07	2,05
Együttműködés a játékvezető kollégákkal	3,46	2,37	2,65	2,07

Megbeszélés és következtetés

Az edzők mérkőzés közben nyomást szeretnének helyezni a játékvezetőkre, befolyásolni őket döntéseikben a pályán történő események véleményezésével; ezzel növelve a bírók stressz helyzetét (Debanne, 2014) Kutatásunkban is hasonló eredményre jutottunk, mert a harmadik legnagyobb stresszforrás a magyar kézilabda játékvezetők tevékenysége során az edzők felől érkező

szóbeli inzultus volt. A női és férfi játékvezetők között mért stressz több esetben mutatott szignifikáns különbséget. A nők 15 felsorolt szituációban való stressz értéke közül 12-ben, tehát a szituációk 80%-ban szignifikánsan magasabb értéket mutatott, mint a férfiak esetében. A 4 dimenziós elosztás során, a környezettel kapcsolatos konfliktusok, a hibázástól való félelem, a félelem az ellenőrzéstől és a kontrollálhatatlan események mérésénél is bizonyosodott, hogy minden esetben szignifikáns

különbség mutatkozott nők és férfiak között. Ezért arra a következtetésre jutottunk, hogy a férfi játékvezetők szignifikánsan jobban tűrik a stresszt, mint női kollégáik.

Az NBI-es keret értékei és eredményei azt mutatják, hogy jobban tűrik a stresszt, ugyanakkor kevés esetben találtunk szignifikáns különbséget a keretek között. Egyértelműen megállapítható, hogy a média jelenléte legkevésbé a legmagasabb szintű keretet stresszeli (Átlag=1,50, Szórás=1,07), annak ellenére, hogy leginkább a legmagasabb osztályban vannak jelen az egyes médiumok. A játékvezető kollégákkal való együttműködés (Átlag=3,88, Szórás=2,36) ugyanakkor az NBI-es keretre van a legnagyobb stresszkelő hatással, és ez szignifikáns különbséget mutat a többi kerettel.

Összegzés

A kutatás során kapott eredmények alapján az első hipotézist (H1) elfogadjuk. A női és férfi játékvezetők között mért stressz nagyon sok esetben mutatott szignifikáns különbséget. A nők 15 felsorolt szituációban való stressz értéke közül 12-ben, tehát a szituációk 80%-ban szignifikánsan magasabb stresszt éreztek, mint a férfiak. A 4 dimenziós elosztás során, a környezettel kapcsolatos konfliktusok, a hibázástól való félelem, a félelem az ellenőrzéstől és a kontrollálhatatlan események mérésénél is bebizonyosodott, hogy minden esetben szignifikáns különbség mutatkozott a nők és a férfiak között. A második hipotézist (H2) részben elfogadjuk, mert bár az NBI-es keret értékei és eredményei azt mutatják, hogy igaz jobban tűrik a stresszt, de szignifikáns különbség csak néhány esetben volt kimutatható a keretek eredményei között. Egyértelműen megállapítható, hogy a média jelenléte legkevésbé a legmagasabb szintű keretet stresszeli (Átlag=1,50, Szórás=1,07), de a játékvezető kollégákkal való együttműködés (Átlag=3,88, Szórás=2,36) ugyanakkor az NBI-es keretre van a legnagyobb stresszkelő hatással, és ez szignifikáns különbséget mutat a többi kerettel. A játékvezetői stresszel és kiegészítő kapcsolatban több kutatás is készült. Eredményeink úgy tűnik, hogy Debanne (2014), Anshel és Weinberg (1995.) kutatási eredményivel vannak összhangban, mivel a magyar férfi játékvezetők stressztűrő képessége nagyobb, mint a nőké, illetve, hogy a különböző játékvezetői keretekről eltérő stresszforrásokról számoltak be. Fontos azonban megjegyezni, hogy tekintettel a

kutatásunk mintájának alacsony és nagyon eltérő elemszámú csoportjaira, eredményeink ugyan érdekes és értékes megállapításokat fogalmaz meg, de az eredmények nem általánosíthatók.

Irodalomjegyzék

1. Anshel, H. M. & Weinberg, S. R. (1995). *Sources of acute stress in american and australian basketball referees*. Journal of Applied Sport Psychology, 7(1), 11–22. o. doi: 10.1080/10413209508406297.
2. Bagdy, E. (2007). *Pszichofitnessz. Kacagás – kocogás – lazítás*. Animula Kiadó, Budapest.
3. Bíró, S. (1995). *Életünk válsághelyzetei: A depresszió és a stressz megelőzés, felismerés, rehabilitálás*. SubRosa Kiadó, Budapest, Magyarország.
4. Boyko, R. H., Boyko, A. R. & Boyko, M. G. (2007). *Referee bias contributes to home advantage in English Premiership football*. Journal of Sports Sciences, 25(11), 1185–1194. doi: 10.1080/02640410601038576.
5. Debanne, T. (2014). *Techniques Used by Coaches to Influence Referees in Professional Team Handball*. International Journal of Sports Science & Coaching, 9(3), 433–446. doi: 10.1260/1747-9541.9.3.433.
6. Dorothea, W, A. (2017). *Self-determined motivation, achievement goals and anxiety of economic and business students in Indonesia*. Educational Research Review, 12(23):1154–1166. doi: 10.5897/ERR2017.3381.
7. EHF Structure Refereeing, European Handball Federation, (2010). Letöltve: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:j7ApuAC9uBQJ>.
8. Faude, O., Kellmann, M., Ammann, T., Schnitzler, R. & Meyer, T. (2011). *Seasonal Changes in Stress Indicators in High Level Football*. International Journal of Sports Medicine, 32, 259–265. doi: <http://dx.doi.org/10.1055/s-0030-1269894>.
9. Haight, B. L., Peddie, L., Crosswell, A. D., Hives, B. A., Almeida, D. M. & Puterman, E. (2023). *Combined effects of cumulative stress and daily stressors on daily health. Health psychology: official journal of the Division of Health Psychology, American Psychological Association*, 42(5), 325–334. <https://doi.org/10.1037/hea0001281>.

10. Koncsár, E. (2017). *A stressz és az elhivatottság vizsgálata a kosárlabda és jégkorong játékvezetők körében. Szakdolgozat.* Budapesti Corvinus Egyetem.
11. Követelményrendszer kézilabda játékvezetők és játékvezető ellenőrök részére a 2021–2022-es bajnoki szezonra. (2021). Magyar Kézilabda Szövetség.
12. Lazarus, R. S. & Folkman, S. (1986). *Cognitive Theories of Stress and the Issue of Circularity.* Dynamics of Stress, 63–80. doi: 10.1007/978-1-4684-5122-1_4.
13. Madarász, I. (1993). *A kézilabdázás játékszabályai és a játékvezetés.* Kalendar Kiadó, Budapest, Magyarország.
14. Marcus, D., Memmert, D. (2023). *The handball referee's personality through the lens of players and coaches.* German journal of exercise and sport research, doi: 10.1007/s12662-023-00926-2.
15. Ntasis, L., Panagi, T., Strigas, A., Koronios, K. & Dashi, M. (2021). *Greek Basketball Referees Performance and Stress Factors during and after the Games.* Journal of Physical Education and Sports Management, 8(1), 24–29. doi: 10.15640/jpesm.v8n1a3.
16. Plessner, H. (2005). *Positive and negative effects of prior knowledge on referee decisions in sports.* In T. Betsch & S. Haberstroh (Eds.), *The Routines of Decision-Making* (pp. 311–324). New York, USA: Psychology Press.
17. Sass, J. (2011). *A munkahelyi stressz és a stressz kezelése.* In A. Forgács, Z. Kovács, É. Bodnár, & J. Sass, *Alkalmazott pszichológia* (pp. 199–235). Budapest, Magyarország: Aula Kiadó.
18. Selye, J. (1976). *Stressz distressz nélkül.* Akadémia Kiadó, Budapest, Magyarország.
19. Souchon, N., Cabagno, G., Traclet, A., Trouilloud, D. & Maio, G. (2009). *Referees' use of heuristics: The moderating impact of standard of competition.* Journal of Sports Sciences, 27(7), 695–700. doi: 10.1080/02640410902874729.
20. XII. Regulations for Official IHF Referee Courses, International Handball Federation, (2007). Letöltve: https://www.ihf.info/sites/default/files/2019-05/0_IHF_STATUTS_CHAP_12_GB.pdf.
21. XI. Regulations for International and Continental Referees, International Handball Federation, (2007). Letöltve: https://www.ihf.info/sites/default/files/2019-05/0_11_-_Referees_regulations_modif_Oct_2010_-_GB.pdf.

Gender kérdések a sportban: Caster Semenya ügye és annak hatásai az atlétika világában és a globális sportban

Gender questions in elite sport: Effects of Caster Semenya case on athletics and global sports

Csighy Adrienn, Resperger Viktória

Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Sportmenedzsment Tanszék

Absztrakt: Korunk sporttársadalmának egyik legnehezebben kezelhető kérdése az interszexuális, illetve a transzgender sportolók megjelenése az elitsport világában. Caster Semenya esetét bemutatva azokra a kérdésekre keressük a választ, hogy a jövőben a női sportra milyen hatással lehetnek az ilyen sportolókkal kapcsolatban hozott döntések és megnyilvánulások. Az interszexualitás mellett a transznemű sportolók megjelenése is hatalmas kihívásokhoz vezet, elsődlegesen a női sportban. Jelen elemzésben a kérdéskört jogi, pszichológiai, szociológiai aspektusból végigjárva, a transzgender és interszexuális sportolók megjelenését, illetve azok elfogadásának lehetőségeit vizsgáljuk meg. Kiindulási pontnak Caster Semenya esetét emelnénk ki. Az ebben a kérdésben kialakult jogi, szociológiai, társadalmi irányvonalak meghatározóak lehetnek a sportágban és akár más sportágakban is a későbbiekben. A tanulmány során végigvesszük a transzgender és interszexuális sportolók megjelenését, valamint konkrét példákon keresztül kívánjuk bemutatni a probléma forrásait. Megnézzük, hogy az egyes esetekben a jelentősebb döntéshozó szervek; a Nemzetközi Szövetségek, Bíróságok milyen eredményre jutottak, illetve azok mennyire voltak relevánsak, elfogadhatóak. A tanulmány lehetséges megoldási javaslatokat is próbál bemutatni.

Kulcsszavak: transzgender; interszexualitás; Caster Semenya; elitsport; hiperandrogenizmus

Abstract: One of the most controversial subjects in professional sports today is the presence of intersexual and transgender athletes. Based on the case of Caster Semenya, we are searching for answers regarding the future of women's sports concerning these athletes. The presence of intersex and transgender athletes causes challenges, especially in women's sports. This article focuses on the legal, psychological, and sociological aspects of participation and the possibilities for the acceptance of these athletes. As a starting point the case of Caster Semenya is highlighted and how the legal, sociological and social trends regarding this case could be decisive in the future of sports. This study analyses the emergence of intersex and transgender athletes and show the source of the issue by giving concrete examples. It also gives insight into which agreements policymakers, e.g., international associations and courts, have settled on and how relevant and reasonable they are. In conclusion, it also likes to give viable solutions to this issue.

Keywords: transgender; intersexuality; Caster Semenya; professional sport; hyperandrogenism

Bevezetés

Cikkünk a XXI. század sporttársadalmának egyik legnehezebb és talán legaktuálisabb kérdésével foglalkozik: hogyan integrálhatók, egyáltalán integrálhatók-e az interszexuális és transzgender sportolók a különböző sportágakba. A téma kutatásakor kiindulási pontként Caster Semenya esetét mutatjuk be és azokra a kérdésekre keressük a választ, kifejezetten a női sportolók szemszögéből, hogy milyen hatással lehetnek a különböző döntések és megnyilvánulások a különböző sportágakra. Cikkünkben az interszexualitás mellett a transznemű sportolók megjelenését vizsgáljuk a sportban, mivel az ő jelenlétük jelentősen megváltoztathatja egy-egy verseny egyensúlyát. Ahhoz, hogy tovább tudjunk lépni a kérdésben, érdemes megvizsgálni, hogy mit jelent pontosan az interszexuális/interszexualitás és a transzneműség, treanszszexualitás.

Interszexualitás: „Az egyén neme nemcsak a genetikailag meghatározott nemen alapul, befolyásolja a nemi szervek férfi vagy női irányban történő fejlődése, a másodlagos nemi jellegek (szőrzet, emlők, izomzat stb.) megjelenése, a pszichés nem, illetve a jogi nem. Interszexuális állapotról akkor beszélünk, ha a genetikai nem, valamint a nemi szervek és a másodlagos nemi jellegek között ellentmondás észlelhető” (Magyaródi, 2014).

Transzszexualitás: „Kifejezett össze nem illés a személy megtapasztalt/megnyilvánuló neme és a biológiai neme között” (DSM-5 referencia-kézikönyv a DSM-5 diagnosztikai kritériumaihoz, 2013). „Az APA (American Psychological Association)¹ pszichoszexuális zavarokkal foglalkozó bizottsága 1980-ban tett javaslatot a nemi identitászavarok, mint osztályozás bevezetésére, ami ennek köszönhetően már a DSM-3-ban (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders)² is szerepelt. A BNO-10 (Betegségek Nemzetközi Osztályozása) a nemi identitás zavarainak csoportjába sorolja a transzszexualizmust (F.64.0), azonban a DSM-5-ben már, mint nemi szerep diszfória jelenik meg, amely a transzszexualitás inkább szomatikus, mint pszichiatríai betegségként való kezelését jobban szolgálja” (Hamvas, 2022).

¹ Amerikai Pszichológiai Társaság

² Mentális zavarok Diagnosztikai és Statisztikai Kézikönyve

Transznemű sportolók

A huszonegyedik század eleje óta egyre több transznemű sportoló jelenik meg a világversenyeken, ha azonban visszatekintünk egy kicsit a sporttörténelembe, láthatjuk, hogy korábbi időszakokból is tudunk példát hozni.

Az első és talán legérdekesebb történet, melynek magyar vonatkozása is van, egy Dora Ratjen nevű sportolóhoz köthető, aki az 1936-os olimpiai játékokon indult magasugróként és a negyedik helyen végzett (Kovács, 2020). Ratjen elvileg férfinak született, de a születésekor nem tudták pontosan megállapítani nemét, így szülei lányként nevelték. A Berlini Olimpián még nem tűnt fel senkinek mély hangja és férfias termete. 1938-ban az atléta az Európa-bajnokságon is indult, ahol 1,67m-es világrekordot jelentő ugrással aranyérmet nyert. Később aztán Ratjenről egy utazás alkalmával derült ki, hogy férfi (egy kalauznak feltűnt a vonaton, hogy utazik egy férfi, aki nőnek volt öltözve). Először azt állította, hogy a nácik kényszerítették arra, hogy nőként induljon az olimpián, hogy így segítsen Németországnak minél több érmet nyerni 1936-ban. Sikerült azonban bebizonyítani, hogy Ratjen neme születésétől fogva vegyes volt, és szülei lányként nevelték, bár hermafrodita nemi jellegzetességekkel rendelkezett. Az EB-n elnyert aranyérmét elvették, és átadták a második helyezettnek, így Csák Ibolya Európa-bajnok lett magasugrásban 1938-ban. 1939 januárjában végül apja levélben fordult az anyakönyvvezetőhöz, amelyben kérte, hogy minden hivatalos dokumentumban változtassák meg a nemét és a nevét Heinrichre (Kovács, 2020).

Ratjen mellett talán Renée Richards neve ugrik még be az olvasónak, aki az 1970-es években meghatározó szerepet töltött be a nemzetközi tenisz életében. Renee Richards Richard Raskind néven született 1934-ben New Yorkban. 40 éves koráig férfiként élt, meg is házasodott, majd elvált. 1975-ben átműttette magát, attól kezdve Renee Richards néven kezdett új életet. Mivel 1976-ban nem engedték teniszezni, beperelte az Egyesült Államok Tenisz Szövetségét. A pert megnyerte, így ő volt az első transzszexuális teniszező, aki nőként versenyezhetett tovább. 1981-ben vonult vissza.

Richards mellett említésre méltó transznemű sportoló Mianne Bagger (golf) és Jaryah Saeula (futball) is (Pieper, 2019).

Ha visszatérünk a jelenbe, az egyik leismertebb és legnépszerűbb transznemű sportoló Tiffany Abreu. Abreu brazil származású transznemű nő, aki 2017-ben vált az első transznemű játékosá röplabda sportágban, amikor debütált a Volei Bauru mezében. Abreu ezt megelőzően férfiként játszott többek között Brazília és Belgium színeiben is, de akkor még Rodrigo néven. Hormonkezelésen esett át, hogy megváltoztassa vérének tesztoszteronszintjét, majd nemváltoztató műtét következett, elindítva ezzel azt a folyamatot, hogy végérvényesen és dokumentálhatóan is nővé válhasson. 2017-ben a Nemzetközi Röplabda Szövetség engedélyezte számára immár a nőként való a sportolást (Cipolla, 2021).

A másik transz sportoló, aki a sportmédiában is hatalmas port kavart, egy Lia Thomas nevű, amerikai származású, ötödéves egyetemista és transznemű nő, aki az olimpiai úszókat megelőzve az első helyen végzett az 500 méteres gyorsúszásban az NCAA női úszó- és műugró bajnokságon (Rushing, 2022).

Rushing (2022) szerint Thomas három szezonon át úszott a Penn férfi csapatában, mielőtt 2018 közepén transzneműként jelentkezett a női sportágba. Egy évvel később, 2019 májusában kezdett el tesztoszteronszökkentőket és ösztrogént szedni, amelynek eredményeképpen elindulhatott a női kategóriában. Sikerei és transznemű női identitása miatt Thomas a transznemű sportolók sportoláshoz való jogáról szóló országos méretű vita közepontjában van. Thomas ellenzői szerint a születésekor férfiként azonosított személye tisztességtelen biológiai előnyt biztosít számára, míg a támogatók szerint, mivel Thomas betartotta az NCAA összes jogosultsági előírását, joga van a versenyzéshez (Rushing, 2022). A probléma, amely miatt cikkünk megírására vállalkoztunk, az úszó sportban is hatalmas ellentéteket váltott ki.

Az olimpiák történetében a 2021-es tokiói olimpián vehetett részt először transznemű sportoló. Az új-zélandi Laurel Hubbard 43 éves súlyemelő versenyző 2013-ban váltott nemet, előtte férfiként indult a súlyemelő versenyeken. Laurel 2015 óta jogosult indulni az olimpián, amióta a NOB szabályzatban mondta ki, hogy bármely transznemű sportoló elindulhat a nők között a versenyeken,

azzal a feltétellel, ha tesztoszteronszintje az első versenye előtt 1 éven át 10 nmol/liter értékküszöb alatt van. Laurel ezeket a kritériumokat teljesítette, így indulhatott el a 2021-es tokiói olimpián (Nelson és mtsai, 2022).

Magyarországon is régóta foglalkoznak ezzel a kérdéskörrel a szakértők és kutatók. Gál (2014) a transzgender, kétséges nemű, illetve a nemváltoztatáson átesett sportolók versenyzési lehetőségeinek vizsgálatával foglalkozott. Megállapította, hogy a szakirodalmak azt jelzik, hogy mind a mai napig nem sikerült eredményesen szabályozni a női kategória még elfogadható „felső határát”. Ebben a témában interjút készített Nemzetközi Fair Play Bizottság elnökével - dr. Kamuti Jenővel -, aki orvosként szakvéleményében kimondta, hogy egy olyan kihívásról, problémáról van szó, amelyre tökéletes választ eddig nem sikerült találni. Gál és Farkas (2017) kiemelte, hogy a jövőben ez valószínűleg még inkább negatív hatással lehet a női sportra. Gál (2017) továbbá megállapította, hogy a kiemelkedően magas tesztoszteronszinttel rendelkező sportolónők, illetve a férfiből nővé átoperált, és ezáltal a női mezőnyben versenyezni akaró sportolók részvételi esélyeit biztosítani kell, de hatalmas kérdés, hogy miképpen lehet ezt a ciszgender nők hátrányba hozása nélkül kivitelezni. Ugyanakkor hozzátette, hogy nagy eséllyel az optimális lehetséges szabályozás sem jelenti majd a transznemű sportolók számára a tökéletes megoldást, hiszen elképzelhető, hogy akár kimagasló eredmények elérése esetén sem számíthatnak teljes társadalmi elismerésre (Gál és Farkas, 2017).

Interszex állapot és a sport

Mokgadi Caster Semenya, kétszeres olimpiai bajnok és világbajnok atléta, 1991. január 7-én született Dél-Afrikában. Amikor megnyerte a női nyolcszáz méteres síkfutás döntőjét a 2009-es berlini világbajnokságon, nemcsak emiatt vált hirtelen ismertté a világban, hanem külső vonásai alapján is, hiszen első ránézésre inkább férfinak tűnik, nem pedig nőnek. Ennek tisztázása érdekében a Nemzetközi Atlétikai Szövetség (továbbiakban: IAAF, 2020-tól: World Athletics) vizsgálatoknak vetette alá. A 2016-os riói olimpián 800 méteres síkfutásban olimpiai bajnoki címet szerzett (Futó, 2019).

Kevesen tudják, de az interszexualitás problémája a sportban közel egy évszázada jelen van. A legelső interszexuális sportoló, akinek az ügye

napvilágra került, Stella Walsh volt, aki 1932-ben olimpiai aranyérmet nyert női 100 méteres síkfutásban. Az ő esete azonban speciális, mivel interszexualitása csak a halála után, a boncolás következtében derült ki (Jönsson, 2007).

A fent említett fogalmak mellett létezik egy betegség, amelyet hiperandrogenizmusnak hívnak. Ezen betegség esetén nőknél a férfi hormonok termelődése sokszorosa a „normál” női tartománynak, amely fizikai előnyöket biztosít. Felmerül a kérdés, hogyan lehet ezt sportolói szempontból korrekt módon kezelni (Sharma és Welt, 2021).

A legelső megoldási kísérlet az olimpiai tisztviselők által alkalmazott kromoszómavizsgálat volt, amellyel a sportolók nemének ellenőrzését hajtották végre 1968 és 2000 között (Martínez-Patiño és M. J., 2005). Kiderült azonban, hogy egyes nők, akik Y kromoszómával és herével is rendelkeznek, nem kapnak teljesítményfokozó hatást. Ilyen volt Maria José Martínez-Patiño spanyol gátfutó, akit 1985-ben kirúgtak az atlétikai válogatottból miután megbukott az ellenőrző teszten. A spanyol gátfutó fellebbezett a döntés ellen. Végül be tudta bizonyítani, hogy szervezetére nincsen teljesítményfokozó hatással a tesztoszteron, és hogy interszexuális állapota emiatt nem jelent előnyt neki. Az IAAF később leállította a kromoszóma-tesztet, mivel azok nem bizonyultak helyénvalónak (Karkazis és mtsai, 2012).

Miután az ellenzők meggyőzték a tisztviselőket arról, hogy a genetikai tesztek tudományosan és etikailag nem megfelelőek, a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (továbbiakban: NOB) az ezredfordulón felváltotta az eddigi politikát egy olyan rendszerrel, amely csak megalapozott gyanú esetén teszi lehetővé a sportolók nemének orvosi ellenőrzését. Azonban ez a rendszer is igazságtalanságot és nemzetközi vitákat eredményezett a sportolók körében. Végül 2011-ben a NOB úgy határozott a női hiperandrogenizmussal kapcsolatban, hogy megállapítottak egy felső hormonális határértéket a női sporteseményeken indulók számára, ezzel lehetővé téve nekik a versenyzést (Ha és mtsai, 2014).

Caster Semenya ügye a legnagyobb botrányt kavarta az elmúlt időszakban az atlétikában. Megjelenését és teljesítményét azóta vizsgálják a sportban, amióta 2009-ben Berlinben az Atlétikai Világbajnokságon megnyerte a 800 méteres síkfutást (Sailors, 2020). Ekkor, 18 évesen, 1:55.45-ös időt futott, amely a világ egyik leggyorsabb ideje volt

ebben a számban (Montañola, és mtsai, 2016). Semenya interszexuális nő, mivel XY kromoszómákkal, illetve természetesen megemelkedett tesztoszteronszinttel rendelkezik (Triviño és mtsai, 2020). Ugyanakkor nőként született, nőnek azonosítja magát, és nőként tekintenek rá mind a családtagjai, a kormánya és a civil társadalom (Mahomed és Dhai, 2019). Később azonban bebizonyították, hogy Semenya-nak hiperandrogenizmusa van, amely genetikailag veleszületett betegség, vagyis nagyobb mennyiségű férfi hormonnal rendelkezik, mint amennyi általában egy nőt jellemez. Érdekeség továbbá, hogy Caster Semenya a civil életében homoszexuális, illetve öltözködése egyértelműen a férfiakéhoz hasonlítható.

Caster Semenya pályafutása a 2009-es Atlétikai Világbajnokságon elért hatalmas fölényes győzelmével kezdődött. A verseny után kételyeket ébresztett a futószám mezőnyének többi tagjában női mivoltát illetően. Semenya férrias külseje miatt a többi versenyző nemvizsgálatot követelt. Ezt az IAAF el is végeztette, de ennek az eredményét sohasem hozták nyilvánosságra. A későbbiekben azonban megállapították nála, hogy a korábbiakban már említett hiperandrogenizmus nevű betegségben szenved. A statisztikai adatokból kiderült, hogy az interszexuális sportolónőknek akár tízszer is nagyobb lehet a tesztoszteronszintjük, emiatt pedig egyértelművé vált, hogy valamit tenni kell azért, hogy az egyenlő feltételek továbbra is biztosítva legyenek minden női atléta számára (Trombitás, 2019). Az IAAF-nek volt az esetet megelőzően egy külön szabályzata a nők számára, amellyel korlátozni, illetve szabályozni kívánták a hiperandrogenizmussal rendelkező nők indulását. Ezt a szabályt 2015 júliusában hatályon kívül helyezte a Nemzetközi Sportdöntőbíróság (továbbiakban: CAS), mivel Dutee Chand indiai atléta megtámadta azt az endogén tesztoszteron és a teljesítményelőny közötti összefüggésekre vonatkozó tudományos bizonyítékok hiánya miatt (Loland, 2019). Az IAAF 2 évet kapott arra, hogy bizonyítékokat szolgáltatson és további indoklást adjon a szabályokhoz (Trombitás, 2019). 2018 áprilisában az IAAF új női besorolást, pontosabban a DSD-vel (Disorders/Differences of Sex Developments) rendelkező sportolókra vonatkozó új jogosultsági szabályzatot hozott létre. Ez kimondja, hogy a 400 méter és egy mérföld közötti futószámoknál (amely magában foglalja a 400 méter gátfutást,

800 métert, 1500 métert), vagy azoknál, amelyek ezek valamelyikét tartalmazzák (hét - és ötpróba) a versenyzőknek, akik részt kívánnak venni a felsorolt versenyszámok egyikén, bizonyítaniuk kell, hogy nők vagy bizonyítottan interszex állapottal élnek (IAAF, 2018). Ez a szabályzat azt mondja ki, hogy a tesztoszteronszintnek 5 nmol tesztoszteron/liter vér határérték alatt kell lennie azoknál, akik a nők között szeretnének versenyezni (IAAF, 2018). Ez, elsősorban, alapvetően bizonyos interszexuális betegségekben szenvedő futókra terjed ki. Ez a határérték messze a férfiak 8-30 nmol/l-es normál tartománya alatt van, de jelentősen meghaladja a nők 0,1-1,8 nmol/l-es normál tartományát (*The Economist*, 2019). Ennek az a célja, hogy a női verseny tisztaságát és fair mivoltát biztosítsa, mivel az IAAF úgy gondolja, hogy a magas tesztoszteronszint olyan jogtalan előnyhöz juttatja a fentiekben meghatározott genetikai szindrómával rendelkező nőket, mintha egy férfi versenyezne a nők ellen, és ennek következtében a nők versenyzési joga sérül (*Trombitás*, 2019). Ezt a megállapítást nem lehet figyelmen kívül hagyni a sportban. Ha ebben a nemzetközi szövetségek engedményeket tesznek, az egyfajta diszkriminációt is jelent a ciszgender nőket tekintve, és ezzel a női sport veszélybe kerülhet, különösen az objektíven mérhető, teljesítményalapú sportágakban.

A fent említett szabályzatot támadta meg Caster Semenya. Úgy gondolta, hogy rá nézve a szabályzat diszkriminatívan hat, mivel ezzel versenyzési joga sérült. A Dél-Afrikai Atlétikai Szövetség egy ügyvédi iroda segítségével beperelte az IAAF-t azzal az indokkal, hogy a szabály több pontban is sérti a versenyző jogait. Ezt azzal támasztották alá, hogy szükségtelen, nem megbízható adatokon alapul és aránytalan a szabály (*Trombitás*, 2019). Ezt a szabályt a per lezárultáig felfüggesztették, mivel nem tudtak egyértelmű döntésre jutni a hatályban levésének szükségszerűségéről (*Trombitás*, 2019). Az eset az egész világ médiafigyelmét felkeltette, főleg akkor, amikor az emberi jogi szakértők nyílt levelet írtak az IAAF-nek. Azt mondták, hogy ez a szabályzat rendkívül diszkriminatív és több alapjogot is sért, valamint a szabályzat alapját adó kutatási eredmények megkérdőjelezhetőek, így az erre alapozott alapjogi korlátozást semmisnek kell tekinteni (*Trombitás*, 2019). Ennek értelmében a felperesek (Semenya és a Dél-Afrikai Atlétikai Szövetség) beadványban kérvényezték, hogy az

IAAF ezen az új szabályait a bíróság azonnali hatállyal érvénytelennek, ezáltal semmisnek mondja ki. *Trombitás* (2019) cikkéből kiderül továbbá az is, hogy ez a kérelem tudományos és emberi jogi alapú érveket egyaránt tartalmazott. Az ügy folytatásra a CAS székhelyén (Lausanne) került sor. A perben több orvosi, pszichológiai, sportvezetői, genetikai, endokrinológiai, gyógyszerészeti, etikai és statisztikai szakértőt, illetve tanút hallgattak meg, a meghallgatások után pedig a felek még kiegészítő beadványokat nyújtottak be, és közös megegyezéssel elhalasztották a döntés meghozatalát, mivel a bíróság úgy vélte, hogy Semenya és csapata nem tudták megfelelően bizonyítani a szabályzat érvénytelenségét. Kimondták azt, hogy ez a szabályzat ténylegesen diszkriminatív, ugyanakkor az IAAF által bemutatott bizonyítékok azt követelik meg, hogy kimondják: ez a fajta megkülönböztetés szükségszerű, valamint arányos ahhoz, hogy a meghatározott versenyszámokban biztosítsák az egyenlő feltételeket a női mezőnyben (*Trombitás*, 2019). A bíróság azonban kimondta, hogy bár jelenleg arányosnak tekinthető a szabályozás, folyamatos ellenőrzés szükséges a jövőben annak érdekében, hogy a gyakorlati alkalmazása során se érvényesüljön szükségtelen diszkrimináció. Továbbá megállapította és kimondta, hogy a szabályozásnak ki kellene terjednie arra az esetre is, amikor a sportoló saját hibáján kívül nem tud megfelelni a tesztoszteronszint maximális korlátozásának a megfelelő hormonkezelés ellenére sem. Ugyanis nincs elegendő konkrét és pontos kutatási anyag az ilyen problémával rendelkező sportolókra az 1500 méteres és egy mérföldes versenyszámoknál. Emiatt a bíróság azt javasolta az IAAF-nek, hogy amíg nem lesz több tudományos kutatási eredmény ezzel kapcsolatban, a szabály hatályba lépését ezen versenyszámokat tekintve halassza el. Hozzá tették azt is, hogy a későbbiekben a hormonkezelés következtében kialakult mellékhatások negatívan hathatnak az arányosság elvére, így emiatt a szabálynak a hatályban levése megkérdőjelezhetővé válik. Kiemelte a bíróság, hogy nekik kizárólag a szabály érvényességi kérdésében volt joga dönteni. Ezért olyan kérrrel fordult az IAAF-hez, hogy egy úgynevezett „élő dokumentumként” tekintse és alkalmazza ezt a határozatot, és folyamatosan nyitott, illetve rugalmas legyen, valamint figyeljen a szükségesség arányára (*Trombitás*, 2019).

Az IAAF közleményében elismerte a bíróság döntését és kijelentette, hogy a szabály májusban lép hatályba. A szövetség kimondta, hogy ezen szabály alkalmazása során különös figyelemmel lesz a CAS által megfogalmazott kérésekre, továbbá kijelentette, hogy senkit nem kényszerít gyógyszeres vagy bármilyen orvosi kezelésre. Minden sportoló saját maga döntheti el, hogy orvosi csapatával egyeztetve, milyen eszközhez folyamodik annak érdekében, hogy teljesítse az induláshoz szükséges kritériumokat. Napi tablettát szedhetnek, havonta injekciót kaphatnak, vagy műtétrel eltávolíttathatják a tesztoszterontermelő szöveteket. Azonban nincs bizonyíték a tabletták hatékonyságának vagy biztonságosságának a tesztoszteronszint csökkentésére és a meghatározott szint alatt tartására ezeknél az egyébként egészséges nőknél (Pielke, 2019).

Pielke (2019) megállapította, hogy az orvosi kezelések tehát a Helsinkii nyilatkozat szerint „nem indokolt beavatkozásoknak” minősülnek. A Helsinkii nyilatkozat kimondja, hogy a nem indokolt beavatkozások csak életmentés, az egészség helyreállítása vagy a szenvedés enyhítése céljából alkalmazhatóak. Azonban, mint említettük az IAAF szükségszerűnek tartja a szabályzat alkalmazását a női sport integritásának megőrzése érdekében (Pielke, 2019). Az új szabályzat alkalmazása miatt Tucker Ross sporttudós szerint (aki Semenya szakértője volt a pereskedés során) Semenya akár hét másodperccel is lassabb eredményt produkálhat a jövőben. Az, hogy ez igazságos kiegyenlítésnek számít-e az alapvetően szubjektív. Semenya szerint ez nem igazságos, az ő álláspontja továbbra is az, hogy úgy szeretne versenyezni, ahogyan született (Trombitás, 2019). Az IAAF 10 és 5 nmol/l-es küszöbértékeit azon tényező alapján határozta meg, hogy egy ciszgender nő természetes úton milyen maximális szintet képes elérni (The Economist, 2019). Caster Semenya a CAS döntése ellen a Svájci Szövetségi Legfelsőbb Bírósághoz (továbbiakban: SFC) fellebbezett. Az SFC megerősítette a CAS határozatát, és eltiltották őt a versenyzéstől. Ezáltal Semenya nem vehetett részt a 2021-es Tokiói Olimpián (Holzer, 2020).

A teljes jogeset elemzése során jogosan vetődik fel bennünk az a kérdés, hogy egy ilyen helyzetben lévő sportoló számára vajon milyen megoldási lehetőségek jöhetnek szóba. Egyfelől igaz az, hogy ha valaki nőként ekkora tesztoszteron szinttel rendelkezik, akkor az a sporttársnőivel szemben

hatalmas előnyt jelent, és emiatt olyan eredményekre tehet szert, amelyekkel egy nő sem tudja felvenni a versenyt. Ugyanakkor az is igaz, hogy ebben az esetben ez az előny nem szándékos a sportoló részéről, hiszen mint a fentiekben megállapítottuk, ez a rendellenesség veleszületetten alakult ki, nem pedig mesterségesen. Semenya ügyének központi eleme, hogy a nők több mint 99%-ának körülbelül 0,12-1,79 nmol/l tesztoszteron van a szervezetében - míg a hiperandrogenizmussal rendelkező sportolók, mint Semenya - a férfiakkal egyenlően, 7,7-29,4 nmol/l közötti tartományban vannak (Ingle, 2019).

Holzer (2020) kitért Caster Semenya ügyének döntéshozói szerveinek hiányosságairól és helytelen döntéseiről az ügy lefolyásával kapcsolatban. Holzer (2020) elsődlegesen azt állapította meg hogy az SFC nem tárgyalta a megkülönböztetésmentesség elvével kapcsolatos egyéb kérdéseket sem, ami azért lehet, mert Semenya és a Dél-Afriai Atlétikai Szövetség (továbbiakban: ASA) esetleg nem taglalta ezeket a beadványaikban. Az SFC például nem vitatta meg, hogy diszkriminatív-e a nőkkel szemben, hogy a férfiak számára nincsenek felső tesztoszteron-határértékek megállapítva, mivel a DSD-szabályok azon indoklása, hogy a magas tesztoszteronszint károsítja az egyenlő versenyfeltételeket, mivel versenyelőnyhöz juttatja őket, logikusan a férfiak versenyére is vonatkozik (Holzer, 2020).

Az SFC bírói ugyanígy figyelmen kívül hagyták a rendelet közvetett faji megkülönböztetéssel kapcsolatos problémáját, amelyet néhány bizonyíték támaszt alá, amik azt mutatják, hogy főként fekete és barna bőrű, valamint a délről származó sportolók tesztoszteronszintjét vizsgálták a DSD-szabályok alapján (Holzer, 2020). Végül azt is taglalja, hogy az SFC nem fogadta el teljes mértékben a horizontális megkülönböztetés elleni védelmet a közrend kérdésének részeként. A határozat kifejtette, hogy mivel ebben az ügyben két magán-szervezet, a World Athletics és egy sportoló közötti megállapodásról van szó, megkérdőjelezhető, hogy a megkülönböztetés e konkrét típusának tilalma a közrend szűkítő fogalmának hatálya alá tartozik-e. Ez a megközelítés mutatja leginkább Svájc gyenge diszkriminációellenes jogszabályait, amely még nem hozott hatékony intézkedéseket az interszexuális személyek védelmére (Holzer, 2020).

Jones és mtsai (2016) megállapították, hogy az emberek 1,7%-a születik interszex állapottal. Ez

a százalékos arány olyan állapotokat is tartalmaz, amelyek nem vetnek fel kérdéseket az egyén biológiai nemével kapcsolatban, és nem biztosítanak semmilyen elképzelhető sportbéli előnyt (Jones és mtsai, 2016).

A transz nők teljesítményének alakulásáról ugyanolyan kevés releváns adat áll rendelkezésre, mint az interszexuális nők esetében. Joanna Harper, a tudós, aki maga is transzsportoló, illetve aki az IAAF tanújaként jelent meg Semenya ügyében, 2015-ben elvégzett egy nagyon fontos kutatást a témában. Kutatásában nyolc nem élvonalbeli állóképességi futót vizsgált, akik először férfiként, majd nőként versenyeztek. Megállapította, hogy a hormonterápia után elért teljesítményükkel közel ugyanazt a helyezést érték el a női versenyeken, mint amelyet a férfiaknál (Harper, 2015). Ugyanakkor a szakirodalmakat kutatva, megállapítható, hogy ezen adatok, illetve kutatások száma nem elegendő ahhoz, hogy azt mondhassuk, hogy ez minden sportágban igaz lenne. Emiatt nem lehet egyértelmű megállapításokat tenni.

Camporesi (2019) kiemeli, hogy a nők között a magasabb tesztoszteronszinttel rendelkező sportolók, olyan hatalmas mértékű előnyt generálnak, amellyel a ciszgender nők sosem fogják tudni felvenni a versenyt. A ciszgender női sportolók által igénybevehető előnyök, amelyek adott esetben a legjobb edzésformát, illetve környezetet teremti meg az adott sportoló számára, nem ad relevánsan sokkal nagyobb esélyt, illetve nem teljesítenek kiugró szinten jobban, mint azok a sportolók, akiknek a tesztoszteronszintjük sokszorosa a versenytársaiéval szemben. Caster Semenya nem tehet erről az állapotáról ez igaz, ugyanakkor ez nem jelentheti azt, hogy mindenféle korlátozás nélkül indulhat a nők között, mivel a fair play elve akkor elbukna a ciszgender nők aspektusában. Ugyanakkor, ahogy az interjúk is alátámasztják, Caster Semenya nők között való versenyzése nem elfogadható, csak és kizárólag akkor, hogyha elfogadja és végrehajtja a feltételeket. Ha nem így alakulna a jövőben, akkor ez egyértelműen veszélybe sodorhatja a női atlétika jövőjét, amely hatással lehet globálisan az egész női sportra, mivel, ha az egyik sportágban ez elfogadottá válik, akkor csak idő kérdése lesz a többi sportág alkalmazkodása is. Az interjúkból továbbá kiderült, hogy Caster Semenya-t a magyar atlétikában tevékenykedő személyek nem fogadják el nőnemű sportolónak,

hiszen már a külső megjelenése sem hasonlít egy nőére, illetve a magánélete is megegyezik egy férfinemű egyénjével. Mindezen ténymegállapításokat figyelembe véve elmondható, hogy összességében Caster Semenya ügyében a nemzetközi döntéshozói szervek a sportban jól döntöttek, és az az egységes vélemény, hogy ha hivatásos sportoló szeretne lenni, és versenyezni kíván, akkor az adott sportág versenyszabályzatát, és szabályozását el kell fogadnia. Ugyanezt támasztja alá Tiszeker Ágnes a Magyar Antidopping Csoport ügyvezető igazgatója, aki azt mondta, hogy elsődlegesen a fair play-t kell szem előtt tartani a sportban, emiatt nem engedné a nők között indulni Semenya-t (Eurosport, 2019).

Caster Semenya mellett talán sokaknak ismerős Aminatou Seyni neve is. Seyni nigériai származású sprinter atlétanő, akinél Semenya-hoz hasonlóan a DSD állapot figyelhető meg. Az ő esete mondható talán jelenleg a legfrissebbnek, hiszen 2022-ben az Oregonban megrendezett Atlétikai Világbajnokságon figyeltek fel rá. Aminatou Seyni 2019-ben az ötödik leggyorsabb időt érte el 400 méteren, azonban nem indulhat kedvenc versenyszámában, mert nem volt hajlandó hormonszuppresszánsokat szedni a megemelkedett tesztoszteronszintje miatt (Van Der Perre, 2020). Ennek hatására döntött úgy - mivel a szabály, amelyet a World Athletics hozott, nem terjed ki a 400m alatti versenyszámokra - hogy a 200, valamint a 100 méteres síkfutásra specializálódik. Semenya-hoz hasonlóan Seyni, akinek mély hangja és erőteljes testalkata van, nem hajlandó gyógyszer szedni a tesztoszteronszintje csökkentésére. A legutóbbi rekordjával új országos csúcst is felállított, és egy olyan legendát is megvert, mint Shelly Ann Fraser Price, aki ötszörös világbajnok 100 méteren és olimpiai második 200 méteren (newsrebeat.com, 2022). A teljesség igénye nélkül szeretnénk megemlíteni néhány sportolót, akik hasonló helyzetben vannak, illetve problémákkal küzdenek (Kisfaludy, 2021): Nikki Hiltz, Egyesült Államok, atlétika; Laurel Hubbard, Új-Zéland, súlyemelés; Robyn Lambird, Ausztrália, paraatlétika; Ness Murby, Kanada, paraatlétika; Valentina Petrillo, Olaszország, paraatlétika; (Rebecca Catherine) Quinn, Kanada, labdarúgás; CeCé Telfer, Egyesült Államok, atlétika; Chelsea Wolfe, Egyesült Államok, BMX.

Következtetések

Összességében arra a következtetésre jutotunk, hogy alapvetően a sporttársadalom ellenzi a transgender, illetve a DSD sportolók megjelenését a sportban. Nem csak az esetlegesen magasabb tesztoszteronszint feltételezett teljesítménybeli hatásai miatt, hanem az egyes sportágakra vonatkozó vélt negatív hatások okán is köztük a női sportolókkal szemben etikátlannak ítélt közös versenyzés jelenséget. Továbbá, ahogy a cikkünkben is bemutattuk, számos sportágban növekszik a transznemű, illetve interszexuális sportolók száma, így a versenyeken való indulásuk is egyre több problémát vet fel. Ugyanakkor az is kirajzolódott, hogy a nemzetközi sportszövetségek nem tudnak jelenleg konzekvens, egyértelmű állást foglalni ebben a kérdéskörben, ami tovább növeli a feszültséget különösen az élsport területén. Az elmúlt évek alatt a kérdés komplexitása is egyértelművé vált. Ennek alapján elmondhatjuk, hogy nem meglepő, ha nehéz az állásfoglalás a sportszervezetek számára. A fentiek miatt az egyértelmű szabályozás, mely további sportszakmai, etikai, pszichológiai vagy egyéb társadalmi kérdéseket vetne fel, pedig még várat magára.

Összegzés

Jelen elemzés fő célja az volt, hogy képet adjon a „gender” kérdések problematikájának aktuális helyzetéről a női sportban. Szerettük volna áttekinteni, hogy a témában a globális sportvezetőség milyen felkészültségi szinten van, illetve hogyan reagált egy-egy szituációra, amely a „gender” kérdéskört foglalta magába. Számos szakirodalom áttekintésén keresztül próbáltuk Caster Semenya ügyét jobban megvilágítani, azzal kapcsolatban olyan forrásokat feldolgozni, amelyek a témát mind jogi, mind pedig szociológiai szempontból járja körül. Mindemellett, a nemzetközi, illetve a hazai sporttársadalom véleményének megjelenítésével próbáltuk kihangsúlyozni, hogy a kérdéssel a jövőben is foglalkozni szükséges, hiszen ahogy a fentiekben olvashatjuk, egyre nagyobb számban jelennek meg a transzgender, illetve a DSD-vel rendelkező sportolók a női sportban. A jövőben valószínűleg a nemzetközi szervezetek radikális lépéseket fognak tenni annak érdekében, hogy ne jelenhessenek meg a női sportban ezek a versenyzők, vagy ha igen, akkor pedig egy nagyon beszabályozott feltételrendszer

mellett legyen megvalósítható számukra a női kategóriában való versenyzés. Azt gondoljuk, hogy az elitsport minden területén pontos, releváns szabályzat szükséges, és minden sportolónak ezekhez kell alkalmazkodnia. Csak ezen szabályzatok megalkotásával és betartásával lehet tisztességes női sportot fenntartani a jövőben. Ugyanakkor a lehető legkevesebb egyenlőtlenséget engedélyező szabályzatok megalkotása még rengeteg kutatást, vizsgálatot, illetve tárgyalást kíván meg a jövőben. Hangsúlyozva azt is, a jövőben alkalmazott megoldások nem zárnak ki egy esetleg másik – a két nem közötti versenyrendszertől teljesen eltérő megoldási folyamatot sem.

Szakirodalom

1. Camporesi, S. (2019): When does an advantage become unfair? Empirical and normative concerns in Semenya's case. *Journal of Medical Ethics*, 45(11), 700-704. DOI: <http://dx.doi.org/10.1136/medethics-2019-105532>
2. Caster Semenya's case sets a big precedent for women's sport (2019): Megtekintve: <https://www.economist.com/game-theory/2019/05/02/castersemenyas-case-sets-a-big-precedent-for-womens-sport> (2022.03.20.)
3. Cipolla, A. (2021): „Transgender Athletes Who Are Changing Sports History” *latinamericanpost.com*, (2021):. Megtekintve: <https://latinamericanpost.com/37592-transgender-athletes-who-are-changing-sports-history> (2023.02.09.)
4. DSM-5 referencia-kézikönyv a DSM-5 diagnosztikai kritériumaihoz, Oriold és Társai Kiadó és Szolgáltató Kft., 2013.
5. Futó, Cs. (2019): „Nem lehet jó döntést hozni a férfias futónők ügyében” Megtekintve: <https://24.hu/sport/2019/02/26/atletika-caster-semenya-iaaf-cas> (2023.02.10.)
6. Gál A., Farkas P. (2017): *Kétséges nem – kétséges fair play*. In Vermes K., Farkas P. (szerk.) *A fair play ereje?! Tények és értékek a 21. század sport világában*. Budapest, Testnevelési Egyetem. 82-91.
7. Ha N. Q., Dworkin, S. L., Martínez-Patiño, M. J., Rogol, A. D., Rosario, V., Sánchez, F. J. ... & Vilain, E. (2014): *Hurdling over sex? Sport, science, and equity*. *Archives of sexual behavior*, 43(6), 1035-1042.

8. Hamvas, E. (2022). A transzszexualizmus pszichológiája, http://psychiatry.aok.pte.hu/tavoktatas/HE_003.pdf, PTE KK Pszichiátriai és Pszichoterápiás Klinika, Pécs, letöltés ideje: 2023. 02. 03.
9. Harper, (2015): *Race times for transgender athletes*. Journal of Sporting Cultures and Identities, 6(1), 1-9.
10. Holzer, L. (2020): *Opinio juris: The decision of the Swiss Federal Supreme Court in the caster semenya case: A human rights and gender analysis*. South Bend: Newstex. IAAF, (2018): *Megtekintve: IAAF Eligibility Regulations for the Female Classi.pdf* (2022.04.08.)
11. Ingle, S. (2019): Caster Semenya case verdict postponed until end of April. The Guardian (Online), London (UK): Guardian News & Media Limited. Mar 21, 2019., 41.o.
12. Jones, T., Hart, B., Carpenter, M., Ansara, G., Leonard, W. & Lucke, J. (2016): *Intersex: Stories and statistics from Australia*. Open Book Publishers.
13. Jönsson, K. (2007): Who's afraid of Stella Walsh? On gender, 'gene cheaters', and the promises of cyborg athletes, *Sport, Ethics and Philosophy*, 1:2, 239-262, DOI: 10.1080/17511320701425132 .
14. Karkazis, K., Jordan-Young, R., Davis, G. & Camporesi, S. (2012): *Out of bounds? A critique of the new policies on hyperandrogenism in elite female athletes*. The American Journal of Bioethics, 12(7), 3-16.
15. Kisfaludy, N. (2021): Transznemű sportolók reménykednek az olimpiai részvételben, *Megtekintve: Transznemű sportolók reménykednek az olimpiai részvételben* (vasarnap.hu) (2023.02.10.)
16. Kovács, G. (2020): „A férfi, aki nőként versenyzett Hitler 1936-os olimpiáján: aranyat is nyert egy magyar sportolónő elől”, (2020). *Megtekintve: https://femina.hu/terasz/ferfinoi-olimpikon-dora-ratjen* (2023.02.10.)
17. Loland, S. (2019): Caster Semenya, athlete classification, and fair equality of opportunity in sport. *Journal of Medical Ethics*; 46:584-590. DOI: <http://dx.doi.org/10.1136/medethics-2019-105937>
18. Magyaródi, Á. (2014). Interszexualitás, semmelweis.hu, *Megtekintve: https://semmelweis.hu/urologia/tag/interszex-hu/* (2023.02.10.)
19. Mahomed, S. & Dhali, A. (2019): Global injustice in sport: the Caster Semenya ordeal—prejudice, discrimination and racial bias—medicine and the law. *South African Medical Journal*, 109(8), 548-551.
20. Martínez-Patiño, M. J. (2005): Personal account: A woman tried and tested. *The Lancet*, 366, S38.
21. Montañola, S. & Olivesi, A. (Eds.). (2016). *Gender testing in sport: Ethics, cases and controversies*. Routledge.
22. Nelson, M., Scovel, S. & Thorpe, H. (2022): *'We're Missing That Humanity': A Feminist Media Analysis of Laurel Hubbard and the Tokyo Olympic Games*. In *Justice for Trans Athletes* (pp. 151-163). Emerald Publishing Limited.
23. Pielke Jr, R. (2019). Caster Semenya ruling: sports federation is flouting ethics rules. *Nature*. DOI: <https://doi.org/10.1038/d41586-019-01606-8>
24. Pieper, L. P. (2019): *Break point: Renée Richards and the significance of sex and gender in women's tennis*. In *Routledge Handbook of Tennis* (pp. 432-439). Routledge.
25. Rushing, E. (2022): Champion Lia Thomas makes history: | College swimming. *Philadelphia Inquirer*.
26. Sailors, P. R. (2020): *Transgender and intersex athletes and the women's category in sport*. *Sport, Ethics and Philosophy*, 14(4), 419-431. DOI: 10.1080/17511321.2020.1756904.
27. Semenya-ügy-I. rész- A doppingszakértő: Nem bűnös, de a sportág érdekében bűnhődnie kell. (2019): *Megtekintve: Semenya-ügy I. rész - A doppingszakértő: nem bűnös, de a sportág érdekében bűnhődnie kell – Eurosport* (2022.04.11.)
28. Sharma, A. & Welt, C. K. (2021): *Practical approach to hyperandrogenism in women*. *Medical Clinics*, 105(6), 1099-1116.
29. The story of Aminatou Seyni, the hyperandrogenic Nigerian who aims for gold in the 200meters newsrebeat.com, (2022):. *Megtekintve: https://newsrebeat.com/sports/67808.html* (2023.02.10.)
30. Triviño, J. L. P., Carrio, A. & Frías, F. J. L. (2020): *Special Issue Presentation: Caster Semenya: The Conundrum of Sex, Gender, and the Nature of Sport*. *FairPlay, Revista de Filosofía, Ética y Derecho del Deporte*, (17).

31. Trombitás M. (2019). A Semenya-ügy – Megszületett az ítélet. Megtekintve: <https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/a-semenya-ugymegszuletett-az-itelet> (2022.03.20.)
32. Van der Perre, C. (2020): Niger sprint star in middle of athletics' hormone debate, Megtekintve: <https://www.reuters.com/article/sports/niger-sprint-star-in-middle-of-athletics-hormone-debate-idUSKBN20118L/> (2023.02.10.)

A játékvezetők és az edzők közötti verbális és nonverbális kommunikáció vizsgálata a labdarúgásban

Study on verbal and nonverbal communication between referees and coaches in football

Németh Gergely, Dolnegó Bálint

Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Sportmenedzsment Tanszék

Absztrakt: A tanulmány a labdarúgásban dolgozó edzők és játékvezetők közötti verbális, nonverbális kommunikációt, illetve a mosolyt, mint mimikai eszköz használatát vizsgálta. Az edzők és a játékvezetők a mérkőzésen elsődlegesen a negyedik játékvezetőn keresztül kommunikálnak. A kutatás célja, hogy megvizsgálja a két szakember (edző-játékvezető) közötti kommunikációs kapcsolatot a játéktéren, amelyhez vizsgálati módszerként előre meghatározott kérdések alapján történő fókuszcsoporthoz interjút használtunk. A kutatásunkban kiderült, hogy a szakemberek közötti interakció a játékvezető mérkőzés közben meghozott döntéseitől és az edzővel való viselkedésétől függ. Az interjúk eredményei alapján azt találtuk, hogy az edzők, a játékvezetői döntésekre reagálnak, ellentétben a játékvezetőkkel, akik nem reagálhatnak az esetleges edzői utasításokra. Az edzők véleménye alapján a játékvezetőknek, tisztában kell lenni azzal, hogy hogyan és mennyire kell részt vennie egy interakcióban. A játékvezetők véleménye alapján, az edzők kommunikációja fontos tényezője a mérkőzés menedzselésének és a játék szellemiségének megőrzésének. A vizsgálat eredményeként, a játékvezetők verbális kommunikációjában, kiemelten fontos szerepe van a hangsúlynak, a szakkifejezéseknek és a racionális érvelésnek. Az edzők verbális kommunikációjában a nyomásgyakorlásnak, a befolyásolási kísérletnek és a biztatásnak. A mosolygást a játékvezetők a cinizmus kifejezésére használják, azonban ez nem gyakori és nem tudatos. Az edzők akkor használják, amikor nem akarják kifejezni őszinte véleményüket és inkább egy mosolygással zárják le az adott kommunikációs vitát. A kapott eredményekből arra a következtetésre jutottunk, hogy az edzők és a játékvezetők kommunikációs kapcsolatának fejlődéséhez szükséges a megfelelő verbális és nonverbális kommunikáció elsajátítása. A tanulmány segítségével, az edzők és a játékvezetők közötti kommunikációt próbáljuk pozitív irányba formálni, ezáltal segítve a labdarúgásban végzett munkájukat.

Kulcsszavak: játékvezető, edző, kommunikáció, labdarúgás

Abstract: The study examined verbal and nonverbal communication between football coaches and referees, as well as the use of smiles as a mimicry tool. During the match, coaches and referees primarily communicate through the fourth referee. The purpose of the research is to examine the communication relationship between two professionals (coach-referee) on the playing field, for which a focus group interview based on predetermined questions was used as an investigation method. Our research revealed that the interaction between professionals depend on the referee's decisions made during the match and his behaviour with the coach. Based on the results of the interviews, we found that coaches react to the referee's decisions, in contrast to the referees, who cannot react to any coaching instructions. Based on the opinions of coaches, referees should be aware of how and to what extent they should be involved in an interaction. Based on the opinion of the referees, the communication of coaches is an important factor in managing the match and preserving the spirit of the game. As a result of the investigation, tone of the voice, technical terms and logical reasoning play a particularly important role in the verbal communication of referees. In the verbal communication of coaches, pressure, influence

and encouragement are used by referees to express cynicism, but this is not common and not conscious. Coaches use it when they don't want to express their honest opinion and prefer to end the given communication discussion with a smile. From the obtained results, we came to the conclusion that the development of the communication relationship between coaches and referees requires the acquisition of appropriate verbal and nonverbal communication. With the help of this study, we are trying to shape the communication between coaches and referees in a positive direction, thereby helping their work in football.

Keywords: referee, coach, communication, football

Bevezetés

A játékvezetők és az edzők közötti információcsere fontos szempont a futballmérkőzéseken. Ebben a két kispad között elhelyezkedő negyedik játékvezető nyújt segítséget, aki összekötőként működik a két csapat és a játékvezetők között. Az edzők jellemzően a mérkőzés alatt tudnak beszélni a tartalék játékvezetővel, hogy kifejezzék aggodalmukat, vagy felvilágosítást kérjenek bizonyos ítéletekről. Ezenkívül, az edző tájékoztatja a felezővonalnál lévő játékvezetőt, ha cserét kíván végrehajtani. A játékvezetők az edzőkkel is kommunikálhatnak, általában a negyedik játékvezetőn keresztül, hogy átadják a fontos információkat, vagy megvitassák a mérkőzés során felmerülő problémákat. Ez magában foglalhatja az edző figyelmeztetését a sportszerűtlen magatartása miatt, vagy egy sérült játékoskal kapcsolatos kérdések megvitatását (*The International Football Association Board, 2024*).

A játékvezetőkkel kapcsolatos kutatások arra a megállapításra jutottak, hogy a sokoldalúan felkészült labdarúgó játékvezető egyik alapkritériuma a megfelelő hatékonyságú verbális, illetve nem verbális kommunikáció, mint például a már visszavonult Pierluigi Collina, aki ezt pályafutása során kitűnően használta. A hazai sportszakemberek egyre jobban kezdik felismerni ennek a készség a fontosságát, amit a játékvezetők felkészítése során előadásokkal nyomatékosítanak, illetve Soós (2022), játékvezetőkéről szóló könyvében is találunk erről hasznos információkat. Több nemzetközi tanulmány készült, ami a játékvezető azon kommunikációs tevékenységét vizsgálja, amelyet az edzővel (Rosenow, 2004), a játékosokkal (Goodlander, 2004; Meersman, 2000; Vautrot, 2000) a játékvezető asszisztensekkel (Walter, 2003) és a labdarúgó mérkőzést segítő technikai személyzettel (Cei, 2001; Ring, 2001; Schwartz, 2002; Bartha, 2006) folytat.

A kommunikáció és a játékmenedzsment nélkülözhetetlen a sikeres játékvezetéshez (Mascarenhas, Collins, és Mortimer, 2005). A legtöbb játékvezetéshez fűződő kutatás viszont inkább fizikai és pszichológiai tényezőkre összpontosít. A labdarúgásban a játékvezetők teljesítményének az egyik legkritikusabb eleme a döntéshozataluk pontossága (Dosseville, Laborde és Bernier, 2012). Ezt befolyásolják a különböző kommunikációs jelek tudatos használata és a játékvezető egyedi személyisége is (Simmons, 2010).

A játékvezetők döntéseikkel elősegítik a fair, tiszta játékot mely a labdarúgás érdeke. A játékvezetőknek felkészültnek és tudatosnak kell lennie, hogy az egyes szituációk során, mennyire kell részt vennie az interakciókban. Ezeknek az eszközöknek a játékosok és az edzők számára is egyértelműnek kell lennie, így kialakítva bennük a bizalmat és a tiszteletteljességet. MacMahon és társai megállapították, hogy az effektív kommunikáció, a mérkőzéseken előforduló legtöbb játékhelyzetben, jobban elérheti a célját, mint maga az ítélet. (MacMahon, Mascarenhas, Plessner és Pizzera, 2015) Egy tanulmány kimutatta, hogy a játékosok és az edzők a mérkőzés során igazságosabbnak vélték azokat a játékvezetőket, akik higgadt stílusban, tömör magyarázattal közlik az ítéleteiket (Simmons, 2010). Ezek a döntési kommunikációra fókuszáló tanulmányok azt jelzik, hogy a kommunikációs stílus befolyásolja a játékos és az edző észleléseit és válaszait, különös tekintettel a negatív döntésekre. A döntési kommunikáció a meccs kulcs-pillanataiban történik, amikor az érzelmek egyre fokozódnak, és ez beindítója lehet a játékosok, edzők és nézők negatív reakcióinak (Mellick, Bull, Laugharne és Flem, 2005; Simmons, 2010, 2011). A korábbi kutatások eredményei általában kiemelik, hogy a játékvezetők higgadtságot és magabiztosságot közvetítő kommunikációja nagyon fontos a mérkőzések alatt (Mellick és mtsai, 2005; Simmons, 2011).

Az edzők vonatkoztatásában is készült kutatás, ami szorosan kapcsolódik a játékvezetők kommunikációjához. Ebben a kutatók azt vizsgálták, hogy a különböző MLSZ vagy UEFA edzői licencek birtokában lévő edzők milyen szintű szabályismerettel rendelkeznek, illetve azok az edzők, akik elvégezték a játékvezetői tanfolyamot, jobban ismerik-e a szabályokat (Dolnegó és Bartha, 2012). A vizsgálat bebizonyította, hogy a magasabb kategóriájú edzők jobban teljesítenek a játékszabályismereti teszten, mint az alacsonyabb licence-szel rendelkező kollégák. Ez abból adódik, hogy a Magyar Labdarúgó Szövetség az A licence-es edzői végzettséget játékvezetői vizsgához köti.

Jelen vizsgálat célja, hogy megvizsgálja a két szakember (edző-játékvezető) közötti kommunikációs kapcsolatot a játéktéren. Simmons (2006) tanulmányának mintáját követve, az interjúk során, arra a kérdésre kerestük a választ, hogy az alanyok szerint milyen kommunikációs stratégiákat és technikákat alkalmaznak a sikeres játékvezetők, és ezt összekapcsolva milyen befolyása lehet a játékvezetők verbális és nonverbális kommunikációjának az edzőkre a mérkőzés során. Külön vizsgáltuk, hogy vajon a mosolygás milyen hatást vált ki az edzőkből? A kutatásunk fő részeit meghatározó kérdéseket e tanulmány alapján tettük fel, amelyben a játékvezetőknek és az edzőknek is készítettünk egy kérdéssort.

Hipotézisek:

- H1: Feltételezzük, hogy ha az edző verbálisan negatív nyomást gyakorol a játékvezetőre, akkor a játékvezetőnek megváltozik a viselkedése és kommunikációja is az edzővel szemben.
- H2: Feltételezzük, hogy a játékvezetők háttérzettségét és nyugodtságát kifejező nonverbális kommunikációja pozitívan befolyásolja az edzők mérkőzés során kialakuló kommunikációját.
- H3: Feltételezzük, hogy a játékvezető mosolygása pozitív nonverbális eszköz az edzőkkel való kommunikációban.

Anyag és módszer

A kutatáshoz fókuszcsoporthoz interjút készítettünk. A kutatás ezen részében összesen tíz játékvezető és öt edző vett részt. A vizsgálati alanyokat három, öt fős fókuszcsoportba osztottuk az adatfelvétel során annak érdekében, hogy a kis létszámú zajló szakmai beszélgetések hatékonyabbá tegyék

az adatfelvételt. A játékvezetők és az edzők számára külön kérdéssort készítettünk. Az első három kérdésnek tartalma azonos volt, majd a további kérdések a két csoport szakterületére specializálódtak felvetések voltak. A két szakmacsoport megkérdezése azt szolgálta, hogy a kutatási eredmény jobban leképezze a játékvezetők és az edzők közötti kommunikációs probléma jellemzőit.

A fókuszcsoporthoz interjúk közel másfél órát vettek igénybe. Az alanyok kellőképpen kommunikatívak és nyíltak voltak a témával kapcsolatban. Amennyiben esetlegesen eltértek a megadott kérdéstől és annak lényegi részétől, egyszerű kérdésekkel irányítva a beszélgetést tereltük vissza az adott témára őket. Az első két fókuszcsoporthoz a játékvezetők vettek részt. Mindkét alkalommal előre leegyeztetett helyszínen, kerekasztal beszélgetést folytattunk. A játékvezető kollégák nagyon interaktívak és nyíltak voltak a témával kapcsolatban. A fókuszcsoporthoz interjúk kezdetén ismertettük a verbális és a nonverbális kommunikáció fogalmát, melyet a játékvezetés során előforduló szituációkból egészítettünk ki saját kutatások és személyes tapasztalatok alapján. A kérdéseket egyesével tettük fel és ezekre különböző sorrendben válaszoltak. Az első négy kérdésre szinte azonnali válaszokat kaptunk. Az interjúk második felében feltett kérdések mindkét alkalommal jobban elgondolkodtatták a játékvezető kollégákat. A kérdés elhangzását követően példával segítettük a válaszadást. A játékvezető kollégákkal való interjúk szakmailag nagyon hasznosak voltak számunkra és úgy tűnt, hogy a résztvevők számára is. Az edzőkkel készített interjúkat ugyanezen séma alapján bonyolítottuk le. Előre leegyeztetett helyszínen több mint egyórás szakmailag kifejezetten magas színvonalú beszélgetést folytattunk. Az edző kollégák esetében is, a kérdések második felénél alakult ki szakmai vita, melyet a labdarúgásban eddig szerzett tapasztalataik alapján próbáltak megválaszolni. A beszélgetés végére azonban itt is sikerült az elmondottakat összegezni és pozitív gondolatokkal zárni az eseményt. A kollégák egyetértettek azzal, hogy az ilyen fajta szakmai, irányított beszélgetés nagyon hasznos lehetne az edzői társadalom számára.

Eredmények

A játékvezetők kommunikációs eszközei

A vizsgálat egyik eredményeként, a játékvezetők verbális kommunikációjában, kiemelten fontos

szerepe van a hangsúlynak, a szakkifejezéseknek és a racionális érvelésnek. Az edzők verbális kommunikációjában pedig a nyomás gyakorlásnak, a befolyásolási kísérletnek és adott esetben a biztatásnak. A játékvezetőknek készség szinten az adott játékhelyzetnek megfelelően kell alkalmazniuk, a verbális és a nonverbális kommunikáció eszközeit (1. táblázat *Játékvezetői kommunikációs eszközök összegzése az interjúk alapján*). Ezzel tudja a leghatékonyabban elősegíteni a folyamatos játékot. A játékvezetők és az edzők közötti kommunikáció a labdarúgó mérkőzés egyik alappillére.

A beszélgetésekből egyértelműen kiderült, hogy a kommunikáció szempontjából a mérkőzéseken a verbális kommunikáció jelenik meg a legtöbbször. A játékvezetők a kéréssel, felszólítással, utasítással és az ész érveléssel élnek a legtöbbször az edzőkkel szemben. Véleményük és tapasztalataik alapján az érthető, nem kapkodó, nyugalmat kifejező beszéd és a határozottságot sugalló, magabiztos testbeszéd összességének van a legnagyobb hatása a játéktérre. Ezeket a verbális és nonverbális eszközöket próbálják érvényesíteni, a tisztelet megadása mellett úgy, hogy egyenlő félként kezeljék az edzőket.

1. táblázat Játékvezetői kommunikációs eszközök összegzése az interjúk alapján (saját szerkesztés)

Verbális kommunikáció	Nonverbális kommunikáció	Mosoly (mimikai eszköz)
Prevenció	Mimika, tekintet, szemkontaktus	Cinizmus
Hangsúly, hanglejtés	Testbeszéd	Érzelmi kirohanás enyhítése
Határozott kommunikáció	Kézzel-karral való jelzések	Segítő szándék
Szakkifejezések	Fizikai távolság	Partneri viszony kialakítása
Racionális érvelés	Síp, Lapok	Humoros esemény

Az edzők kommunikációs eszközei

Az edzők verbális kommunikációjának leggyakrabban előforduló eszköze a kérdésfeltevés a tartalék játékvezető, az egyes számú asszisztens vagy éppen a játékvezető felé. (2. táblázat *Edzői kommunikációs eszközök összegzése az interjúk alapján*). A mérkőzés során több esetben is pozitív vagy negatív verbális megerősítéssel próbálnak nyomást helyezni a játékvezetőkre. Kiemelik, hogy a játékvezető a mérkőzés során alkalmazza a kölcsönös tiszteleten alapuló társalgást. Számukra a játékvezető kommunikációja legyen egyszerű, határozott és partneri. Nonverbális eszközként a nyugodtságot kifejező testbeszédet tartják a leghatékonyabbnak, amellyel a határozottság is párosul.

Tapasztalataik alapján negatív jellemzőként említik meg, ha a bíró verbális kommunikációja magyarázkodó és nem szakmai érveken alapuló, illetve test beszéde unottságot vagy idegességet sugárzó. Az interjúk alapján, az edzők és a játékvezetők közötti megfelelő kommunikáció leginkább a játékvezető kommunikációjától, mérkőzés közben meghozott döntéseitől és nem utolsó sorban az edzővel való viselkedésétől függ. Azért jutottunk erre a következtetésre, mert ahogyan az interjúk során is kiderült, a mérkőzések alatt az edzők első sorban a játékvezetői döntésekre reagálnak. Ellenkéntben a játékvezetőkkal, akik nem reagálhatnak az esetleges edzői utasításokra, taktikai változtatásokra, cserékre. Ez is a labdarúgás része.

2. táblázat Edzői kommunikációs eszközök összegzése az interjúk alapján (saját szerkesztés)

Verbális kommunikáció	Nonverbális kommunikáció	Mosoly (mimikai eszköz)
Nyomás gyakorlás	Testbeszéd	Cinizmus
Befolyásolási kísérlet	Kézzel-karral való jelzések	Bírói tévedés
Biztatás	Fizikai távolság	Meggyőzés
Racionális érvelés	Mimika, szemkontaktus	Humoros esemény

A játékvezetők verbális és nonverbális kommunikációja

A legtöbb esetben a játékvezetők és az edzők közötti kommunikáció függ a játékvezető teljesítményétől. Ennek egyik legmeghatározóbb eleme a magabiztos és határozott viselkedés, a verbális, és nonverbális kommunikáció, tudatos, megfelelő időben történő gyakorlati alkalmazása.

A játékvezetők véleménye alapján, kijelenthetjük, hogy az edzők kommunikációja fontos tényezője a mérkőzés menedzselésének. A legtöbb esetben az edzők negatív verbális kommunikációja a játékvezető felé, kihat a játékosokra is ezáltal a bírók nehezebb fogják kezelni a pályán lévő sportolókat. Ebben az esetben sérül a labdarúgás és a fair play szelleme és nem lesz élvezhető és tiszta a játék. A pályán kívülről irányító szakembereknek ismerniük kell a futballhoz kötődő viselkedési normákat, melyhez hozzátartozik a megfelelő

verbális és nonverbális kommunikáció. Verbális kommunikációként a szakmai érveken alapuló kérdés-feltétel teljesen elfogadott. A játékvezetők – kellő szakmaisággal és határozottsággal –, ezekre a kérdésekre választ tudnak adni. (3. táblázat *A játékvezetők által megfogalmazott edzői kommunikációk a játékvezetőkkel szemben*) Ha az edző pozitívan, nyugodtan és higgadtan kommunikál a játékvezetővel a mérkőzés folyamán, az ugyanúgy kihat a játékosokra is. A mérkőzésen kevesebb lesz a játékosok és a játékvezető közötti interakció, ezzel elősegítve a tiszta fair play-en alapuló, élvezhető futball mérkőzéseket.

Az edzők kézzel való legyintését, újjal való mutogatását és a karok tárogatását a játékvezetők negatív nonverbális kommunikációnak érzékelik. Ez befolyásolja az edzőkkel való kommunikációt a mérkőzés során. Ezek elkerülése viszont pozitív következményekkel jár.

3. táblázat A játékvezetők által megfogalmazott edzői kommunikációk a játékvezetőkkel szemben (saját szerkesztés)

Verbális kommunikáció	Nonverbális kommunikáció
Szakmai érvelés	Nyugodt testbeszéd
Kérdésfeltétel	Kézzel-karral való jelzések elhanyagolása
Nyugodt, higgadt kommunikáció	Fizikai távolság megtartása
Megfelelő hangsúly, hangnem	Szemkontaktus

Az edzők részéről elvárt kommunikációs eszközök

Az edzők véleménye alapján a játékvezetőknek, a mérkőzés során, tisztában kell lenniük azzal, hogy hogyan és mennyire kell részt vennie az adott interakcióban. A verbális, és nonverbális kommunikációs eszközöket használva, minden játékterületben törekednie kell az edző határozott, szakmai érvekkel alátámasztott minimális, de minőségi tájékoztatására. Az edzőkkel való kommunikációs során a hangnem, hanglejtés és a hangsúly kiemelt fontosságú. A mérkőzés folyamán nem minden edző tart arra igényt, hogy a játékvezető megindokolja a döntését, ezért nagyon lényeges, hogy a játékvezetők a megfelelő időben tegyék meg ezeket a tájékoztatásokat. A sok beszéd vagy a magyarázkodás bizonytalanságot kelt

az edzőkben és játékosokban egyaránt. A csapatot irányító személy számára kiemelten fontos, hogy a játékvezetők kommunikációja a kölcsönös tiszteleten alapuljon, amely kellőképpen nyitott, szakmailag hiteles és partneri legyen. A nonverbális kommunikáció vonatkoztatásában az edzőkkel készített interjúk alapján, arra a következtetésre jutottunk, hogy a játékvezetőnek, a mérkőzés során testbeszédével határozottságot kell mutatnia. Megfelelő mértékben kell tartania a fizikai távolságot a játékosoktól és az edzőktől egyaránt. Az edzőkkel való kommunikáció során fontos tényező a szemkontaktus felvétele és megtartása is. A megfelelő kéz és karjelzéseket használva az edzők elismerik, mint a mérkőzést vezető személyt. (4. táblázat *Az edzők által megfogalmazott kommunikációk az edzőkkel szemben*)

4. táblázat Az edzők által megfogalmazott játékvezetői kommunikáció az edzőkkel szemben (saját szerkesztés)

Verbális kommunikáció	Nonverbális kommunikáció
Minimális interakció	Határozott testbeszéd
Nyugodt, higgadt kommunikáció	Kézzel-karral való határozott jelzések
Megfelelő hangsúly, hangnem	Fizikai távolság megtartása
Kölcsönös tisztelet megadása	Szemkontaktus

Az eredmények tükrében első hipotézisünk a szakirodalmi, és a primer mély, fókuszcsoporthoz történő interjúztatásaink eredményei alapján helytálló. A játékvezetők a kézzel való legyintést, újjal való mutogatást és a karok tárogatását az edzőktől negatív nonverbális kommunikációnak érzékelik. Ezáltal a játékvezető kevésbé lesz empátikus az edzővel való verbális kommunikáció során. Ez nem segíti a fair play szellemét a mérkőzés során és negatív érzelmeket válthat ki a játékosokból és a nézőkből egyaránt. Ha az edző verbálisan negatív nyomást gyakorol a játékvezetőre, akkor annak negatív hatása van az edzőkkel szembeni esetleges interakció során abban az esetben, ha a csapat irányításáért felelős személy vitatna egy játékvezetői döntést.

A szakirodalmi kutatásaink és a fókuszcsoporthoz interjúk készítése alapján ezt a hipotézist elfogadjuk. A játékvezetőknek, a mérkőzés alatt, magabiztosságot kifejező testhelyzetben kell lennie, amelynek határozottságot is kell mutatnia. Ehhez szorosan kapcsolódik a megfelelő kéz és karjelzések használata. Ezeket az edzők felismerik, és ezáltal elfogadják a bírót, mint a mérkőzést vezető személyt, így a döntéseit is kevésbé vagy egyáltalán nem vitatják. Ezáltal az edzők vagy nem is kommunikálnak a játékvezetővel, vagy ha mégis akkor azt a megfelelő módon teszik. Ez pozitív hatással van a mérkőzés során kialakuló edzői kommunikációra.

A harmadik hipotézisünket a kapott eredmények tükrében elvetjük. A mosolygást a játékvezetők többsége nem használja tudatos nonverbális eszközként egy-két kivételtől, eltekintve. Ez inkább, mint a cinizmus kifejezésére jelenik meg a játéktéren. Az edzők vonatkoztatásában pedig, nagyon kevés az a mérkőzés során előforduló eset, amikor a játékvezető mosolygását megfelelő módon értelmezik a szakemberek. Az edzők is akkor

használgják, amikor nem akarják kifejezni őszinte véleményüket és inkább egy mosollyal zárják le az adott kommunikációs vitát.

Összefoglalás

A labdarúgás külső szemlélőnek, talán a világ egyik legegyszerűbb sportága, hiszen nem kell más hozzá csak egy labda és egy társ. Ezért is a világ egyik legnépszerűbb játéka. Azonban annak, aki e sokak által kedvelt labdajátékban dolgozik, egyáltalán nem egyszerű a feladata. A futballon belül több szakma is megtalálható, ezek közül választottuk az edzői és játékvezetői hivatást. Mindkét szakembernek a labdarúgáson belül elengedhetetlen fontosságú a kommunikáció. Tapasztalataink alapján azonban a kettőjük kapcsolata a játéktéren nem minden esetben viszi előre a játékot. Az eredmény mindkét fél részéről azt mutatja, hogy azok a jellemzők, mint például a higgadság, nyugodtság, határozottság, kölcsönös tisztelet és a megfelelő szintű szakmai tudás, elengedhetetlen tényezői a közös kommunikációjuknak.

Következtetések

Arra a következtetésre is jutottunk, hogy a labdarúgás fejlődése céljából ezeket a tulajdonságokat és készségeket mindkét fél számára fejleszteni szükséges. Ehhez kell az egyén belső motivációja, hogy megtalálja azokat a kommunikációs eszközöket, melyekben fejlődni szeretne. Szükséges a külső támogatás, segítség nyújtás is, a szövetségek, bizottságok részéről, hogy ezeket az edzők és a játékvezetők közösen, szervezett körülmények között, egy meghatározott struktúra alapján sajátíthassák el. Meglátásunk szerint lehetőséget kell biztosítani mindkét fél számára, hogy megoszthassák tapasztalataikat egymással, használva a labdarúgás

szaknyelvét és ezáltal a mai modern labdarúgás érdekeit szolgálva fejlődjenek, hiszen minden labdarúgásban érintett résztvevő érdeke, hogy a sportág a fair playről és a játékosok általi kiváló játékhelyzet megoldásokról szóljon.

Irodalomjegyzék

1. Bartha Csaba. (2006): *A játékvezető szakmai teljesítménye és szerepvállalása a mai labdarúgásban*. Doktori Értekezés: Semmelweis Egyetem, Budapest.
2. Cei, A. (2001): The intelligence in refereeing. *Movimento*, 17. 3, 18-21.
3. Dolnegó, B., Bartha, C. (2012): A labdarúgó edzők játékszabály-ismeretének összehasonlító vizsgálata. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 13. 52, 9-11.
4. Dosseville, F, Laborde, S, Bernier, M. (2012): Athletes' expectations with regard to officiating competence. *European Journal of Sport Science*. 448-455.
5. Goodlander, B. (2004): Ceremonial versus quick free kicks. *Referee* 29.7, 63-66.
6. MacMahon, Mascarenhas D, Plessner H, Pizzera A. (2015): Science and Practice. *Sports Officials and Officiating* 73-95.
7. Mascarenhas, Collins, D., Mortimer, P. (2005): Elite refereeing performance: Developing a model for sport science support. *The Sport Psychologist*, 19. 4, 364-379.
8. Meersman, J. (2000): Communication with players. *Referee*, 25. 8, 54-58.
9. Mellick, M. C., Bull, P. E., Laugharne, E. J., Flem. (2005): Identifying best practice for referee decision communication in Association and Rugby Union Football A microanalytic approach. *Football Studies*, 8. 42-57.
10. Ring, T. (2001): How's your communication? *Football Referee* 7. 17-19.
11. Rosenow, P. (2004). What to say to coaches and when: guidelines on your communication with coaches *Referee*, 29. 7, 68-71.
12. Simmons, P. (2011): Competent, dependable and respectful: Football refereeing as a model for communicating fairness. *Ethical Space: The International Journal of Communication Ethics*, 8.33-42.
13. Simmons (2006): Tackling abuse of officials attitudes and communication skills of experienced football referees. Empowerment, Creativity and Innovation: Challenging Media and Communication *Australian Journal of Communication*, 1. 1-15.
14. Simmons (2010): Communicative displays as fairness heuristics: Strategic football referee communication. *Australian Journal of Communication*, 37, 1. 75-94.
15. The International Football Association Board (2024): Laws of the Game 2024/25. IFAB, Zürich.
16. Vautrot, M. (2000): Speaking body language. *FIFA Magazine*, 59. 29.
17. Walter, J. (2003): Assistants: speak up when you must. *Referee* 28. 9.35-36.

Gyermek-, ifjúság- és szakembervédelem a sportban – egy komplex jelenség multidiszciplináris megközelítése

Safeguarding in sport (child, youth and sports professionals protection) - a multidisciplinary approach to a complex phenomenon

Gál Andrea^{1,2}, Farkas Judit¹, Lénárt Ágota^{1,3}, Bodnár Ilona¹, Dóczy Tamás^{1,2}, Soós István^{1,4}, Dóczy-Vámos Gabriella¹, Kalmár Zsuzsanna^{1,5}, Szekeres Diána^{1,6}

1 Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Gyermek-, Ifjúság- és Szakembervédelmi Kutatócsoport (GYISZVÉD)

2 Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Társadalomtudományi Tanszék

3 Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Pszichológia és Sportpszichológia Tanszék

4 Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Pedagógia Tanszék

5 Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Torna, RG, Tánc és Aerobik Tanszék

6 Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Sportjogi Tanszék

Absztrakt: Az elmúlt évtized során fokozódott a társadalmi elvárás a sport felé annak biztonságos működése és a gyermekjogok érvényesülése irányába. A nyugati országok többségében a „child protection and safeguarding” szempontjai már hosszú ideje vezérelvként határozzák meg az utánpótlás-nevelés területén folyó munkát, szigorúan szabályozva azt az eszközrendszert, melyet az edzők és egyéb sportszakemberek az eredményességet is szem előtt tartva, használhatnak. A hazai sportélet ebben a tekintetben komoly deficittel működik, bár az elmúlt időszakban a különböző célcsoportoknak (edzők, szülők, sportolók) összeállított etikai kódexek már kezdtek megjelenni a sportszervezetekben, mint az első formális szabályozók. Az utóbbi években a média által is bemutatott sportbéli bántalmazási esetek, edzők felé irányuló vádak azonban azt jelzik, hogy rendszerszerű beavatkozásra lenne szükség ezen a területen. Ehhez azonban kétségtelenül szükséges a tudományos megalapozottság és a jelenség empirikus feltérképezése, mint a gyakorlati beavatkozás kiindulási alapja. Jelen tanulmány a gyermek- és ifjúságvédelem elméleti hátterének bemutatására vállalkozik, kihangsúlyozva annak erősen multidiszciplináris jellegét.

Kulcsszavak: gyermek-, ifjúság- és szakembervédelem, sport, edzői tevékenység, multidiszciplinaritás

Abstract: Over the past decade, there has been a growing social expectation in Hungary for the safe operation of sport and the rights of children. In most Western countries, child protection and safeguarding have long been a guiding principle in the field of youth education, strictly regulating the tools that coaches and other sports professionals can use to achieve results. The domestic sporting scene is seriously deficient in this respect, although codes of ethics drawn up for different target groups (coaches, parents, athletes) have recently begun to appear in sports organisations as the first formal regulators. However, cases of sports abuse and accusations against coaches, which have been reported in the media in recent years, indicate that systemic intervention is needed in this area. This, however, undoubtedly requires a scientific basis and empirical mapping of the phenomenon as a starting point for practical intervention. The present paper aims to present the theoretical background to child and youth protection, emphasising its highly multidisciplinary nature.

Keywords: protecting and safeguarding children, youth and professionals in sport; sport coaching, multidisciplinary

Bevezetés

A fizikai és pszichés egészség, az aktív szabadidő-eltöltés felértékelődésével különösen fontossá vált a családok számára, hogy gyermekeik rendszeres és szervezett keretek között sportolhassanak. A szülők joggal bízhatnak abban, hogy ennek során biztonságos és kulturált sportkörnyezetben, felelősségteljesen gondolkodó és viselkedő szakemberek felügyelete alatt állnak.

A versenyszerűen sportoló tehetséges fiatalok sportiskolai, sportegyesületi és sportakadémiai szociális környezete egy sportcsaláddá formálódik, amelyben az edzők/sportszakemberek mintegy második szülőként is funkcionálnak. Fokozottan igaz lehet ez az akadémiai rendszerben sportoló és tanuló gyerekek, valamint az egyszülős családokban élő fiatalok számára, akik esetében, mintegy szülőpótlóként, különösen felértékelődhet az edző/sportszakember szerepvállalása. Amennyiben a médiában időről-időre megjelenő, az utánpótlás-sportban feltárt edző/sportszakember általi bántalmazásokról, visszaélésekről szóló hírek következtében csökken a sportcsalád iránti bizalom, ez a gyermekek sportból történő lemorzsolódásához, illetve az utánpótlás bázisának szűküléséhez vezethet. Ugyanakkor előfordulhat, hogy az ilyen jellegű vádak alaptalanok, mégis erkölcsileg és egzisztenciálisan tönkre tehetik, meghurcolhatják az érintett sportszakembert, kihatva annak magán/családi életére is.

Magyarországon az elmúlt években több ilyen eset is nyilvánosságot kapott, sőt, a kortárs művészek alkotásaiban is rendre megjelennek a sporttal kapcsolatos gyermekjogi kérdések: Hajdú Szabolcs Fehér tenyér (2006) című filmje, a HBO magyar filmsorozata, a Terápia (2012) első évadának 16 éves tornászlánya. Szvoren Edina novellái, Víg Balázs „Todó kitálal a sportról” című kötete, vagy éppen a legfrissebb, megrázó erejű rövidfilm, a Vércsék.

A probléma nagyságára, elterjedtségére nem következtethetünk az időről időre megjelenő írásokból, hírekből, filmekből, ezek azonban mindenképpen jelzik, hogy a jelenség – éppen feltáratlansága miatt – ott van a magyar sportéletben, illetve a közérdeklődés centrumában. Rendszerszintű válasz vagy beavatkozási stratégia mégsem született korábban ezzel kapcsolatban, ellentétben a külföldi gyakorlattal. Magyarországon a témát nem emelték önálló szakpolitikai szintre. A gyermek- és

ifjúságvédelem komplex jelensége tudományos szempontból egyelőre feltáratlan maradt hazánkban, ugyanakkor a nemzetközi sportéletet és a hazai gyermekjogok védelmének területét érintő előrelépés miatt egyre sürgetőbben merül fel az igény egy olyan kutatásra, amely multidiszciplináris szemléletben tárgyalja az áldozattá válás összetett problematikáját.

Jelen tanulmány ehhez járul hozzá a különböző tudományágak (állam- és jogtudomány, szociológia, neveléstudomány, pszichológia, sporttudományok), valamint az etika és a szervezettudományok szemszögéből történő áttekintéssel. Úgy véljük, egy multidiszciplináris elméleti háttérre épülő empirikus kutatás gyakorlati hozadéka többértű lehet: megtörténhet a sportolók, sportszakemberek bántalmazással kapcsolatos ismerethorizontjának feltárása; az áldozattá válás rizikófaktorainak azonosítása (mikro és mezoszinten); a sportszervezetek etikai kódexeinek, szervezeti kultúrájának, pedagógiai programjának és bántalmazási esetekkel kapcsolatos eljárásrendjének kialakítása vagy a már meglévők aktualizálása.

Szociológiai aspektusok

Szociológiai szempontból a sport egy sajátos szubkultúrának tekinthető, melyben az általánosan elfogadott társadalmi normák mellett specifikus belső mechanizmusok működnek, és akár sportáganként is változó viselkedésformák, valamint törvényszerűségek figyelhetők meg. Ebben az alrendszerben, és különösen az élsportban, az alapvetően fontos érték- és normaközvetítő szerepet döntően az eredményesség, mint elsődleges cél uralja, így olyan jelenségek is kísérik, melyek belülről sokszor konformnak, kívülről ugyanakkor kevésbé elfogadhatónak, sőt mi több, deviánsnak tekinthetők. A gyermek-, ifjúság- és szakembervédelem, valamint az áldozattá válás problematikája a sportszociológia, mint a társadalom és a sport kapcsolatát vizsgáló szakszociológia által vizsgált kérdések közül többhöz is kapcsolható. Így például a sportszocializációban szerepet játszó intézmények és személyek, a fiatalok biztonságos sportolása érdekében szem előtt tartott etikai elvei, illetve azok sérülése már több nemzetközi vizsgálat tárgyát képezte (*Brackenridge és Kirby, 1997; Nery, 2020; Raakman, Dorsch és Rhind, 2010; Toftegaard és Nielsen, 2001*). Az áldozattá válásban kiemelten veszélyeztetett nők

helyzetével, valamint számukra a biztonságos sportolás biztosításának szükségességével is számos, a gender studies irányzathoz sorolható kutatás foglalkozott (Brackenridge, 1997; Lenskyj, 1992a, 1992b). Ugyanakkor létezik a nők által elkövetett szexuális zaklatás is, de a férfiak szexuális bántalmazásához képest elég ritka jelenségnek ismerik el, miközben egy fiatal fiú is több esetben ilyen bántalmazásnak lehet kitéve (Hartill, 2014; Hartill és Lang, 2018, Parent és Bannon, 2011).

A sportolónők szexuális abúzus áldozattá válása ezen felül azokban a tanulmányokban is megjelenik, ahol azt a fair play szellemiségének megsértésével kapcsolatosan tárgyalják (Brackenridge, 1994; Donelly, 1999). Mindezek az aspektusok összességében összefüggésbe hozhatók a drop-out témakörével, amennyiben a sportból való korai lemorzsolódás fizikai vagy verbális bántalmazás, szexuális abúzus következményeként jelentkezik (Fasting és Brackenridge, 2007). Az edzők és más sportszakemberek fiatal sportolókkal szembeni deviáns viselkedésformáinak tárgyalása ma már elengedhetetlen része a sport társadalmi vonatkozásaival foglalkozó könyveknek is (Anderson és White, 2018; Coakley, 2017). Young (2019) a sporttal összefüggő erőszakos viselkedésformák (sport related violence, SRV) között olyan kategóriákat is említ, amelyek során az edző-tanítvány, egyéb sportszakember-tanítvány, szülő-tanítvány, vagy éppen tanítvány-tanítvány (mint kortárs bullying) relációban történik normaszegő cselekedet. Ezek jó részét a magyar sportszociológiai szakirodalom is tárgyalja (Földesiné, Gál és Dóczi, 2010; Gál, 2015), az etikus bánásmód kérdésköre a fair play elvének szemszögéből szintén már korábban elemzésre került (Vermees és Farkas, 2017).

A hazai gyermek- és ifjúságvédelem szempontjából komoly előrelépést jelenthet a nemzetközi sportszociológiai kutatásokban teret nyitó kritikai vonalhoz történő csatlakozás, melyet Coakley (2004) munkássága indított el, fontos kutatásokat indukálva az ifjúsági sport terén is (Nery, 2020). Ennek a szemléletnek – a sport nem egyértelműen, és nem feltétlenül jelent mindenkinek pozitív élményt, nem megmentője az ifjúságnak – hatását felerősítette a növekvő társadalmi igény a gyermekjogok tiszteletben tartására, a „childism” elleni küzdelem. Emellett elengedhetetlen a média szerepének bemutatása és elemzése, nem csupán a sportolókat fizikailag és pszichésen is veszélyeztető

viselkedési formák, de az edzők és egyéb sportszakemberek etikus tevékenységét megkérdőjelező esetek reprezentációjának vonatkozásában is.

Jogi és szakpolitikai vonatkozások

Jogi szempontból tekintve a gyermek- és ifjúságvédelem a sportban viszonylag új terület, az oktatás első lépéseire az 1990-es évek közepén került sor nyugaton (UK). A sportszakemberek, az edzők, a testnevelő tanárok kulcsfontosságú szerepet töltenek be a gyermekbántalmazás felderítésében és jelentésében (jelzőrendszer), mivel lakossági szinten a teljes gyermek korosztállyal találkoznak napi munkájuk során. A megelőzés és a gyermekvédelmi intézkedések, valamint a sport egyéb védő kezdeményezéseinek javítása nélkülözhetetlen. A sportban az áldozatok és az elkövetők egyéni jellemzőinek itthoni megismerése hozzájárulhat a szövetségek részére ajánlott etikai-pedagógiai kódex létrehozásához (Szekeres, 2019).

További feltételként jelenhet meg az állami szabályozás és a sport önszabályozási rendszerének kapcsolódása (Sárközy, 2015). Jogilag alátámasztott és megfelelően biztosított jelentési és vizsgálati folyamatszabályozás megteremtésével a hivatalos előírások és a fegyelmi struktúra nyomon követhetővé válnak. A visszaélések kezelésének megfelelő szervezeti szabályozása hozzájárulhat a visszaélések feltérképezéséhez (Szekeres, 2019). A sport és a bűnmegelőzés kapcsolódási pontjait vizsgálva megállapítható, hogy a fiatalkorúakkal foglalkozó testnevelő tanárok és edzők példaképként szolgálnak (Szekeres, 2019). A bűnmegelőzés közelebbről intézkedési sorozatot jelent arra nézve, hogy a bűnözés különböző szintjein lévő okok megszüntethetővé váljanak, vagy azok érvényesülése korlátozható lehessen (Herczog 2001, 2007, 2016; Gönczöl, 1987, Gönczöl és mtsai, 1996).

Eszközrendszerének elemei: 1) jogi és társadalmi eszközök (pl. tájékoztatás, nevelés, közvélemény alakítása, állami és civil szerveződések), melyek visszatartó hatást váltanak ki a bűnmegelőzésére; 2) jogi eszközrendszere elsősorban büntetőjogi, azaz visszatartja az elkövetőt, vagy mást a bűn elkövetésétől, így él a speciális és a generális prevenció eszközével. (Szekeres, 2018); a bűnmegelőzés és a sport keretmetszete kapcsolatban áll az ifjúságpolitikával, a gyermekvédelemmel, a családpolitikával, az egészségpolitikával, az oktatás-, foglalkoztatáspolitikával, a szociálpolitikával és a

sportpolitikával is. A gyermek és ifjúságvédelem célcsoportját a 0-24 éves korú gyermekek és fiatalok alkotják, amely kiemelten veszélyeztetett célcsoport (1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat a Nemzeti Bünmegelőzési Stratégiáról (2013-2023), 8.2. Gyermek- és ifjúságvédelem).

A NOB volt az első olyan nemzetközi sportszervezet, amely 1999-ben felállított egy független Etikai Bizottságot az Olimpiai Mozgalom etikai elveinek védelme érdekében. Ezeket az elveket az Etikai Kódex és annak végrehajtási rendelkezései rögzítik (*NOB Etikai Kódex, 2020*). Az EU több tagállamában nemzeti szintű keretrendszereket dolgoztak ki és vezettek be az 1980-as évektől kezdve a gyermek és ifjúságvédelem a sportban, az integritás témakörben. Különösen az Egyesült Királyság járt az élen és független, legtöbbször egyetemi szakértők aktív nemzetközi jelenlétének köszönhetően hatásukra nemcsak az EU, de az Európa Tanács is beemelte a kérdést a szakpolitikájába.

Globális összefogás keretében az UNICEF és kilenc nemzetközi szervezet is elkészítette a tanulmányokat, kiadta a jó gyakorlat gyűjteményeket és az eszköztárat (toolkit).

Legújabban a sport nemzetközi (ernyő)szervezetei fogadnak bejelentést/panaszt. A Nemzetközi Olimpiai Bizottság 2019-ben létrehozott egy új online jelentési rendszert, az összes beépített garanciával, ami a reporting első lépéstől adott (<https://ioc.integrityline.org/>). Ezt megelőzően még 2015-ben került sor a Chief ethics and compliance officer pozíció bevezetésére).

A sport és az áldozatpolitika (sportviktimológia) területének integrálása megteremtheti – szabadidő, az amatőr és a hivatásos jogállás esetén is – a sportolók és sportszakemberek érzelmi, fizikai és szexuális bántalmazásának megelőzésére irányuló nemzeti politika és eljárásrend megteremtésének lehetőségét Magyarországon (*Szekeres, 2019*). Angolszász mintára megteremthető lehetne a nemzeti szintű jogi szabályozás a sporttal összefüggő kockázati tényezők kezelésére törvényi és rendeleti szinten, mind a sportszervezetek, mind pedig a sport alanyi, szereplői és a stakeholderek részére (*Szekeres, 2019*).

Pedagógiai, oktatási-képzési pillér

A pedagógiai kutatások közül, a „fekete pedagógia” kutatásokat (*Rutschky, 1977; Hunyadi-né és mtsai, 2006; M. Nádasi és Hunyadi, 2006*)

figyelembe véve, meg kell vizsgálni a sérelmek és bántalmazások fajtáit és súlyosságát, melyek alapján eldönthető, hogy mely esetek sorolhatók egyrészt a pedagógiai megoldást kívánó esetek közé, másrészt azon jogi kategóriákba, melyek esetén az áldozatvédelem szükségessége előtérbe kerül. *Borossán és munkatársai* (2022) tanulmányukban kategóriákba sorolták az ilyen eseteket, úgymint:

- Méltatlan tanári vagy edzői magatartás;
- Kapcsolati és pályaszocializációs problémák tanár és diák vagy edző és sportoló között;
- Alaptalan feltételezések (hamis vádak) a tanár vagy az edző részéről;
- „Pszichológiai terror”, vagyis olyan rendszeres viselkedés, amely félelmet kelt, szorongást okoz és/vagy a személyiség megvetésével jár együtt a nevelő részéről;
- Verbális és/vagy fizikai agresszió, bántalmazás;
- Szexuális zaklatás vagy bántalmazás;
- Be nem sorolt vagy egyéb esetek.

A súlyosabb eseteket, mint például a rendszeres fizikai és/vagy mentális abúzus, továbbá a szexuális zaklatás problémáit több szerző kutatta és publikálta a nemzetközi szakirodalomban (*Brackenbridge és mtsai, 2005; Fastig és Brackenbridge, 2007*). A gyerekek a sportban is a jövőt jelentik: a következő nemzedék felelős sportvezetői, sportszakemberei lesznek. Ezért fontos, hogy életkoruk előrehaladtával jogaikat minél inkább önállóan gyakorolják, képviseljék véleményüket. Ne minősítsük gyermeknek cselekedeteiket, gondolataikat és érzelmeiket, ne legyünk előítéletesek, lekezelőek velük; a „felnőttiség” ne legyen mindent felülíró kategória (*Young-Bruelhl, 2013*).

Egy fizikálisan, mentálisan és erkölcsileg fejlődésben lévő korosztálynak nincsenek még olyan megoldási sémáik, viselkedési repertoárjuk, hogy bizonyos nehézségekkel sikeresen szembe tudjanak nézni, hogy élni tudjanak jogaikkal. Jogtudatosságukat, jogérvényesítő képességüket a velük közvetlen kapcsolatban lévő edzők tudják leginkább támogatni, fejleszteni. Ezért fontos a képzésük ebből a szempontból is (*UN-CNF, 2013*).

A szakemberképzést jelentősen támogató eszköz a nemzetközi projektekben történő részvétel. 2014 és 2020 között (az azt megelőző időszakban az E+ elődje) az EU Erasmus+ Sport program keretében centralizált projektek biztosítottak forrást arra, hogy európai érdekelt és kompetens szakmai szervezetek, a tagállami helyi sportszervezetekkel és

egyetemekkel együttműködésben projekt formában hozzanak létre olyan értékes forrásanyagokat, dokumentumokat, melyek implementálása bármikor megtörténhetett volna pl. Magyarországon is. Sajnos több ilyen projektben való magyar részvétel sem tudta elérni, hogy a hazai érdekelt felek napirendre tűzzék a kérdést és együttműködéssel, fokozatos építkezéssel elinduljon a fejlesztés útján, aminek sikerét a sok-sok jó gyakorlat, segédanyagok, az helyi és országos szintű, állami és nem állami sportvezetés részére készült ajánlás garantálta volna. A Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem munkatársai a különböző célzott projekteken való aktív közreműködésnek köszönhetően jelentős, első kézből szerzett ismerettel rendelkeznek a terület korábbi és jelenlegi nemzetközi fejleményeivel kapcsolatban, ami a tervezett projekt során idővesztés nélkül, jól hasznosítható lesz (2014-15: ProSafe Sport projekt, 2017: PSS+ projekt, és 2016-2018: VOICE projekt).

Pszichológiai szempontok

Pszichológiai szempontból a kutatási területet már feltérképezték. A feltárt esetek tekintetében a pszichológiai segítségnyújtás biztosításának megszervezése volt a cél, amelyhez kapcsolódóan gyakorlati támogató egyéni és csoportos sportpszichológiai segítségnyújtásra kerülhetett sor (*van der Kolk, 2020; Kuritárné és Tisjárt, 2015*). A társadalomban megjelenő ezirányú torzulások megelőzése és a helyes társadalmi szemlélet kialakítását hangsúlyozta kutatásában *Armour és Umbreit* (2018).

A magyarországi bántalmazás megelőzését és visszaszorítását célként kitűző hálózat kiépítésére, működtetésére, szakmai feladatainak ellátására és felügyeletére irányuló javaslattal több civil szervezet részéről is megtörtént, bár nem a sport területén. A sportpszichológus praxisokban dolgozó szakemberek körében történő adatgyűjtés során lehetőség nyílhat a hazai esetek tipológiájának meghatározására, amely egyben elméleti keretként szolgál a további gyakorlati munkához.

A szexuális bántalmazás eseteit tekintve a sportpszichológiában a szerepek és a felelősség kérdéskörét vizsgálták a sportolók és a sportszakemberek védelmében. A sportpszichológus képzésben kiemelten foglalkoznak a bántalmazás és a védelem kérdéskörével (*Kerr és mtsai 2020*). A legfontosabb megállapítások között az is szerepelt, hogy a kutatások többnyire lányokkal és nőkkel foglalkoznak,

a fiúkkal és a férfiakkal szembeni szexuális visszaélés vizsgálata háttérbe szorul (*Kerr és mtsai, 2020, Stirling és Kerr, 2009*).

A jelenlegi nemzetközi kutatási aspektusokból kiemelhető az elhanyagolás jelensége, a bántalmazás résztvevőinek szerepe és attitűdjei, valamint a jóvátétel, a sportág-specifikus bántalmazási formák és rizikófaktorok, a tudásmobilizálás és átadás ezen a területeken, valamint a prevenció lehetőségei. Ezek mellett előtérbe került a sportpszichológiai konzultációk és az ellátás szerepe, mely fokozott hangsúllyal jelenik meg a szakemberek képzésében.

A gyermek- és ifjúságvédelem (sport)szervezeti összefüggései

A sportszakember-állományra vonatkozó elvárások az elmúlt évtizedek során megnövekedtek (*Corthouts és mtsai, 2019*), különös tekintettel az edzők szakmai felkészültségére (*Perényi és Bodnár, 2015*). Ebben a folyamatban a szakemberek meglévő és elvárt kompetenciáival kapcsolatban is változások következtek be, mely folyamatokat az Európai Sport Foglalkoztatási Observatórium (EOSE) is vizsgált, többek között Magyarország vonatkozásában is. A kutatási eredmények kiemelik a sportszakmai felkészültségen kívüli olyan ismereteket és kompetenciákat is, mint például a szociális és pedagógiai érzékenység, valamint a felkészültséget különböző korosztályokkal, köztük a gyermekekkel való adekvát bánásmód területén (*Onyestyák és mtsai, 2019*).

A sport alapvetően és döntően civil szervezeti közegben működik (*Bjarne et al, 2016*). A civil szervezeti formák többségét maguk a sportegyesületek alkotják Európában (*Elmose-Østerlund és mtsai, 2017*), hazánkban is (*Perényi és Bodnár, 2015*). A civil szervezetek felől érkező elvárások és igények figyelembevétele, az azokra történő reagálás a sport jövője szempontjából alapvető kérdés. Hazánkban a több mint tizenkétezer sportegyesületben különböző korosztályok eltérő versenyzési és eredményességi szinteken sportolnak (*Perényi, 2020*). A sportegyesület adja azt a szervezeti közeget, amelynek működési rendje, szervezeti kultúrája, szabály és normavilága ad keretet a szervezett sportban érintettek részére. Mivel az európai sportegyesületekben általános problémát jelent az egyesületi tagok számának csökkenése, a lemorzsolódás és a nem szervezetalapú sportolás (*Breuer et al, 2017; Roest és mtsai, 2017; Elmose-Østerlund és*

mtsai, 2017) a tagság megtartása, esetleg létszámának növelése. Az esetleges taglétszámi csökkenés kifejezetten a gyermek és ifjúsági csoportok esetében aggályos (*Seippel, 2020*), hiszen a koragyermekkorai sportolás hiánya veszélyezteti az az egész életen át tartó sportolás lehetőségét is.

Más kutatások a sportegyesületek eredménycentrikusságának növekedéséről számoltak be, amely magával hozta a szervezeti és szakemberi professzionalizációt (*Nagel és mtsai, 2012; Perényi és Bodnár, 2015; Perényi, 2013; Bodnár és Perényi, 2012*). A gyermek-, ifjúság-, és szakembervédelem ismeretátadási és eljárás-szabályozási rendszerének alapja a sportegyesület szervezeti kultúrája, annak formálása. Ebben a szervezeti kultúrában realizálódik a szervezet érték- és normarendszere. Ezzel párhuzamosan felértékelődött a sportegyesületek új kihívásaival kapcsolatos innovatív válaszok keresése (*Corthouts és mtsai, 2019*). A gyermekek védelmének biztosítása során a sportszervezeti felelősség megkérdőjelezhetetlen (*Györfi és mtsai, 2023*). A sportszervezeteknek olyan szervezeti kultúrát és olyan eljárás-szabályozási rendszert kell kialakítania, melyben minden érintett, legyen az sportoló vagy sportszakember, biztonságos és örömteli közreműködésre kap lehetőséget.

Etikai relevanciák

A fiatal és profi sportolók védelme szintén kulcsfontosságú kérdés a sport etikája területén. A szakemberek kizsákmányolásának és tárgyiasításának problémáival szembesülve a 21. századi sport nagykereskedelmi forgalomba került világában (*Walsch, 2015*), a versenysportban tapasztalható gyakori visszaélések (*Brackenridge, 1994; Burke, 2001; Russell, 2011*) a női sport kapcsán (*Brackenridge, 1987, 1997; Heywood és Dworkin, 2003; Stirling és Kerr 2009*), hamar világossá vált, hogy mind az edzői etikának, mind a sportigazgatás és a szabályozás etikájának hangsúlyoznia kell az edzők, sportigazgatók és politikai döntéshozók erkölcsi kötelességét a sportolók mentális és fizikai jólétének védelme, valamint emberi jogai és méltóságuk tiszteletben tartása érdekében. A sportolók hosszú távú érdekeinek, jogainak és méltóságának tiszteletben tartásának fontosságát a magyarországi szakmai edzői közösség is elismerte (Edzők Etikai Kódexe, I.1, II.2, III.2), és a vonatkozó nemzetközi ösztöndíjrendszerek kiírásaiban is hangsúlyozzák (*David, 2005; Kerr*

és Stirling, 2008; McNamee, 2011). Mégis létfontosságú annak elemzése, hogy a sport erkölcsi és adminisztratív kerete miért és hogyan nem védi a sportolókat (érdekeiket, alapvető jogaikat vagy emberi méltóságukat), hogyan tudjuk hitelesen azonosítani az esetlegesen érintett sportolókat vagy sportolói közösségeket (*Nussbaum, 2016*), és hogyan védhetjük jobban a sportolókat, nem csak erősebb jogi, hanem szilárdabb erkölcsi környezetet is építve.

Az empirikus kutatás lehetőségei és korlátai

A Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetemen 2021 végén alakult kutatócsoportja arra vállalkozott, hogy egy négyéves pályázati munka keretében feltárja a gyermek-, ifjúság- és szakembervédelem jelenlegi helyzetét a magyar sportéletben, beazonosítva egyebek mellett az áldozattá válás társadalmi, szervezeti és egyéni rizikófaktorait. Az első fázisban az elméleti háttér feltérképezése, valamint annak részeként a fogalmi tisztázás készíti elő az empirikus adatfelvételt, melyhez korábbi forrásként csupán az UNICEF Magyar Bizottságának kérdőíves kutatása (2014) állt rendelkezésre. Ez azonban csak a sportoló szemszögéből elemezte a vizsgált kérdéskör szegmensét.

A szélesebb spektrumú analízishez feltétlenül szükséges más szereplők tapasztalatainak és véleményeinek feltárása. Különösen igaz ez az edzőkre, valamint a különböző szakszövetségek, szövetségek, sportági akadémiák vezetőire. Ahhoz, hogy valós képet kaphassunk a vizsgált jelenségről, elengedhetetlen az a szándék, hogy a sportélet szereplői egyrészt a saját területükön beavatkozva, másrészt együttesen, a magyar sport egészére nézve törekedjenek annak biztonságosabbá tételére. Az MTSE kutatócsoportja ezt kívánta biztosítani azokkal az együttműködési nyilatkozatokkal, melyet több hazai szervezettel (Magyar Edzők Társasága, Nemzeti Versenysport Szövetség, Sportegyesületek Országos Szövetsége, Magyar Paralimpiai Bizottság) kötött 2022 májusában.

A kutatócsoport beavatkozási területének feltérképezésével a sportszakemberek képzésébe és továbbképzési rendszerébe gyermekvédelmi szempontokat kíván a jövőben beemelni, a jogalkotó számára normatív javaslattétellel élve, várhatóan hatékonyan hozzájárulva ezzel a sport állami és önszabályozási környezetének fejlesztéséhez.

Pályázati forrás: A cikk elkészítését a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap 2021. évi Tématerületi Kiválósági Program Nemzetvédelem, nemzetbiztonság Alprogram (TKP2021 NVA) keretében elnyert támogatáshoz kapcsolódó TKP2021-NKTA-55 azonosító számú tématerületi kutatási forrás támogatta. A projekt címe: Sportkultúra és sportcsalád: preventív gyermek, ifjúság- és szakembervédelem a sportban. Az áldozattá válás társadalmi, szervezeti és egyéni rizikófaktorai Magyarországon. A tématerületi kutatást befogadó intézmény neve: Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem. A tanulmány előkészítésében a szerzőkön kívül Prof. Földesiné Szabó Gyöngyi, professzor emerita és Dr. Perényi Szilvia, egyetemi docens kutatócsoport tagok vettek részt.

Felhasznált szakirodalom

1. Anderson, E., White, A. (2018): *Sport, theory and social problems*. Routledge, London.
2. Armour, M., Umbreit, M.S (2018): *Violence, Restorative Justice and Forgiveness*. Jessica Kingsley Publishers, London.
3. Bjarne I., Geoff N., Elmoose-Østerlund, K., Breuer, C., Elien Claes, Disch, J., Feiler, S., Llopis-Goig, R., Lucassen, J., Nagel, S., Perényi, S., Piatkowska, M., Scheerder, J., Seippel, Ø., Vandermeersch, H., van der Werff, H., Adler Zwahlen, J. (2016). *Sports club policies in Europe. A comparison of the public policy context and historical origins of sports clubs across ten European countries*. Odense: University of Southern Denmark, 1-108).
4. Bodnár, I., Perényi, S. (2012): A socio-historical approach to the professionalization of sporting occupations in Hungary during the first decades of the twentieth century: The coach. *International Journal of the History of Sport* 29(8), 1097-1124.
5. Borosán, L., Budainé Csepela Y., Cserny, Á., Soós, I., Hamar, P. (2022): Fekete pedagógia az iskolai testnevelésben és a sportban. *Új Pedagógiai Szemle*, 72: 5-6, pp. 14-34.
6. Brackenridge, C. H., Bringer, J. D., Bishopp, D. (2005): Managing cases of abuse in sport. *Child Abuse Review*, 14(4), 259-274.
7. Brackenridge C.H. (1994): Fair Play or Fair Game? Child Sexual Abuse in Sport Organisations. *International Review for the Sociology of Sport*, 29(3).287–299.
8. Brackenridge C. H, Kirby S. (1997): Playing safe: assessing the risk of sexual abuse to elite child athletes. *International Review for the Sociology of Sport*, 32: 407–418.
9. Brackenridge, C. H. (1987): *Ethical problems in women's sport*. Coaching Focus, Leeds: National Coaching Foundation, Summer, 6, 5-7.
10. Brackenridge, C. H. (1997): "He owned me basically": Women's experience of sexual abuse in sport. *International Review for the Sociology of Sport*, 32(2), 115-130.
11. Burke, M. (2001): "Obeying Until It Hurts: Coach-Athlete Relationships". *Journal of the Philosophy of Sport*, 28:2, 227–240.
12. Coakley, J. (2004): *Sport in society*. (8th edn) McGraw-Hill. New York.
13. Code of Ethics for Coaches of the Hungarian Coaching Association (2018): Online <https://magyaredzo.hu/wp-content/uploads/2018/11/edzok-etikai-kodexe-magyar-edzok-tarsasaga.pdf>
14. David, P. (2005): *Human Rights in Youth Sport*. New York: Routledge.
15. Donnelly, P. (1999): Who's fair game?: Sport, sexual harassment and abuse. in White, P. and Young, K. (eds) *Sport and Gender in Canada*. Toronto: Oxford University Press.
16. Fasting, K., Brackenbridge, C. H. (2007): Coaches, sexual harassment and education. *Sport, Education and Society*, 7, 1-30.
17. Földesiné Sz. Gy., Gál A., Dóczi T. (2010): *Sportszociológia*. SE TSK, Budapest.
18. Gál, A. (2015): Devianciák és erőszak a sportban. In Laczkó T., Rétsági E. (szerk.) *A sport társadalmi aspektusai*. PTE Egészségtudományi Kar, Pécs. 156-166.
19. Gönczöl, K. (1987): *Bűnözés és társadalompolitika*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
20. Gönczöl, K., Korinek, L., Lévai, M. (szerk.) (1996): *Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll*. Corvina Kiadó, Budapest.
21. Györfi, Zs.; Bodnár, I.; Perényi, Sz. (2023): Szexuális bántalmazás kezelése a nemzetközi sportban: a legnagyobb esetszámu ügyek elemzése. *Magyar Sporttudományi Szemle* 24:6 (106) pp. 42-52. , 11 p.
22. Hartill, M., Lang, M. (2018): Reports of child protection and safeguarding concerns in sport and leisure settings: an analysis of English local authority data between 2010 and 2015. *Leisure Studies*.

23. Hartill, M. (2014): Exploring Narratives of Boyhood Sexual Subjection in Male-Sport. *Sociology of Sport Journal*, 31(1), 23-43.
24. Herczog, M. (2001): *Gyermekvédelmi kézikönyv*. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest.
25. Herczog, M. (2007): *Gyermekbántalmazás*. Budapest: Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalom-szolgáltató Kft.
26. Herczog, M. (2016) in: UNICEF Hungary online survey on acceptance and use of physical violence, corporal punishment against children in Hungary <http://unicef.hu/lezarult-az-unicef-magyarorszag-gyermekjogikerdoive-es-elindult-uj-kampanyunk/> - http://unicef.hu/wp-content/uploads/2016/11/Hol-a-hatar-kutatas_2016.pdf
27. Heywood, L., Dworking, S.L. (2003): Built to Win. The Female Athlete as Cultural Icon. University of Minnesota Press. https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/c950_ccrbook_130903web_noblanks.pdf
28. Hunyady Gy. M., Nádas M., Serfőző M. (2006): „Fekete pedagógia” - Értékelés az iskolában. Argumentum Kiadó, Budapest.
29. Kerr, G., Stirling, A. (2019): Where is Safeguarding in Sport Psychology Research and Practice? *Journal of Applied Sport Psychology*, 31:4, 367-384, DOI: 10.1080/10413200.2018.1559255.
30. Corthouts, J., Thibaut, E., Breuer, C., Feiler, S., James, M., Llopis-Goig, R., Perényi S., Scheerder J. (2019): Social inclusion in sports clubs across Europe: determinants of social innovation. *Journal Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 33(1), 21-51.
31. Roest, van der JW., Werff, van der H., Elmoose-Østerlund, K., Albrecht, J., Breuer, C., Claes, E., Feiler, S., Gocłowska, S., Ibsen, B., James, M., Llopis-Goig, R., Murray, M., Nagel, M., Nichols, G., Perényi, S., Piątkowska, M., Post, A., Scheerder, J., Seippel, Ø., Steinbach, D., Adler Zwahlen, J. *Involvement and commitment of members and volunteers in European sports clubs. A comparison of the affiliation, voluntary work, social integration and characteristics of members and volunteers in sports clubs across ten European countries*. Odense: University of Southern Denmark, 2017. p. 1-102).
32. Elmoose-Østerlund, K., Ibsen, B., Nagel, S., Scheerder, J., Breuer, C., Claes, E., Feiler, S., James, M., Llopis-Goig, R., Nichols, G. Perényi, S. Piątkowska, M., Seippel, Ø., Steinbach, D., Roest, van der JW., Werff, van der H., Explaining similarities and differences between European sports clubs. An overview of the main similarities and differences between sports clubs in ten European countries and the potential explanations. Odense: University of Southern Denmark, 2017. p. 1-74).
33. Kerr, G. A., Willson, E. Stirling, Ashley E. (2020): The Effects of Emotionally Abusive Coaching on Female Canadian National Team Athletes. *Women in Sport and Physical Activity Journal*, Vol. 28 (1), 81-89.
34. Kuritárné Szabó, I.- Tisljár Szabó E. (2015): *Úgy szerettem volna, ha nem bántottak volna*. Öriold és Társai, Budapest.
35. Lenskyj, H. (1992a): Sexual Harassment: Female Athletes' Experiences and Coaches' Responsibilities. *Sport Science Periodical on Research and Technology in Sport*, 12 (6) Coaching Association of Canada.
36. Lenskyj, H. (1992b): Unsafe at home base: Women's experiences of sexual harassment in university sport and physical education. *Women in Sport and Physical Activity Journal*, 1(1), 19-34.
37. McNamee, M. (2011): "Celebrating Trust: Virtues and rules in the ethical conduct of sports coaches". In Hardman, A. R., Jones, C. (eds). *The Ethics of Sports Coaching*, Routledge, London, 23-41.
38. Nádas M., Hunyady Gy. (2006): Fekete pedagógia. Diszfunkcionális pedagógiai hatások az iskolában. In: Hunyady Gy., M. Nádas M.(szerk.) *Az iskolakép változatai és változásai*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 65-73.
39. Nery, M. (2020): *Bullying in the youth sports training*. Routledge, London.
40. NOB Etikái Kódex 2020 <https://olympics.com/ioc/code-of-ethics>
41. Nussbaum, M. C. (2016): *Anger and Forgiveness. Resentment, Generosity, Justice*. Oxford: Oxford University Press.
42. Ørnulf Seippel, Christoph Breuer, Karsten Elmoose-Østerlund, Svenja Feiler, Szilvia Perényi, Monika Piątkowska & Jeroen Scheerder (2020): In Troubled Water? European Sports

- Clubs: Their Problems, Capacities and Opportunities, *Journal of Global Sport Management*, 1-23.
43. Parent, S., Bannon, J. (2011): *Sexual abuse in sport: What about boys?* Faculty of Education, Department of Physical Education, Québec Canada.
 44. Perényi, S. (2013): Hungary. In Hallmann, Kristin and Petry, Karen (eds.). *Comparative Sport Development – System, Participation and Public Policy*, 87-100. Springer Science+Business Media, New York.
 45. Perényi, S., Bodnár I. (2015): Sports Clubs in Hungary. In C. Breuer, R. Hoekman, S. Nagel & H. van der Werff (eds.) *Sport Clubs in Europe, A cross-national comparative Perspective*, 221-247. DOI 10.1007/978-3-319-17635-2_13, ISBN: 978-3-31917634-5. Springer International Publishing, series of Sports Economics, Management and Policy: Switzerland.
 46. Perényi, S. (2020): Hungary: Potentials for Civil Initiatives in Sports, 151-182. In S. Nagel, K. Elmoose-Østerlund, B. Ibsen, J. Scheerder (eds.) *Functions of Sports Clubs in European Societies A Cross-National Comparative Study*, pp 385. Springer International Publishing-Sports and Economics, Management and Policy series (SEMP, vol. 17), Springer Nature Switzerland AG 2020.
 47. Raakman, E, Dorsch, K, Rhind, D. J. (2010): The development of a typology of abusive coaching behaviours within youth sport. *International Journal of Sports Science & Coaching*. 5:503–15.
 48. Russell, J. S. (2011): "The Moral Ambiguity of Coaching Youth Sport". In Alun R. Hardman, A. R., Jones, C. (eds). *The Ethics of Sports Coaching*, Routledge, London, 87–103.
 49. Rutschky, K. (1977): *Schwarze Pädagogik. Quellen zur Naturegeschichte der bürgerlichen Erziehung*. Ullstein Handbuch.
 50. Sárközy T. (2015): *Magyar sportjog - Az új Polgári Törvénykönyv után*. HVGORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
 51. Sipos-Onyestyák N., Perényi Sz., Farkas J., Gösi Zs., Kedelényi-Gulyás E. (2019): Az európai sportágazati szakember-fejlesztés lehetőségei: az ESSA-Sport projekt bemutatása és előzetes eredményei. *Testnevelés, Sport, Tudomány / Physical Education, Sport, Science*, 4(1-2) 47-59, 13 p.
 52. Stirling, A. E., Kerr, G. A. (2008): Defining and categorizing emotional abuse in sport. *European Journal of Sport Science*, 8, 173-181.
 53. Stirling, A. E., Kerr, G. A. (2009): Abused athletes' perceptions of the coach-athlete relationship, *Sport in Society*, 12:2, 227–239.
 54. Szekeres, D. (2018): Egyes speciális, személyre szabott, áldozatokat segítő szolgáltatások Magyarországon az uniós jog tükrében. *Európai Jog: Az Európai Jogakadémia Folyóirata*, 18(1), pp.18–26.
 55. Szekeres, D. (2019): Áldozatvédelem és áldozatsegítés új lehetőségei és kihívásai a sportban. In *Sport és innováció: nemzetközi konferencia absztraktfüzet*. Budapest. pp. 56–57.
 56. Toftegaard Nielsen, J. (2001): The forbidden zone: Intimacy, sexual relations and misconduct in the relationship between coaches and athletes. *International Review for the Sociology of Sport*, 36, 2, 165-183.
 57. United Nations Children's Fund (2013): *Championing Children's Rights: A global study of independent human rights institutions for children*. UNICEF Office of Research, Florence.
 58. UNICEF (2014): Gyerekek tapasztalatai a sportban. <https://unicef.hu/ezt-tesszuk-itthon/hazai-kutatasok/gyerekek-tapasztalatai-a-sportban>
 59. Van der Kolk, B. (2020): *A test mindent számon tart*. Ursus Libris, Budapest.
 60. Vermes K., Farkas P. (szerk.) (2017): *A fair play ereje?! Tények és értékek a 21. századi sport világában.*, Testnevelési Egyetem, Budapest, 82-91.
 61. Walsch, A. (2015): "Sport, Commerce and the Market". In McNamee, M., Morgan, W. J. *Routledge Handbook of the Philosophy of Sport*, (eds), Routledge, London, 411–425.
 62. Young, K. (2019): *Sport, Violence and Society*. Routledge, London and New York.
 63. Young-Bruehl, E. (2013): *Childism: Confronting Prejudice Against Children*. Yale University Press, London.

Gyermek-, ifjúság- és
szakembervédelem a sportban

Helyi lakosok percepciói a sportesemény hatásairól: egy kérdőív bemutatása

Local residents' perceptions of the impacts of a sporting event: an introduction to a survey instrument

Polcsik Balázs^{1,2}, Perényi Szilvia³

¹ Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem Sporttudományok Doktori Iskola

² Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Testnevelési és Sporttudományi Intézet

³ Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem Sportmenedzsment Tanszék

Absztrakt: A tanulmány célja egy olyan kérdőív bemutatása, amely a helyi lakosok véleményét méri az UEFA labdarúgó Európa-bajnokság (Euro 2020) hatásairól. A mérőeszköz a korábbi nemzetközi kutatásokban már használt kérdőívek állításainak hazai környezetben történő adaptációjaként került fejlesztésre. A sportesemény előtti mintán (N1=1003) főkomponens analízis, míg a rendezvény utáni mintán (N2=1002) megerősítő faktoranalízis került alkalmazásra. Az eredmények többdimenziós skálát mutattak. A kérdőív 19 állításból állt, öt faktorra osztva: 1) gazdasági és turisztikai előnyök (5 item), 2) társadalmi interakciók (5 item), 3) közlekedési problémák (3 item), 4) biztonsági kockázatok (3 item), 5) gazdasági költségek (3 item). A kérdőív érvényesen és megbízhatóan méri a helyi lakosok véleményét az Euro 2020 hatással kapcsolatban az esemény előtt és után.

Kulcsszavak: kérdőív validálás, faktoranalízis, megbízhatóság, helyi lakosok véleménye, Euro 2020

Abstract: The aim of the study is to present a questionnaire that measures local residents' opinions on the impact of the UEFA European Football Championship (Euro 2020). The measurement tool was developed as an adaptation of the statements of questionnaires already used in previous international research in a domestic context. Principal component analysis was applied to the pre-sample (N1=1003) and confirmatory factor analysis to the post-event sample (N2=1002). Results showed a multidimensional scale. The questionnaire consisted of 19 items divided into five factors: 1) economic and tourism benefits (5 items), 2) social interactions (5 items), 3) traffic problems (3 items), 4) security risks (3 items), 5) economic costs (3 items). The questionnaire provides a valid and reliable measure of residents' perceptions of the impact of Euro 2020 before and after the event.

Keywords: questionnaire validation, factor analysis, reliability, residents, Euro 2020

Bevezetés

A sportesemények hatásainak vizsgálatán belül tudományos kérdéssé vált a sporteseményeket fogadó város lakosainak személyes, szubjektív véleménye a sporteseményekről és az azokhoz köthető hatásokról (Johnston és mtsai, 2023; Polcsik és Perényi, 2022). A sportesemények hatásainak vizsgálatával foglalkozó tanulmányokon belül, alkategóriaként az esemény helyszínénél szolgáló ország/város lakosainak percepciói kerültek feltárára (Polcsik és Perényi, 2022). A sportesemények

észlelt hatásaival kapcsolatos percepciók vizsgálatával a kutatások az egyénnek az eseményt megelőző várakozásairól, és az esemény alatt és után ténylegesen megszerzett tapasztalatairól adnak képet (Twynam és Johnston, 2004).

A sportesemények hatásainak mérésére számos eljárás került kidolgozásra (Keane és mtsai, 2019; Perényi és mtsai, 2023), azonban nincs standardizált és világszerte elfogadott elméleti keretrendszer a sportesemények észlelt hatásainak elemzéséhez (Kim és mtsai, 2015; Polcsik és Perényi, 2022; Taks és mtsai, 2020). Vannak példák a kérdőív-fejlesztés

folyamatának bemutatására különböző események és fogadó városok kontextusában (Kim és mtsai, 2015; Taks és mtsai, 2020), ugyanakkor kevés tanulmány ismertette (Helsen és mtsai, 2022; Oshimi és mtsai, 2021) az alkalmazott mérőeszköz megbízhatósági mutatóit olyan mintavételi eljárás során, amely a fogadó város helyi lakosainak véleményét reprezentatív mintán vizsgálta volna két különböző időpontban rögzített adatokkal.

Tekintettel arra, hogy Budapest a nemzetközi sporteseményekre pályázó városok körének elismert tagjává vált az elmúlt két évtized során, valamint a legtöbb Magyarországon megrendezett nemzetközi sportesemény helyszíne (Garamvölgyi és Dóczy, 2021), a helyi közösség véleményének ismerete is kiemelten fontossá vált.

Ezért jelen tanulmány célja, hogy bemutassa, milyen módon alkalmazhatók a nemzetközileg már használt, többdimenziós – pozitív és negatív hatásokat mérő – skálák állításai magyar viszonyokra adaptálva a budapesti lakosság percepcióinak mérésére az Euro 2020 budapesti mérkőzéseivel összefüggésben. Továbbá a kutatás bemutatja a skála elemzését és megbízhatósági mutatóit.

Szakirodalmi áttekintés

A nemzetközi sportesemények hatásai

A nagyszabású sportesemények hatásait különféle kategóriákba rendezve dokumentálták (Preuss és Solberg, 2006). A sportesemények hatásairól szóló szakirodalom általában megkülönbözteti a pozitív és a negatív hatásokat (Kim és mtsai, 2015).

A pozitív gazdasági hatások a kormány adóbevételeivel, a foglalkoztatás növekedésével, valamint a helyi vállalkozások számára nyújtott kedvezményekkel állnak összefüggésben (Kaplanidou és mtsai, 2013). A sportesemények szervezése kedvező hatással lehet a turizmusra, növelve a város nemzetközi ismertségét és imázsát (Mao és Huang, 2016; Zhou és Ap, 2009). A sportesemények az új infrastruktúrák és sportlétesítmények építésével hozzájárulhatnak a városfejlesztéshez (Davis, 2020; Horne, 2015). A kézzelfogható pozitív gazdasági hatások mellett a sportesemények számos immateriális előnyt is nyújthatnak (Kim és Walker, 2012; Taks és mtsai, 2020), mint például a helyi lakosok büszkeségének növekedése, új személyekkel való találkozás lehetőségei (Deery és Jago, 2010; Prayag és mtsai, 2013), valamint a nemzeti identitás érzése (Dóczy 2012). A korábbi kutatások által

azonosított pozitív hatások közé tartozik továbbá a közösségi összetartozás érzése (Waite, 2003; Zhou és Ap, 2009), valamint az esemény ideje alatt kialakuló ünnepi hangulat tapasztalata is (Preuss és Solberg, 2006; Waite, 2003).

A sporteseményekhez kapcsolódóan gyakran felmerülnek negatív következmények (Higham, 1999). Ezek közé tartoznak a gazdasági költségek, a forgalmi problémák és a biztonsági kockázatok (Kim és mtsai, 2015; Parra-Camacho és mtsai, 2018). A gazdasági költségekhez kapcsolódik a közpénzek helytelenül történő kezelése, az árak növekedése és az adók emelése, valamint az eseményekhez szükséges infrastruktúrák és létesítmények jövőbeli finanszírozása (Davis, 2020). További negatív hatás lehet a jelentős ingatlan- és bérleti díjak emelkedése (Vico és mtsai, 2019), a forgalomtorlódás és a parkolási nehézségek (Kim és mtsai, 2006; Zhou, 2010), a vandalizmus, a bűncselekmények számának esetleges növekedése, valamint a nem megfelelő nézői viselkedések (Deery és Jago, 2010; Kim és mtsai, 2006; Ohmann és mtsai, 2006). A nagyszabású sportesemények egyre népszerűbb célpontokká váltak a különféle terrorista fenyegetések számára (Klauser, 2013). A biztonsági kockázatok növekedése jelentős kihívásokat és többletköltségeket okozott az eseményszervezők számára (Ludvigsen, 2020).

A korábbi kutatásokban használt mérőeszközök és vizsgált dimenziói

A kutatási területen a kvantitatív kutatási módszerek dominálnak (Polcsik és Perényi, 2022). Széleskörben alkalmazott mintavételi technika a kérdőíves felmérés, amely helyszínen, telefonon és postai úton, valamint ezek kombinációjával valósult meg. A kérdőívek főként attitűdkérdéseket foglalmaztak meg, amelyeket gyakran kiegészítettek helyi érdekeltségű kérdésekkel. Az attitűd-skálák alkalmazásával az egyéni véleményeket vizsgálták a különböző hatásokkal kapcsolatban. A válaszadókat arra kérték, hogy jelezzék, mennyire értenek egyet azokkal az állításokkal, amelyek a sportesemények hatásaira vonatkoznak. A kérdőívek általában zárt kérdéseket tartalmaztak, amelyeket a megkérdezettek öt vagy hétfokú Likert-skálán értékelték.

A sportesemények észlelt hatásait elemző korábbi kutatások eltérő hatásokat vettek figyelembe; nincs egységes, standardizált mérési skála a hatások

értékelésére; a kérdőívek eltéréseket mutatnak a sportesemények sajátosságainak, releváns hatásainak és a kutatás célkitűzéseinek megfelelően (1. táblázat).

1. táblázat. Az észlelt hatások vizsgálatára használt kérdőívek jellemzői

Szerzők	Mérőeszközök jellemzői
Balduck és mtsai. (2011)	33 item, 7 faktor
Chen és Tian (2015)	23 item, 5 faktor
Kaplanidou és mtsai. (2013)	22 item, 7 faktor
Kim és mtsai. (2006)	19 item, 7 faktor
Kim és Petrick (2005)	33 item, 8 faktor
Kim és mtsai. (2015)	23 item, 6 faktor
Lorde és mtsai. (2011)	19 item, 7 faktor
Oshimi és mtsai. (2016)	21 item, 5 faktor
Parra-Camacho és mtsai. (2020)	31 item, 5 faktor
Vegara-Ferri és mtsai. (2021)	27 item, 5 faktor
Vetitnev és Bobina (2017)	21 item, 3 faktor
Zhou és Ap (2009)	20 item, 4 faktor

A korábban használt kérdőívek általában több dimenzióval rendelkeztek (2. táblázat). Azok a sportesemények észlelt hatásait elemezték, csoportosították és faktorokba rendezték a korábbi kutatások szerzői. A dimenziók nevei változóak voltak, bár gyakran több elem és faktor hasonló jelentéstartalommal bírt (3. táblázat).

Elemezték a gazdasági és turisztikai előnyöket (Balduck és mtsai, 2011; Kaplanidou és mtsai, 2013), amelyek a helyi üzletek lehetőségein keresztül potenciális gazdasági növekedéshez vezethetnek

(Kim és mtsai, 2015), hozzájárulhatnak a turizmus fejlődéséhez (Kaplanidou és mtsai, 2013; Vetitnev és Bobina, 2017) és a város imázsának építéséhez (Caiazza és Audretsch, 2015; Garbacz és mtsai, 2017; Oshimi és mtsai, 2016). A sportesemények által generált immateriális előnyök közé tartozik a házigazda közösség tagjai közötti összetartozás erősödése, valamint a büszkeség és a nemzeti identitás érzésének fokozódása (Helsen és mtsai, 2022; Mourão és mtsai, 2022).

2. táblázat. A sportesemények észlelt hatásainak gyakran kutatott dimenziói

Szerzők	Pozitív hatások		Negatív hatások		
	GTE	TI	KP	BK	GK
Al-Emadi és mtsai. (2017)	✓	✓	✓	✓	-
Balduck és mtsai. (2011)	✓	✓	✓	-	✓

Kaplandiou és mtsai. (2013)	✓	✓	-	-	-
Kim és mtsai. (2006)	✓	✓	✓	-	✓
Kim and Petrick (2005)	✓	✓	✓	-	✓
Kim és mtsai. (2015)	✓	✓	✓	✓	✓
Mao és Huang (2016)	-	✓	✓	-	✓
Oshimi és mtsai. (2016)	✓	✓	✓	-	-
Parra-Camacho és mtsai. (2020)	✓	✓	✓	✓	-
Prayag és mtsai. (2013)	✓	✓	✓	✓	✓
Vegara-Ferri és mtsai. (2021)	✓	✓	✓	✓	-
Vetitnev és Bobina (2017)	✓	-	-	-	✓

GTE: gazdasági és turisztikai előnyök; TI: társadalmi interakciók; KP: közlekedési problémák; BK: biztonsági költségek; GK: gazdasági költségek, ✓ = megjelenik a kutatásban, - = nem jelenik meg a kutatásban.

A negatív társadalmi hatások dimenziói között szerepelt, hogy egy adott sportrendezvény milyen mértékben zavarta meg a fogadó város lakosainak mindennapi életét (*Taks és mtsai, 2020*). Ilyenek voltak például a rendezvény által okozott forgalmi és parkolási problémák (*Balduck és mtsai, 2011; Kim és mtsai, 2015*), biztonsági kockázatok (*Prayag és mtsai, 2013*), mint a futballhuliganizmus és a rendezés ellenzőinek tüntetései (*Hermann és mtsai, 2013; Vico és mtsai, 2019*), valamint a terrorizmus általi fenyegetettség (*Kim és mtsai, 2015*). A gazdasági költségek dimenziójában a válaszadóknak a megnövekedett beruházási költségek észlelésével, a közpénzből finanszírozott stadionfejlesztésekkel (*Vetitnev és Bobina, 2017; Vico és mtsai, 2019*), valamint az új létesítmények rendezvény utáni használatának mértékével kapcsolatban tettek fel kérdéseket (*Kim és mtsai, 2006*).

Anyag és módszer

Minta

Jelen kutatás kvantitatív mérési megközelítést alkalmazott Budapest lakosaira vonatkozóan. Az ismételt keresztmetszeti adatfelvétel életkor és lakóhely figyelembevételével, telefonos interjúval történt, a budapesti lakosok reprezentatív mintáján (N=2005, 18 év feletti felnőtt lakosság)

közvélemény-kutató cég bevonásával. Hasonlóan *Lorde és munkatársai* (2011) valamint *Taks és Rocha* (2022) tanulmányaihoz, az adatok két különböző időpontban kerültek felmérésre; először közvetlenül a mérkőzések kezdete előtt (2021. június) (N₁=1003), majd hat hónappal az esemény után (2021. december) (N₂=1002). A 2011. évi magyarországi népszámlálási adatok alapján Budapest, Magyarország fővárosa 1 729 040 lakosú volt. A mintavétel alapsokaságát Budapest felnőtt (18-89 éves) lakossága (1 464 739 fő) jelentette. Az esemény előtti mintavétel során a válaszadók 44,7%-a férfi, 55,3%-a pedig nő volt, míg az esemény utáni mintavétel során a válaszadók 44,8%-a volt férfi, 55,2%-a pedig nő. A résztvevők átlagéletkora a két adatgyűjtés során M=47,8 év (SD=17,65) volt. Az iskolai végzettséget tekintve a lakosok többsége középiskolát végzett (65,6%, illetve 63,5%). A 3. táblázat a két (esemény előtti és esemény utáni) mintát, valamint a budapesti felnőtt (18-89 éves) lakosság szocio-demográfiai összetételét ábrázolja.

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 2011. évi népszámlálási adatait a kutatás mintájának adataival összevetve – nemre és korcsoportra vonatkozóan – nem található szignifikáns statisztikai eltérés, csupán néhány esetben marginális, 1%-os különbségek figyelhetők meg (3. táblázat).

3. táblázat. A minta szocio-demográfiai jellemzői az esemény előtt és után

	Esemény előtt	Esemény után	Budapest felnőtt lakossága ¹
Változók	N=1003 (fő, %)	N=1002 (fő, %)	N=1 464 739 (fő, %)
Nem			
Férfi	448 (44,7%)	449 (44,8%)	659 932 (45,0%)
Nő	555 (55,3%)	553 (55,2%)	804 807 (55,0%)
Korcsoport (év)			
18-29	196 (19,5%)	195 (19,5%)	285 050 (19,5%)
30-39	209 (20,8%)	210 (21,0%)	313 540 (21,4%)
40-49	146 (14,6%)	148 (14,7%)	213 367 (14,6%)
50-59	151 (15,1%)	150 (15,0%)	225 379 (15,4%)
60-69	148 (14,8%)	149 (14,8%)	216 828 (14,8%)
70-89	153 (15,3%)	150 (15,0%)	210 575 (14,3%)
Iskolai végzettség			
Alapfokú	177 (17,6%)	188 (18,8%)	249 487 (17,0%)
Középfokú	657 (65,6%)	636 (63,5%)	749 341 (51,2%)
Felsőfokú	169 (16,8%)	177 (17,7%)	465 911 (31,8%)

Alapfokú: befejezte az általános iskolát, középfokú: befejezte a középiskolát, felsőfokú: befejezte a főiskolát, egyetemet, BA, MA, PhD, 1: Budapest felnőtt lakossága (18-89 évesek): a Központi Statisztikai Hivatal által egyedi kérésre összeállított adatállomány a 2011. évi népszámlálás alapján.

A kérdőív jellemzői

A pozitív és negatív hatások integrált megközelítésű vizsgálatára nemzetközi kutatásokban már használt kérdőívek (*Duan és mtsai, 2020; Garbacz és mtsai, 2017; Kim és mtsai, 2015; Kim és mtsai, 2006; Ohmann és mtsai, 2006*) állításai a magyar viszonyokra adaptálva kerültek fejlesztésre. Továbbá jelen kutatás a sportesemények észlelt hatásait vizsgáló nemzetközi tanulmányokról szóló szakirodalmi áttekintésben (*Polcsik és Perényi,*

2022) bemutatott, korábban gyakran használt hatások listáját is figyelembe vette. A hatásálítások – korábbi hazai rendezésű sportesemények kontextusában (pl. *Polcsik és Perényi, 2020*) – pilot vizsgálatként kerültek tesztelésre; ahol a hatások a dimenziók szerinti osztályozásának és az állítások koherenciájának ellenőrzése valósult meg. Jelen tanulmányban használt indikátorok a korábbi mérések eredményeinek figyelembevételével az Euro 2020 sajátos társadalmi-környezeti

kontextusához igazított (Polcsik és mtsai, 2023) releváns hatásokat tartalmazza. A kérdőív összesen 19 (tíz pozitív és kilenc negatív) állítást mért ötfokozatú Likert-skálán (1: egyáltalán nem ért egyet, 5: teljes mértékben egyetért). Az állítások az alábbi hatásterületekre vonatkoztak: gazdasági és turisztikai előnyök (öt tétel), társadalmi interakciók (öt tétel), közlekedési problémák (három tétel), biztonsági kockázatok (három tétel) és gazdasági költségek (három tétel). Követve *Taks és munkatársai* (2020) módszertani ajánlásait, – ahol releváns és alkalmazható volt, például a társadalmi interakciók, a közlekedési problémák és a biztonsági kockázatok eseteiben – az állítások egyes szám első személyben kerültek megfogalmazásra. Az esemény előtti és utáni kérdőívek a hatásdimenziókra vonatkozóan lényegében azonosak voltak, de adekvát módon, az esemény utáni kérdések átfogalmazásra kerültek. Az első adatgyűjtés az Euro 2020 megkezdése előtt 5 nappal történt és a felmérés kérdései jövő időben kerültek megfogalmazásra annak érdekében, hogy az esemény előtti várható hatásokat érzékeltessék. Az eseményt követő adatfelvétel félévvel később zajlott, a kérdőív szövegezése múlt időben készült, mivel az esemény utáni ténylegesen észlelt hatásokat vizsgálta.

Adatelemzési eljárás

A használt kérdőív faktorstruktúrája az első mintavétel adatain ($N_1=1003$) főkomponens elemzéssel (PCA) került feltárássra. A kapott faktorstruktúra a második lekérdezés adatai ($N_2=1002$) alapján megerősítő faktoranalízissel lett tesztelve. Az illeszkedés és megbízhatóság ellenőrzése az alábbi modell-fittségi mutatók felhasználásával valósult meg: khi négyzet (χ^2), valamint a szabadságfok hányadosából adódó érték (CMIN/d.f), root mean square error of approximation (RMSEA), a Tucker-Lewis index (TLI), comparative fit index (CFI), és standardized root mean square residual (SRMR). A skála megbízhatóságát három érték (AVE, CR, Cronbach Alfa) figyelembevételére adta, megfelelőnek elfogadva a következő értékhatárokat a modell mintára illeszkedéséhez $CFI \geq 0,90$; $TLI \geq 0,90$; $RMSEA \leq 0,08$; $SRMR \leq 0,08$ (Hu és Bentler, 1999), valamint a megbízhatóságról: $AVE \geq 0,50$; $CR \geq 0,70$; Cronbach Alfa (α) $\geq 0,70$ (Hu és Bentler, 1999; Nunnally és Bernstein, 1994).

Eredmények

A varimax rotációval végzett főkomponens elemzés a hatásokat öt faktorba sorolta. A magyarázott variancia értéke 75% volt, míg a Kaiser-Mayer-Olkin index 0,89-et mutatott. A kapott ötfaktoros struktúra – második adatgyűjtés adatai alapján tesztelve (CFA) – meggyőzőbb bizonyítékot nyújtott a használt kérdőív megbízhatóságáról és érvényességéről. A kérdőív faktorstruktúráját és megbízhatósági mutatóit a 4. és az 5. táblázatok mutatják be, amelyek az esemény előtt és után mérték a különböző állításokkal kapcsolatos lakossági véleményeket. A faktorok az alábbi elnevezéseket kapták: gazdasági és turisztikai előnyök (α pre = 0,91, α post = 0,86), társadalmi interakciók (α pre = 0,92, α post = 0,91), közlekedési problémák (α pre = 0,91, α post = 0,89), biztonsági kockázatok (α pre = 0,88, α post = 0,87), és gazdasági költségek (α pre = 0,71, α post = 0,73).

- A „Gazdasági és turisztikai előnyök” (GTE) öt állítást tartalmaznak, amelyek a rendező városra történő beruházásokra és a helyi vállalkozások számára nyújtott előnyökre vonatkoznak. Ezenkívül a faktorhoz tartoznak a sportesemény által generált imázs- és városmarketing építés előnyeivel kapcsolatos lakossági percepciókra kérdező állítások is.
- A „Társadalmi interakciók” (TI), amely szintén öt állítást tartalmaz. Az esemény azon hatásaira összpontosít, amelyek immateriális hatásokkal kapcsolatosak, mint a helyi lakosok büszkeségének növekedése, az egymás megismerésének lehetősége, valamint az egyének közötti összetartozással kapcsolatos vélemények.
- A „Közlekedési problémák” (KP) dimenziója három állítást tartalmaz, amelyek a parkolási nehézségekkel és a forgalomtorlódással kapcsolatos véleményeket vizsgálják.
- A „Biztonsági kockázatok” (BK) három állítást fogalmaz meg, amelyek a szurkolói zavargások potenciális veszélyeire és a terrorfenyegetettséggel kapcsolatos aggodalmakra utalnak.
- A „Gazdasági költségek” (GK) dimenziója is három állítást tartalmaz, amelyek a rendezvényhez kapcsolódó negatív költségekkel kapcsolatos percepciókat méri. A faktor a helyi szolgáltatások árának emelkedésére, a létesítmény jövőbeni kihasználatlanságára, valamint az esemény rendezési költségeire kérdez rá.

4. táblázat. A kérdőív faktorstruktúrája és megbízhatósági mutatói az esemény előtt (N=1003)

Állítások	M	SD	λ	α	CR	AVE
Gazdasági és turisztikai előnyök (GTE)	3,88	0,99		0,91	0,88	0,59
Növelni fogja Budapest imázsát.	3,93	1,15	0,84			
Lehetőséget fog adni arra, hogy a város nemzetközi ismertsége növekedjen.	3,95	1,13	0,84			
Lehetőséget fog teremteni Budapest kulturális értékeinek bemutatására.	3,90	1,14	0,83			
Növelni fogja a budapesti lakosok vendégszeretetét.	3,67	1,26	0,70			
Megrendezése előnyökkel fog járni a helyi vállalkozások számára.	3,98	1,15	0,61			
Társadalmi interakciók (TI)	3,56	1,11		0,92	0,88	0,60
Szervezése erősíteni fogja Budapest lakosainak az összetartozás érzését.	3,54	1,28	0,79			
Megrendezése növelni fogja a nemzeti büszkeségem érzését.	3,67	1,20	0,78			
A közös részvétel/ünneplés erősíteni fogja a közösséghez tartozás érzését.	3,63	1,23	0,78			
Lehetőséget fog teremteni arra, hogy új emberekkel találkozzak.	3,32	1,41	0,77			
A válogatott szereplése növelni fogja a hazám iránt érzett büszkeségemet.	3,63	1,23	0,76			
Közlekedési problémák (KP)	3,97	1,00		0,91	0,93	0,81
Parkolási problémákat fog okozni.	3,99	1,07	0,90			
Forgalmi torlódásokat fog okozni.	3,99	1,08	0,90			

Útlezárási problémákat fog okozni.	3,93	1,11	0,89			
Biztonsági kockázatok (BK)	2,62	1,23		0,88	0,92	0,78
Biztonságomért aggódni fogok.	2,54	1,34	0,89			
Vonzhatja a terroristákat, emiatt növekedni fog a félelmem.	2,50	1,42	0,89			
Szurkolói zavargásokat fog okozni.	2,80	1,34	0,86			
Gazdasági költségek (GK)	3,99	0,88		0,71	0,77	0,53
Előkészületeihez túlzott kiadások kapcsolódnak.	4,07	1,11	0,79			
Az új sportlétesítmény a jövőben kihasználatlan marad.	3,84	1,22	0,74			
Az árak emelkedését fogja magával hozni.	4,01	1,42	0,65			

Megjegyzés: M=átlag; SD=szórás; λ = faktor töltés; α = Cronbach-alfa; CR = összetett megbízhatóság; AVE = átlagos varianciahányad

5. táblázat. A kérdőív faktorstruktúrája és megbízhatósági mutatói az esemény után (N=1002)

Állítások	M	SD	λ	α	CR	AVE
Gazdasági és turisztikai előnyök (GTE)	3,74	0,89		0,87	0,88	0,59
Növelte Budapest imázsát.	3,75	1,04	0,84			
Lehetőséget teremtett a város nemzetközi ismertségének növekedésére.	3,79	1,01	0,81			
Lehetőséget adott Budapest kulturális értékeinek bemutatására.	3,72	1,02	0,82			
Növelte a budapesti lakosok vendégszeretetét.	3,55	1,10	0,80			
Megrendezése előnyökkel járt a helyi vállalkozások számára.	3,85	1,32	0,61			

Társadalmi interakciók (TI)	3,13	1,05		0,92	0,87	0,58
Szervezése erősítette Budapest lakosainak az összetartozás érzését.	3,25	1,18	0,77			
Megrendezése növelte a nemzeti büszkeségem érzését.	3,27	1,21	0,77			
A közös részvétel/ünneplés erősítette a közösséghez tartozás érzését.	3,25	1,20	0,79			
Lehetőséget teremtett arra, hogy új emberekkel találkozzak.	2,75	1,38	0,73			
A magyar válogatott szereplése növelte a hazám iránt érzett büszkeségemet.	3,22	1,22	0,77			
Közlekedési problémák (KP)	3,35	1,04		0,89	0,86	0,68
Parkolási problémákat okozott.	3,36	1,15	0,88			
Forgalmi torlódásokat okozott.	3,34	1,13	0,89			
Útlezárási problémákat okozott.	3,33	1,15	0,86			
Biztonsági kockázatok (BK)	2,39	1,09		0,88	0,9	0,76
Biztonságomért aggódtam.	2,38	1,15	0,88			
Vonzotta a terroristákat, emiatt növekedett a félelmem.	2,19	1,22	0,88			
Szurkolói zavargásokat okozott.	2,55	1,18	0,84			
Gazdasági költségek (GK)	3,70	0,87		0,73	0,79	0,55
Előkészületeihez túlzott kiadások kapcsolódtak.	3,81	1,10	0,82			
Az új sportlétesítmény kihasználatlan maradt.	3,59	1,25	0,68			
Az árak emelkedését hozta magával.	3,71	1,07	0,72			

Megjegyzés: M=átlag; SD=szórás; λ = faktor töltés; α = Cronbach-alfa; CR = összetett megbízhatóság; AVE = átlagos varianciarány

Az illeszkedési indexek eredményei, amelyek a javasolt modellek illeszkedését értékelték az adatokhoz az esemény előtti és utáni időszakban (Pre: $\chi^2/df = 2,92$ (163), $p < 0,000$, CFI = 0,95, TLI = 0,96, SRMR=0,063, RMSEA = 0,06; Post: $\chi^2/df = 3,02$ (155), $p < 0,000$, CFI = 0,96, TLI = 0,95, SRMR=0,067, RMSEA = 0,05) azt mutatják, hogy a mérési modellek jól illeszkednek az adatokhoz. Továbbá a konstruktumokra számított CR és

AVE értékei, a CR esetében 0,77 és 0,93 között, az AVE esetében pedig 0,53 és 0,81 között mozogtak; ez a megbízhatóságot és a konvergens érvényességet jelzi (Fornell és Larcker, 1981). A diszkrimináns érvényesség megvalósult, mivel a konstruktumok közötti négyzetes korrelációk meghaladták az AVE értékeket (Hair és mtsai, 2014; Fornell és Larcker, 1981; Kline, 2005) (6. táblázat).

6. táblázat. A diszkriminancia-érvényesség az esemény előtti és utáni mintán

PRE	GTE	TI	KP	BK	GK
GTE	0,59				
TI	0,15	0,60			
KP	0,11	0,39	0,81		
BK	0,18	0,42	0,25	0,78	
GK	0,16	0,13	0,11	0,11	0,53
POST	GTE	TI	KP	BK	GK
GTE	0,59				
TI	0,29	0,58			
KP	0,11	0,14	0,79		
BK	0,03	0,06	0,12	0,76	
GK	0,16	0,08	0,06	0,04	0,55

GTE: Gazdasági és turisztikai előnyök; TI: Társadalmi interakciók; KP: Közlekedési problémák; BK: Biztonsági kockázatok; GK: Gazdasági költségek. AVE (átlagos varianciahányad) értékei átlósan szerepelnek. PRE - esemény előtt (N=1003); POST - esemény után (N=1002).

Megbeszélés

Jelen tanulmány célja egy érvényes és megbízható skála bemutatása volt, amely képes mérni a helyi lakosok észlelését a városban rendezett nemzetközi sporteseményhez köthető hatásokról. A nemzetközileg már használt többdimenziós skálák állításainak hazai adaptációja alkalmasnak bizonyult a budapesti lakosság Euro 2020 hatásaival kapcsolatos lakossági vélemények mérésére. A 19 tételből álló strukturált eszköz öt dimenziót ölel fel.

A nemzetközi kutatások többsége feltáró faktoranalízist és Cronbach-alfa értéket használt a skálák

megbízhatóságának ellenőrzésére (pl. Balduck és mtsai, 2011; Kim és mtsai, 2006). Újabban vannak már példák a megerősítő faktoranalízis használatával készült elemzésekre is (pl. Duan és mtsai, 2020; Kim és mtsai, 2015). Jelen kutatás követte a sportesemények észlelt hatásainak mérésére fejlesztett kérdőívek módszertani eljárásait (Kim és mtsai, 2015; Parra-Camacho és mtsai, 2018). A kapott eredmények szerint a mérőeszköz megfelelő érvényességet és megbízhatóságot mutatott a kutatás célját képező minta esetén, amit a különböző megbízhatósági és a modell-fittségi mutatók is igazolnak.

A korábbi kutatásokban vizsgált dimenziók és az azokhoz tartozó állítások hasonló számú indikátorokból álltak, és az állítások csoportosítása is hasonló volt, ugyanakkor a tanulmánytól eltérő elnevezések jelentek meg, a fogadó város és a sportesemény típusától függően.

A gazdasági és turisztikai előnyök dimenziójának indikátorai mentén megismerhető a helyi lakosok véleménye az esemény hatásaival összefüggésben a helyi üzleti lehetőségekről, valamint a város turisztikai előnyeiről. Néhány korábbi tanulmányhoz hasonlóan jelen kutatásban is szerepelnek olyan indikátorok a dimenzióban, amelyek a fogadó város nemzetközi népszerűségének, imázsának növelésére kérdeznék rá (Ma és mtsai, 2013; Prayag és mtsai, 2013). Más kutatások a gazdasági és turisztikai hatásokat külön konstrumként azonosították (Kaplanidou és mtsai, 2013; Kim és Petrick, 2005). Kifejezetten a fogadó város imázsához köthető előnyök gyakran külön faktorként jelentek meg (Balduck és mtsai, 2011; Kim és Petrick, 2005), azonban Ma és munkatársai (2013) és Prayag és munkatársai (2013) is a gazdasági hatásokhoz sorolták be.

Az immateriális előnyökhöz kapcsolódó hatások a korábbi kutatásokban egy vagy több dimenzióba integrálódtak. Egyes tanulmányok ezen kategória mutatóit eltérő elnevezésű, de hasonló jelentéssel bíró konstrumokba illesztették. Vannak példák pszichológiai (Kaplanidou és mtsai, 2013), szociálpszichológiai előnyök (Zhou, 2010; Zhou és Ap, 2009) vagy a közösség büszkesége dimenzióként való nevesítésekre (Kim és mtsai, 2015). Jelen kutatásban használt társadalmi interakciók elnevezésű faktor a korábbi kutatásokhoz hasonlóan az esemény immateriális előnyeivel kapcsolatos lakossági percepciókat méri fel a büszkeség és a közösségi összetartozás érzése kapcsán alkotott véleményeken keresztül.

Az esemény gazdasági költségeivel kapcsolatos percepciók vizsgálata a korábbi szakirodalmakban is megjelentek, az árak emelkedéseként (Balduck és mtsai, 2011; Lorde és mtsai, 2011) vagy negatív gazdasági hatásként nevesítve (Prayag és mtsai, 2013). A vandalizmus és bűnözés szintjének esetleges növekedése, a helytelen viselkedésekkel kapcsolatos vélemények megismerésére irányuló törekvések is megjelentek a korábbi kutatásokban (Ohmann és mtsai, 2006). Ahol releváns volt a környezeti hatásokkal kapcsolatos percepciókat is mérték, és

előfordult, hogy a vonatkozó állítások a közlekedési problémákkal együtt képezték a faktort (Kim és mtsai, 2006; Lorde és mtsai, 2011). Jelen kutatásban Taks és munkatársai (2020), valamint Kim és munkatársai (2015) tanulmányához hasonlóan, a közlekedési problémák és a biztonsági kockázatok önálló konstrumot képviselnek. Vannak példák a negatív hatások egy faktorban történő megjelenésére (pl. Ma és mtsai, 2013; Twynam és Johnston, 2004), azonban jelen tanulmányban a negatív hatások három különböző faktort képviselnek.

Következtetések, ajánlások, korlátok

Jelen kutatás hozzájárul a sportesemények észlelt hatásai többdimenziós természetének vizsgálatához, elméleti hozzájárulást nyújtva a jövőbeli kutatásokhoz. A skála lehetséges korlátjaként merült fel, hogy a tanulmányban bemutatott kérdőív meghatározott számú negatív és pozitív hatásra összpontosított az Euro 2020 mérkőzéseivel kapcsolatban. Bár ez a megközelítés különböző hatásokat vizsgált, az kutatási korlát lehet, mivel nem vizsgálta a választott hatásokon kívül eső egyéb hatásokat, mint például az infrastruktúra-fejlesztéssel vagy az esetleges sporthatások észlelésével kapcsolatos véleményeket. Így a jövőbeli kutatások további dimenziókat is figyelembe vehetnek. Javasolt továbbá a skála alkalmazhatóságának ellenőrzése más helyszíneken megrendezett nemzetközi sportesemények esetén is.

Felhasznált irodalom:

1. Balduck, A. L., Maes, M. & Buelens, M. (2011): - *The social impact of the Tour de France: Comparisons of residents' pre- and post-event perceptions*. European Sport Management Quarterly, 11(2), 91-113.
2. Caiazza, R. & Audretsch, D. (2015): *Can a sport mega-event support hosting city's economic, socio-cultural and political development?* Tourism Management Perspectives, 14, 1-2.
3. Davis, J. (2020): *Avoiding white elephants? The planning and design of London's 2012 Olympic and Paralympic venues, 2002–2018*. Planning Perspectives.
4. Deery, M. & Jago, L. (2010): *Social impacts of events and the role of anti-social behaviour*. International Journal of Event and Festival Management, 1(1), 8–28.

5. Dóczi, T. (2012). *Gold fever (?) : Sport and national identity – The Hungarian case*. In *International Review for the Sociology of Sport*, 47(2), 165–182.
6. Duan, Y., Mastromartino, B., Zhang, J. J. & Liu, B. (2020): *How do perceptions of non-mega sport events impact quality of life and support for the event among local residents?* *Sport in Society*, 23(11), 1841–1860.
7. Fornell, C. & Larcker, D. F. (1981): *Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error*. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 382–388.
8. Garamvölgyi, B. & Dóczi, T. (2021): *Sport as a tool for public diplomacy in Hungary*. *Physical Culture and Sport*, 90(1), 39–49.
9. Garbacz, J., Cadima Ribeiro, J. & Mourão, P. R. (2017): *Discussing the post-hosting evaluation of a mega sporting event: The perception of Warsaw residents toward UEFA EURO 2012*. *Tourism and Hospitality Research*, 17(4), 392–410.
10. Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. & Tatham, R. L. (2014): *Multivariate data analysis* (7th ed.). Pearson.
11. Helsen, K., Taks, M. & Scheerder, J. (2022): *Involvement, social impact experiences, and event support of host residents before, during, and after the 2021 UCI Road World Championships*. *Sustainability*, 14(15), 9509.
12. Hermann, U. P., Du Plessis, L., Coetzee, W. J. & Geldenhuys, S. (2013): *Local residents' perceptions of the 2010 FIFA World Cup*. *South African Journal for Research in Sport, Physical Education and Recreation*, 35(1), 25–37.
13. Higham, J. (1999): *Commentary: Sport as an avenue of tourism development: An analysis of the positive and negative impacts of sport tourism*. *Current Issues in Tourism*, 2(1), 82–90.
14. Horne, J. (2015): *Assessing the sociology of sport: On sports mega-events and capitalist modernity*. *International Review for the Sociology of Sport*, 50(4-5), 466–471.
15. Hu, L. T. & Bentler, P. M. (1999): *Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives*. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1–55.
16. Johnston, M., Naylor, M. & Dickson, G. (2023): *Local resident support for hosting a major sport event: The role of perceived personal and community impacts*. *European Sport Management Quarterly*, 23(3), 877–896.
17. Kaplanidou, K., Karadakis, K., Gibson, H., Thapa, B., Walker, M., Geldenhuys, S. & Coetzee, W. (2013): *Quality of life, event impacts, and mega-event support among South African residents before and after the 2010 FIFA World Cup*. *Journal of Travel Research*, 52(5), 631–645.
18. Keane, L., Hoare, E., Richards, J., Bauman, A. & Bellew, W. (2019): *Methods for quantifying the social and economic value of sport and active recreation: A critical review*. *Sport in Society*, 22(12), 2203–2223.
19. Kim, H. J., Gursoy, D. & Lee, S. B. (2006): *The impact of the 2002 World Cup on South Korea: Comparisons of pre- and post-games*. *Tourism Management*, 27(1), 86–96.
20. Kim, S. S. & Petrick, J. F. (2005): *Residents' perceptions on impacts of the FIFA 2002 World Cup: The case of Seoul as a host city*. *Tourism Management*, 26(1), 25–38.
21. Kim, W. & Walker, M. (2012): *Measuring the social impacts associated with Super Bowl XLIII: Preliminary development of a psychic income scale*. *Sport Management Review*, 15(1), 91–108.
22. Kim, W., Jun, H., Walker, M. & Drane, D. (2015): *Evaluating the perceived social impacts of hosting large-scale sport tourism events: Scale development and validation*. *Tourism Management*, 48, 21–32.
23. Klauser, F. (2013): *Spatialities of security and surveillance: Managing spaces, separations, and circulations at sport mega events*. *Geoforum*, 49, 289–298.
24. Kline, R. (2005): *Principles and practice of structural equation modeling* (2nd ed.). The Guilford Press.
25. Lorde, T., Greenidge, D. & Devonish, D. (2011): *Local residents' perceptions of the impacts of the ICC Cricket World Cup 2007 on Barbados: Comparisons of pre- and post-games*. *Tourism Management*, 32(2), 349–356.
26. Ludvigsen, J. A. (2020): *The 'troika of security': Merging retrospective and futuristic 'risk' and 'security' assessments before Euro 2020*. *Leisure Studies*, 39(6), 844–858.
27. Ma, S. C., Ma, S. M., Wu, J. H. & Rotherham, I. D. (2013): *Host residents' perception changes on major sport events*. *European Sport Management Quarterly*, 13(5), 511–536.

28. Mao, L. L. & Huang, H. (2016): *Social impact of Formula One Chinese Grand Prix: A comparison of local residents' perceptions based on the intrinsic dimension*. Sport Management Review, 19(3), 306-318.
29. Mourão, T., Ribeiro, T. & Cunha de Almeida, V. M. (2022): *Psychic income benefits of the Rio 2016 Olympic Games: Comparison of host community pre-and post-Games perceptions*. Journal of Sport & Tourism, 26(1), 21-41.
30. Nunnally, J. C. & Bernstein, I. H. (1994): *Psychometric theory (3rd ed.)*. McGraw-Hill.
31. Ohmann, S., Jones, I. & Wilkes, K. (2006): *The perceived social impacts of the 2006 Football World Cup on Munich residents*. Journal of Sport and Tourism, 11(2), 129-153.
32. Oshimi, D., Harada, M. & Fukuhara, T. (2016): *Residents' perceptions on the social impacts of an international sport event: Applying panel data design and a moderating variable*. Journal of Convention & Event Tourism, 17(4), 294-317.
33. Oshimi, D., Yamaguchi, S., Fukuhara, T. & Taks, M. (2021): *Expected and experienced social impact of host residents during Rugby World Cup 2019: A panel data approach*. Frontiers in Sports and Active Living, 3.
34. Parra-Camacho, D., Alonso-Dos-Santos, M. & Duclos, D. (2018): *Residents' perceptions of the negative impacts of the Copa América de Fútbol in Chile: Pre- and post-event comparison*. Journal of Physical Education and Sport, 18(3), 1290-1297.
35. Parra-Camacho, D., Añó Sanz, V., Ayora Pérez, D. & González-García, R. J. (2020): *Applying Importance-Performance Analysis to residents' perceptions of large sporting events*. Sport in Society, 23(2), 249-263.
36. Perényi, Sz., Polcsik, B., Paár, D. & Csurilla, G. (2023): *The concept of territorial capital: Considerations for measuring sports events*. Sport in Society, 26(12), 2087-2100.
37. Polcsik, B. & Perényi, Sz. (2020): *Helyi lakosok a nézők között: Motiváció és érintettség vizsgálata a 2019. évi Öttusa és Laser Run világbajnokságon*. Magyar Sporttudományi Szemle, 21(3), 81-82.
38. Polcsik, B. & Perényi, Sz. (2022): *Residents' perceptions of sporting events: A review of the literature*. Sport in Society, 25(4), 748-767.
39. Polcsik, B., Laczkó, T. & Perényi, Sz. (2023): *Az Euro 2020 észlelt hatásai: A budapesti lakosok előzetes és az eseményt követő percepcióinak összehasonlító elemzése*. Magyar Sporttudományi Szemle, 24(4), 5-12.
40. Prayag, G., Hosany, S., Nunkoo, R. & Alders, T. (2013): *London residents' support for the 2012 Olympic Games: The mediating effect of overall attitude*. Tourism Management, 36, 629-640.
41. Preuss, H. & Solberg, H. A. (2006): *Attracting major sporting events: The role of local residents*. European Sport Management Quarterly, 6(4), 391-411.
42. Taks, M. & Rocha, C. (2022): *Involvement, social impacts, and subjective well-being: Brazilians' experiences from Rio 2016 Olympic and Paralympic Games*. World Leisure Journal, 64(4), 361-382.
43. Taks, M., Oshimi, D. & Agha, N. (2020): *Other-versus self-referenced social impacts of events: Validating a new scale*. Sustainability, 12(24), 10281.
44. Twynam, D. G. & Johnston, M. (2004): *Changes in host community reactions to a special sporting event*. Current Issues in Tourism, 7(3), 242-261.
45. Vegara-Ferri, J. M., Pallarés, J. G. & Angosto, S. (2021): *Differences in residents' social impact perception of a cycling event based on the fear of the COVID-19 pandemic*. European Sport Management Quarterly, 21(3), 374-390.
46. Vetitnev, A. M. & Bobina, N. (2017): *Residents' perceptions of the 2014 Sochi Olympic Games*. Leisure Studies, 36(1), 108-118.
47. Vico, R. P., Uvinha, R. R. & Gustavo, N. (2019): *Sports mega-events in the perception of the local community: The case of Itaquera region in São Paulo at the 2014 FIFA World Cup Brazil*. Soccer & Society, 20(6), 810-823.
48. Waitt, G. (2003): *Social impacts of the Sydney Olympics*. Annals of Tourism Research, 30(1), 194-215.
49. Zhou, J. Y. (2010): *Resident perceptions toward the impacts of the Macao Grand Prix*. Journal of Convention & Event Tourism, 11(2), 138-153.
50. Zhou, Y. & Ap, J. (2009): *Residents' perceptions towards the impacts of the Beijing 2008 Olympic Games*. Journal of Travel Research, 48(1), 78-91.

A társadalmi felelősségvállalás lehetséges gazdasági hatásai a sportszervezeteknél

Potential Economic Impacts of Corporate Social Responsibility in Sport Organisations

Bardon Zsolt¹, Sisa Krisztina Andrea^{1,2}

1 Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Sportmenedzsment Tanszék

2 Budapesti Gazdaságtudományi Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, Számvitel Tanszék

Absztrakt: Kutatásunk fő témája a társadalmi felelősségvállalás sportszervezeteknél megjelenő szerepe, jelentősége, lehetséges gazdasági hatásainak feltárása. A tanulmány szakirodalmi feldolgozása során a társadalmi felelősségvállalás elméleti megközelítéseit foglaljuk össze és a gazdasági hatásvizsgálatnál alkalmazható mutatószámok körét szűkítjük, figyelembe véve a releváns szakirodalmakban ajánlott mutatószámok körét is. Az empirikus kutatómunka során egy 2018-as Nike reklámkampányt vettünk alapul, amelyet a híres „Just Do It” szlogen 30. évfordulójára készített a márka. Az elemzésünk során ezen reklámkampány gazdasági hatásainak átfogó vizsgálatára, az ok-okozati összefüggések feltárására törekszünk. Hipotézisünk szerint ezen reklámkampány is hozzájárult a Nike cég eredményességének növekedéséhez, ami egy profitorientált vállalkozás alapvető célja. A hipotézis igazolása céljából elsőként a nehezen definiálható társadalmi felelősségvállalás kereteit határozzuk meg, illetve nyilvános gazdasági adatokat, részvényárfolyamokat, illetve a vállalkozás által realizált pénzügyi eredményeket elemzünk. A primer és szekunder kutatás eredményeinek ismeretében arra a következtetésre jutottunk, hogy a Colin Kaepernick-kel fémjelzett reklámnak azonosíthatóak a gazdasági hatásai, ennek bizonyítékeként az elemzés alá vont gazdasági mérőszámok esetében tapasztalt növekedést nevesítettük.

Kulcsszavak: piaci érték, társadalmi hasznosság, reklám, jövedelmezőség

Abstract: The main topic of our research is the role, importance and possible economic impact of social responsibility on sports organisations. In the course of the literature review, we summarise the theoretical approaches to social responsibility and narrow down the range of indicators that can be used in economic impact analysis, taking into account the range of indicators recommended in the relevant literature. The empirical research is based on a 2018 Nike advertising campaign, created to celebrate the 30th anniversary of the brand's famous „Just Do It” slogan. In our analysis, we aim to comprehensively investigate the economic impact of this advertising campaign and to explore causal relationships. We hypothesize that this advertising campaign also contributed to the increase in Nike's profitability, which is a fundamental goal of a profit-oriented company. In order to prove this hypothesis, we first define the framework of corporate social responsibility, which is difficult to define, and analyse public economic data, share prices and the financial results achieved by the company. Based on the results of the primary and secondary research, we conclude that the Colin Kaepernick advertisement has an identifiable economic impact, as evidenced by the increase in the economic indicators analysed.

Keywords: market value, social utility, advertising, profitability

Bevezetés

Tanulmányunkban a társadalmi felelősségvállalás lehetséges gazdasági hatásait vizsgáljuk röviden. A The World Business Council for Sustainable Development (2000) szerint *“a társadalmi felelősségvállalás egy folyamatos elkötelezettség az üzleti oldal felől annak érdekében, hogy etikusan viselkedjen, és miközben részt vesz a gazdaság fejlődésében illetve fejlesztésében, a munkavállalóinak fejlődését, a munkavállalók családjai életkörülményeinek fejlődését, illetve a helyi közösség és társadalom fejlődését is szem előtt tartja, tehát ezirányú tevékenységének ez a fő mozgatórugója”*. Egy profitorientált vállalatnál evidens módon az általános alapvető cél – kivétel nélkül – az elérhető nyereség maximalizálása a fogyasztói igények, elvárások minél magasabb szintű és színvonalú kielégítése mellett. Ezek az alapvető célok a bevételek növelésével, illetve a működési költségek csökkentésével, optimális szinten tartásával realizálhatók. Nyilvánvalóan ennek az alapvető cél teljesítésének számos más üzleti tényezője is van, úgymint például piaci részesedés növelése, versenyelőny, brand, stratégiai gondolkodás, fenntarthatóság, értékteremtés, innovatív szemlélet érvényesülése a mindennapi működés során és még sorolhatnánk. A sportszektorban jelenlévő vállalkozások is hasonló üzleti logika mentén működnek és hozzák meg a döntéseket. *“A társadalmi felelősségvállalás a fenntartható vállalat létrejöttéhez, illetve ennek a vállalatnak hosszútávon fenntartható fejlődéséhez is elengedhetetlen”* (Európai Bizottság, 2001). A CSR (Corporate Social Responsibility) szemléletet érvényesítő sportvállalkozásnál ez a tevékenység a versenyelőny egyik reális tényezője lehet, feltételezve, hogy a vállalat fogyasztói egyre nagyobb számban tekinthetők tudatos vásárlóknak, akik szintén azonosulnak a társadalmi kérdésekkel, problémákkal, fenntarthatósági szempontokkal egy-egy termék, szolgáltatás megvásárlása során. Sőt a vásárlási döntéseik előtt tájékozódnak, hogy mely vállalkozások kínálnak fenntartható termékeket, illetve figyelnek oda már a gyártás során is a fenntarthatósági szempontokra vagy vállalnak szerepet egy-egy „nemes ügy” érdekében. Egy társadalmi szempontokat is előtérbe helyező, tudatos, elismert és jóhírű márka garanciát jelenthet a forgalmazott termékek minősége, megbízhatósága szempontjából, továbbá a vállalat hiteles üzleti és piaci magatartásával és kommunikációjával képes meggyőzni a fogyasztókat arról, hogy számára valóban fontos a társadalmi felelősségvállalás.

Mindez a folyamat elindíthat egy **kettős értékteremtést**, melynek az a lényege, hogy a vállalat számára egyaránt fontos a fogyasztó és a tulajdonos számára értéket teremteni (Weerawardena és mtsai., 2021). A fogyasztók számára létrehozott érték az értékesített termék, szolgáltatás minőségében, funkcióiban testesül meg, amely funkciók kielégítik a fogyasztói elvárásokat a termékkel, szolgáltatással szemben. A tulajdonosok szemszögéből értéknek a termékértékesítésből, szolgáltatásnyújtásból realizálható profitot tekintjük, melyből osztalék formájában részesülhet a tulajdonos.

Fontos megjegyezni, hogy egy vállalat saját felelősségére áll ki valamilyen „ügy” mellett, legyen ez akár a zöld termelés ösztönzése, a tudatos vásárlás, társadalmi egyenlőség, vagy akár bármilyen hátrányos megkülönböztetés elleni kiállás.

Anyag és módszer

Cikkünkben a feldolgozott szakirodalmak alapján körvonalazzuk a társadalmi felelősségvállalás lehetséges gazdasági vetületeit. A kutatási téma feldolgozása során kísérletet teszünk a gazdasági hatások mérésre felhasználható néhány mutatószám prezentálására is.

A társadalmi felelősségvállalás gazdasági hatásainak gyakorlati vizsgálatát egy világmárka, a NIKE vállalat CSR tevékenységén keresztül mutatjuk be. A vállalati esettanulmányunkban a gazdasági hatások átfogó elemzését a vállalat publikus pénzügyi beszámolóinak adataira és a Nike részvények árfolyamainak időbeli alakulására alapozva végeztük el.

Eredmények

A társadalmi felelősségvállalás gazdasági (pénzügyi) vetületei-szakirodalmi összefoglaló

A vállalkozások fenntarthatósággal, felelősségvállalással kapcsolatos tevékenységeinek (például öko-innovációk, méltányos felvásárlási árak, tisztességes bérezés, hátrányos helyzetűek nyilvános támogatása stb.) pozitív pénzügyi megtérülését a téma szakirodalma üzleti motívumnak nevezi (Szennay, 2020). Ezek szerint a vállalkozások CSR tevékenysége a környezeti, társadalmi teljesítmény növelése mellett gazdasági megtérüléssel is jár(hat).

Dowling (2003) szerint jogosan merülhet fel a kérdés, hogy a jó hírnév egy vállalat életében vajon egyet jelent-e a magas profittal. Ez a felvetés fordítva is megállja a helyét, azaz, hogy a magas

profit egyenlő-e a jó hírnévvel? A társadalom részéről tanúsított kedvező vállalati megítélés legnagyobb nyertesei a befektetők, hiszen a fogyasztói bizalom növekedés pozitív hatással bírhat a fogyasztás volumenére is és ezen keresztül árbevétel és nyereség növekedésben realizálódhat. A befektetők általános elvárása a befektetett tőke minél gyorsabb megtérülésében definiálható. Természetesen a társadalmi felelősségvállalás nyertesei nemcsak a befektetők, hanem maga a társadalom érintett tagjai is, a képviselt ügy vállalati támogatása hatásaként. Dowling továbbá hangsúlyozza azt is, hogy a jó hírnév minden vállalati belső érintettre (munkavállalókra) is jótékony hatással van. Ez a munkavégzés színvonalában, a vállalat iránti elköteleződés (lojalitás) erősödésében érzékelhető. Ennek érdekében a menedzsmentnek folyamatosan erőfeszítéseket kell tenni a munkavállalók meggyőzésére is a társadalmi felelősségvállalás támogatottsága érdekében, amely a jó hírnévben és hosszú távon a profitábilis, fenntartható működésben manifesztálódik. (Dowling, 2003)

Roberts és Dowling (2002) felmérésében 1000 vállalatot vizsgált meg vállalati hírnév és pénzügyi teljesítmény szempontjából 1984 és 1998 között. Ez alapján több ok-okozati összefüggést is le lehet vonni a profit és céghírnév kapcsolatáról. A kutatás adatai keresztmetszeti és longitudinálisak voltak, 3141 pénzügyi éves adatot tartalmaztak. A statisztikai analízis (autoregresszív profit modell és veszélyarányos regressziós modell) lehetővé tette a vállalati hírnév hatásának elemzését a predesztinált eljövendő pénzügyi teljesítményben. A vállalkozásokat értékelő kutatási résztvevők magas beosztású menedzserek, irányítók, pénzügyi szakértők voltak, akik jól ismerték az értékelt vállalatot. Az empirikus kutatás végeredménye azt mutatta, hogy azoknál a vállalkozásoknál, ahol a társadalmi megítélés meghatározó szerepet kapott, az iparági átlag felett teljesítettek pénzügyileg. (Roberts és Dowling, 2002)

A sportpiac egy nagyon speciális piaci környezet. A sportszervezeteknek, sportkluboknak sok olyan értékük van, amihez konkrét árcédulát nehéz hozzáfűzni. A csapatok értékmeghatározására számos modell létezik, a játékosok játékjogának értéke, az ehhez kapcsolódó egyéb értékek, mint például a témánk szempontjából fontos kommunikációs erő értéke szintén nagyon nehezen értelmezhető matematikai keretek között. Mindezek

mellett azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy ugyan a sportpiac is törekszik a profitábilis működésre, a sikeres csapatok, akik a bajnokságokat nyerik, a legtöbb esetben veszteségesen működnek, mondhatni „megfizetik a győzelem árát”. Ezen speciális piacon Smith és Westerbeek (2007) hét pontba szedve összegezte a CSR használatának lényegét. Ezek a pontok a következők voltak:

- A sport népszerűsége, és globális elérhetősége biztosítja a sporton keresztül közvetített CSR üzenet célba érését, kommunikációs erejét.
- A CSR vonzó a fiatalok körében. A fiatalok könnyebben vesznek részt társadalmi akciókban, ha az valamilyen sportszervezethez, vagy híres sportolóhoz kötődik.
- A sporton keresztüli társadalmi felelősségvállalás felhasználható pozitív élettani hatások elérésére olyan programokon és kezdeményezéseken keresztül, amelyek a rendszeres testedzés köré centralizálódnak.
- A sportban szinte elkerülhetetlen a csoportos együttműködés; kiváló lehetőségeket biztosít a közösségépítésre, ami segíti a társadalmi kohéziót.
- A sport segít fejleszteni a társadalom megértését, és a kulturális integrációt.
- Egyes sporttevékenységek fokozottabb környezeti és fenntarthatósági tudatossághoz vezethetnek.
- Ezen sportba integrált akciók azonnali hatást generálhatnak. (Smith és Westerbeek, 2007)

Kanyarodjunk vissza a CSR tevékenység általános üzleti motívumaihoz.

Üzleti szempontból a vállalatvezetők (akik elsődlegesen a tulajdonosi érdekeket képviselik) akkor támogatnak egy-egy projektet, legyen az akár például egy a társadalmi felelősségvállalást érintő projekt, ha a befektetett tőke pozitív megtérülése prognosztizálható. Befektetői aspektusból vizsgálva a vállalati alapcélokat megállapítható, hogy a vállalatok arra törekednek – kielégítve a pénzügyi befektetői elvárásokat –, hogy a befektetés explicit és implicit (együttesen tulajdonosi tőke) költségeit meghaladó mértékű részvényesi értéket (shareholder value, SHV) realizáljanak. A részvényesi (tulajdonosi) érték azt a vállalkozás által realizált jövőbeni szabad cash flowt (pénzáramot) jelenti, amely a tulajdonosok szabad rendelkezésére áll. A szabad cash flow elemeinek tekinthetők a kamat és adófizetés előtti eredmény (EBIT-Earn

Before Interest and Tax), a folyamatos működést finanszírozó források (rövid és hosszú lejáratú idegen források, hozamelvárással rendelkező és hozamelvárással nélküli források), a lekötött eszközök értéke és jövőbeni pénzáramlatai, az elvárt hozam nagysága és az időtényező. *“A tulajdonosi értékszámítás során a jövőben, különböző időpontokban és különböző összegben jelentkező pénzáramok jelenértékét kalkuláljuk, egy kockázattal korrigált tőke-költség (diszkontráta) diszkontálásával”* (Artikov és Kakhramonov, 2020).

Bár modellszinten a felelősségvállalás és a nyereségesség közötti win-win kapcsolat alátámasztható, és a korlátok is könnyen meghatározhatók, normatív javaslatot tenni jóval nehezebb (Szennay, 2020). A felelős működés gazdasági hatásainak konkrét számszerűsítése során mind a várható bevétel, mind a felelősségvállalás során felmerült többlet költségek (pl. marketing költségek) mérlegelése szükséges.

A CSR pozitív és negatív gazdasági hatásaival foglalkozó szakirodalmak közös megállapításait jól összegzi Szennay (2020), melyek a következők:

1. Üzleti szempontból a felelősségvállalás és a jövedelmezőség közötti kapcsolatot érdemes megvizsgálni. A kapcsolat Taliento és szerzőtársai (2019) szerint nem lineáris, hanem U alakú, azaz a vállalati társadalmi felelősségvállalás ugyan rontja a rövid távú megtérülést, de hosszabb távon piaci átlag feletti eredmény várható.
2. A pénzügyi jövedelmezőség azonos szintje mellett is eltérhet a CSR teljesítmény, és azonos mértékű CSR teljesítmény mögött is állhat eltérő jövedelmezőségi szint. Míg előbbi esetben az ok a környezettel, társadalommal szembeni közöny vagy épp a felelősségvállalás eltérő mértéke, utóbbi esetben menedzsment hibák következtében nem feltétlenül realizálódik a hatások egésze. Ez azt jelenti, hogy belső tényezők – így a vállalatvezetés kvalitásai – is befolyásolhatják a két tényező közötti kapcsolatot (Schaltegger, Synnestvedt, 2002).
3. A felelősségvállalás bizalmi ügy is, ami azt jelenti, hogy a tevékenység eredménye az érintett szereplők (stakeholderek) közös cselekvéseinek, kommunikációjának, elvárásainak, illetve várakozásainak eredményeként áll elő. A vállalati társadalmi felelősségvállalás legjobb projektje is meghiúsulhat, ha egy vagy több fél bizalmatlan, rosszhiszemű, vagy nem képes azonosulni a képviselt társadalmi „ügy” valódi mondanivalójával.
4. A felelősségvállalással kapcsolatos költségek (illetve tényleges kiadások) forrása a vállalat által kigazdálkodott profit. Ez azt is jelenti, hogy a tulajdonosok – mint elsődleges érdekelt felek – által elvárt jövedelem mellett a vállalkozás fordíthat pénzt egyéb társadalmi, illetve környezeti célokra is (Roddick–Miller, 2000).

Hogyan mérhető a CSR gazdasági hatása? Lehetőségek indikátorok

Az üzleti megközelítés során azt hangsúlyoztuk, hogy a társadalmi felelősségvállalás okoz(hat) változásokat a vállalkozás eredményében, vagyis befolyásolhatja az adózás előtti eredmény nagyságát. A gazdasági hatások számszerűsíthető objektív indikátorai pénzügyi jellegű adatok, melyeket a szervezet számviteli információs rendszeréből nyerhetünk ki. A számviteli információs rendszer csúcspontján az éves pénzügyi beszámoló áll, melyet minden szervezet köteles készíteni, jellemzően az üzleti év zárását követően. Az éves beszámoló mérlegből, eredménykimutatásból és kiegészítő mellékletből áll.

Az **eredménykimutatásból** nyerhető információk az időszakban realizált eredményről és az eredményt befolyásoló tényezők (bevételek és ráfordítások) időbeli alakulásáról nyújtanak információt. Az eredményességet a jövedelmezőségi mutatókkal mérhetjük. A jövedelmezőség számítása során egy eredmény kategóriát viszonyítunk valamilyen vetítési alaphoz. A vetítési alap jellegétől függően megkülönböztethetünk eszköz-, élőmunka-, tőke- vagy bevételarányos jövedelmezőségi mutatókat. A jövedelmezőségi helyzet mérésének nemzetközi gyakorlatban is elterjedt mutatói a ROI (Return on Investment - befektetés arányos eredmény), ROE (Return on Equity - saját tőke arányos eredmény) és ROA (Return on Assets - eszközarányos eredmény) mutatók. A mutatószámoknál használt eredmény az egyes számviteli eredménykategóriákat jelentheti, nevezetesen: fedezeti összeg, üzleti eredmény, adózás előtti és adózott eredmény. A profitabilitást a minél magasabb jövedelmezőségi mutató prezentálja. Esetünkben azt várjuk és egyúttal mérhetjük is, hogy a társadalmi felelősségvállalással kapcsolatban felmerült költségek megritultak-e, illetve a CSR tevékenységet követően

változott-e a vállalkozás jövedelmezőségi helyzete, melyet a jövedelmezőségi mutatók számításán keresztül tudunk értékelni. Üzleti felfogásban oksági kapcsolatot feltételezünk a társadalmi felelősségvállalás és a vállalkozás által realizált eredmény között. Konkrétan a vállalkozás által támogatott (felkarolt) társadalmi kérdés nyilvánosság előtti képviselése és az iránta való elköteleződés növelheti a vállalkozás termékeit (szolgáltatásait) már fogyasztók, vagy potenciális fogyasztók körét, amely megnövekedett fogyasztás (vásárlás) bevételnövekedést és ezen keresztül nyereség növekedést generál(hat). A nyereség másik – bevételen kívüli – objektív tényezője a költségoldal. Érdekes lehet megvizsgálni a szervezet költség szerkezetét, a társadalmi felelősségvállalás költségeinek az összes működési költségben belüli arányát is.

Az éves beszámoló másik meghatározó dokumentuma a mérleg. A **mérleg** egy időpontra vonatkozóan mutatja a vállalkozás pillanatnyi vagyont, a vagyon megjelenési formája (eszközök) és azok forrása (saját és idegen források) tekintetében. Ebből adódóan a mérleg egy múltorientált, statikus kimutatás a vagyonról. A gazdasági hatások vizsgálatának másik aspektusa a vagyonszerzésen keresztül mért hatásvizsgálat. A korábban kifejtett eredménynövekedés saját tőke gyarapodásként csapódik le a mérleg forrás oldalán. A saját tőke a vállalkozás saját forrása, amely egy belső finanszírozási forrásnak tekinthető. Az éves adózott nyereség növekedése tőke növekedést (vagyongyarapodást) eredményez, ellenkező esetben azonban vagyonszerzésről beszélünk. Amennyiben feltételezzük az ok-okozati összefüggést a társadalmi felelősségvállalás és az eredményesség között, akkor annak látható jelei lesznek a vállalkozás mérlegében is, a saját tőke növekedésén keresztül.

Tőzsdei vállalkozásoknál a gazdasági hatások további indikátora lehet a részvényárfolyam is. Az árfolyamnövekedés a befektetői bizalom növekedésének a jele, a részvény piaci árfolyama akkor nő, ha a befektetők erős keresletet generálnak a részvények iránt, amelynek a hátterében egy potenciális nyereségelvárás húzódik meg.

A NIKE-esettanulmány rövid bemutatása

Kutatásunk főszereplője a Nike nevű sportfelszereléseket gyártó amerikai vállalat. A márka világszerte ismert merész megoldásaival minden téren, így ebben a témában is. A Nike 2018-ban

indított Colin Kaepernick-kel egy nagyszabású akciót, amely egyfajta alapköve volt kutatásunknak. Colin Kaepernick a San Francisco 49ers amerikai futballcsapat játékosa volt. Az Egyesült Államokban, sőt világszerte azonban nem a pályán elért sikereivel lett ismert, hanem aktivista tevékenységeivel. Colin Kaepernick 2016-ban elkezdte féltérden végighallgatni a himnuszt, így tiltakozva az országban komoly társadalmi feszültséget okozó hátrányos faji megkülönböztetés, illetve a színesbőrű lakosságot érintő rendőri brutalitás ellen. Idővel több sportolótársa is csatlakozott az akciójához, a híre pedig komoly téma volt az amerikai közéletben, ahol a rasszizmus témája nagyon régóta mély problémaként van jelen. Kaepernicket egyébként végül 2016 után egyetlen csapat se akarta soraiban tudni, így kikerült a ligából. 2019-ben fel is jelentette a ligát, az NFL-t, mert véleménye szerint a liga távol akarta őt tartani a futballpályától és ennek érdekében összejátszott a csapatokkal is, hogy ne kaphasson szerződést. A játékos mögül az összes szponzora kihátrált, kivéve egyet, amely még a saját ügyvédjeikkel segítették is Kaepernicket. Ez a szponzor, aki hitt Kaepernickben, a Nike volt.

A Nike 2018-as kampányának a Dream Crazy nevet adta (amelyet nehéz lefordítani, de nagyjából az a mondanivalója, hogy merj álmodni, akkor is, ha az az álom elsőre örütségnek tűnik). Üzenete a következő volt: „Believe in something. Even if it means sacrificing everything.” (Higgy valamiben. Akkor is, ha fel kell érte áldoznod mindent.) Ez arra utal, hogy a játékos mindent egy lapra tett fel annak érdekében, hogy kiálljon amellett, amiben hisz, és feláldozta a profi karrierjét ennek érdekében.

A reklámkampány megítélése, mint a játékos akciója, nagyon megosztó visszhangot kapott. Megjelentek az interneten a #BoycottNike feliratú bejegyzések, amelyek a Nike termékek elleni bojkottal való tiltakozásra szólították fel az embereket. A Nike eladásain is meglátszott a kampány megosztó megítélése, ezek az eladási és gazdasági számai, azonban a márka kiállt a véleménye mellett. Az Egyesült Államokban szinte mindenki által ismert, Nike által szponzorált játékosok beálltak a márka mögé. Felszólaltak az ügyel kapcsolatban, közösségi oldalakat is felhasználták annak érdekében, hogy elmondják véleményüket és kiálljanak a Nike kezdeményezése mellett, ezzel megfordítva a kampány megítélését. Végül a Nike gazdaságilag

erősebben jött ki az egész folyamatból, mint ahogy kezdte. Céljuk a gazdasági sikeresség mellett az is volt, hogy egyfajta szűrőként alkalmazzák a kampányt azokkal a vásárlókkal szemben, akik nem támogatják ezeket a társadalmi egyenlőség megvalósítására irányuló törekvéseket, ne azonosíthassák magukat a Nike márkával. Ezzel biztosítva a Nike tisztaságát a társadalom felé. Ilyen megfontolásból próbálja a botrányokba keveredő sportolóikkal általában a lehető leggyorsabban megszüntetni a kapcsolatát a cég. Ilyen, korábban Nike szponzorált sportoló volt Lance Armstrong, Oscar Pistorius vagy Michael Vick. A „Dream Crazy” kampány, illetve a kampány mögötti modern és merész gondolkodásmód motivált minket a téma további, mélyebb vizsgálatára.

Először a reklámkampány témáját vizsgáltuk. Témája, üzenete, illetve a főszereplő személye alapján meghatároztuk, hogy a Nike Just Do It szlogenjének 30. évfordulójára Colin Kaepernick-kel fémjelzett reklámkampány miért volt társadalmi felelősségvállalás a Nike-tól abban az adott időszakban. Kutatásunk keretein belül nyilvános pénzügyi adatokat, gazdasági mutatókat vizsgáltunk, illetve másodlagos adatelemzésként a témánk tárgyáról írt elemző gazdasági szakkikketek tekintettük át. Elemeztük az adott időszakban az általunk vizsgált multinacionális sportvállalat, a Nike részvényárfolyamait. Emellett összehasonlításként, hogy segítsen következtetéseket levonni, ugyanebben az időszakban megfigyeltük két konkurens márkát, az Adidas, illetve a Puma részvényárfolyamait. Szintén kiemelten fontos volt a Nike által kiadott saját elemzése. Ezért elemeztük a vizsgált időszakot célzó negyedéves pénzügyi jelentést, illetve a 2018-as éves beszámolót. A legspecifikusabban a negyedéves jelentésben talált adatokkal tudtunk dolgozni, hogy a vizsgált reklámkampány hatásait a lehető legjobban meghatározhassuk. Összevetésként elemeztük a megelőző két év pénzügyi adatait is a vizsgált időszakban, így még tisztábban voltak láthatók az elért eredmények.

Reklám, mint a társadalmi felelősségvállalás egyik eszköze

A vizsgálatunk tárgya tehát a Nike 2018. szeptemberi reklámkampánya volt. Ez a reklám azért volt fontos a Nike-nak, mert a mindenki által ismert „Just Do It” szlogen 30. évfordulóját ünnepelte a márka, melynek keretein belül Colin Kaepernicket

választották reklámarcnak. A választással a Nike nem kizárólag a szokásos marketing szempontokat mérlegelte, tekintettel Kaepernick nyíltan felvállalt „magatartására” egy társadalmi kérdésben. és amit az exjátékos képvisel. Ahhoz azonban, hogy lássuk ennek a döntésnek a súlyát, mélyebben is meg kell ismernünk a történet hátterét. Colin Kaepernick nem akárci volt, egy sztárirányító volt aktív amerikai-futball karrierjében. Az 5 éves NFL karrierje egészét a San Francisco 49ers csapatában töltötte. Már a második profi évében döntőig (Super Bowl) vezette csapatát, ahol egy izgalmas meccsen végül 34-31 arányban alulmaradtak a Baltimore Ravens csapata ellen. Kiállása, pontosabban térdelése miatt azonban ahogy már említettük, 29 évesen kikerült a ligából. Kaepernick 2024. november 3-án ünnepelte 37. születésnapját, jól látható, hogy a karrierjébe került az, hogy kiállt a rasszizmus ellen, mivel még bőven aktív lehetne (az irányító legenda Tom Brady 45 évesen még mindig az volt).

Részvényárfolyam elemzés

Az általunk vizsgált Nike kampány Colin Kaepernick-kel 2018. szeptember 3-án startolt. Vizsgálatunk során azonban korábban kezdünk a részvényár alakulásának megfigyelését annak érdekében, hogy megállapítható legyen, milyen irányba haladt eredetileg a Nike részvényeinek árfolyama. Így a számításokba bevonhattuk az aktuális piaci trendeket, hogy merre tendált a kampány előtt a márka értéke. Ezzel biztosítottuk, hogy a kampány hatásának következményeit tudjuk levonni, ne pedig az aktuális piaci trendek hatásait. A kampány kezdete előtt emelkedő részvényárakat lehetett megfigyelni. Megállapítható tehát, hogy a Nike részvényei egyre értékesebbek lettek a kampány elindítása előtti hónapban (82-83 dollár, augusztus végén). Ez azért is érdekes, mert a cég számíthatott, és számított is az akció megosztó megítélésére. Lehet, hogy nem ilyen mértékben, de azt tudták, hogy sok vásárlójuk nem fog örülni annak, hogy kiállnak Colin Kaepernick és az általa képviselt értékek mellett. Ha nem kezdenek bele a kampányukba, lehetséges, hogy ez a stabil növekedés megmarad, bár augusztus végén inkább stagnálást lehet megfigyelni, de az augusztus eleji értéknél magasabb szinten. Ennek ellenére a Nike teljes vállszélességgel beleállt a kampányába, amely már az első napon kemény támadásokat kapott. Még az

akkori amerikai elnök, Donald Trump is élesen bírálta a Nike-t. Ez azonban nem volt meglepő, mivel akkor már Colin Kaepernick ellen szólalt fel, amikor még aktív NFL játékosként letérdelt az amerikai himnusz közben. Elítélte nem csak őt, de azokat is, akik követték a példáját. Az akkori amerikai elnök szerint a kampány „rémes üzenetet küld” (Trump, 2018). A kemény fogadtatás a részvények ára is hatással volt. Szeptember 4-ét a New York Stock Exchange részvénypiacán nyitáskor már csak 79.39 dollár volt egy részvény ára. Ez 3-4 dolláros azonnali visszaesés a néhány nappal előtte látható 2,9%-os visszaesés értékekhez képest, április óta a legnagyobb volt a márkánál. Ilyen hatással lehet bármelyik rosszul sikerült reklámkampány egy sportszergyártó cég életére. A márka „értéktelenebb” lesz, vásárlókat

veszít, ezzel pedig a jövőre vetített becsült bevétel is kevesebb lesz.

A fordulópont

Tekintettel arra, hogy a Nike-ra alapvetően még mindig, mint sportmárka gondolunk, ezért én is a sportéletet meghatározó aspektusra koncentrálok ennél a kampánynál, itt volt a legmeghatározóbb a reakció. Az amerikai sportéletet két „major sport”, határozza meg: az észak amerikai kosárlabda liga, azaz az NBA, illetve az amerikai futball liga, azaz az NFL. Mindkét sportágban a meghatározó, hogy a legjobb játékosok többsége színesbőrű. És ezen játékosok zömét a Nike szponzorálja. Ezek a játékosok fordították meg először a 2018-as Nike kampány menetét. A sportolók az alábbi képet posztolták:

1. ábra: A Colin Kaepernick kampány képe (forrás: The Guardian)

A Nike tehát nyíltan állást foglalt egy civil kérdésben, ismerte a gazdasági kockázatot. A 21. században a társadalmi egyenlőség melletti kiállás egy globális cég életében szinte alaptevékenység, az elfogadottságot, illetve a társadalmi felelősségvállalást jelenti. Ez meg is történt, miután a játékosok beálltak a Nike mellé, az interneten már ez az oldal volt főlényben, a kampány megítélése pedig a márka szempontjából pozitív irányt vett. Ez már nem csupán társadalmi hatás, persze az is, mivel fontos

lépést tettek az amerikai társadalmi helyzet javítása felé, felhasználva azt, hogy rengeteg ember látja az üzenetüket. A kampány képe bejárta a világot, közvetítve az üzenetet.

Egy ekkora társadalmi hatás mellett eltörpül néhány amerikai twitter videója, egy boycottnike hashtag és még az aktuális amerikai elnök szavai is. Ezt a hatást gazdasági vonzatban is lehet definiálni. A kezdeti több dolláros részvényár visszaesés után szeptember 6-án már ismét átlépte egy részvény

értéke a 80 dollárt. A növekedés a kampány globalizálódásával – vagyis ahogy egyre messzebbre ért a világ különböző pontjain folytatódott. Szeptember 11-én, tehát már alig egy hét után magasabb is lett az értéke, mint a kampány előtt bármikor. A részvény-áremelkedés csúcspontja szeptember 21-én volt, ekkor 86 dollár volt egy Nike részvény ára. Mindeközben a konkurens márkák (Adidas, Puma) részvényértékei stabil csökkenést mutatott, kivéve a kampány elején, amikor a Nike esésével az Adidas egy ideig erősödött.

A Nike negyedéves pénzügyi jelentése

A Nike éves, és negyedéves pénzügyi jelentést is készít. A minél komplexebb adathalmaz érdekében mindkettőt megvizsgáltuk, viszont annak érdekében, hogy a lehető legszűkebben tudjunk a reklámkampány időszakára specializált értékeket közvetíteni, az adott időszak negyedéves jelentését emeltük ki jobban.

A márka árbevétele ebben az időszakban 9,4 milliárd dollár volt, ami 10%-os emelkedés, és 14%-os, ha kivesszük a pénzügyi változását a számításból. A Nike összehasonlítási alapként a szintén amerikai Converse márkát használta, amely cég ugyanebben az időszakban mindössze 6%-os pénzügyi változás nélküli növekedést ért el, tehát kevesebb, mint feleakkora volt. A Nike 14%-os növekedése azért is különlegesen erős ebben az időszakban, mert az előző évben ugyanez a pénzügyi növekedés mindössze 5% volt (ami már hasonlít az említett Converse 2018-as 6%-os növekedéséhez), tehát jócskán felülteljesített a vizsgált időszakban a Nike, nem csupán a konkurens márkákhoz, de saját magához képest is, bevételek szempontjából. Ezt a 14%-os bevételnövekedést úgy érték el, hogy 910 millió dollárt költöttek reklámozásra, vagy ahogy a Nike-nál mondják, kereslet létrehozásra (demand creation) mindössze 4%-kal többet, mint az előző évben, amelyet a cég a hirdetési kiadások növelésének tudott be. Ez azért figyelemreméltó, mert egy évvel ezelőtt erre a „demand creation”-re költött összeg 877 millió dollár volt, ami 15%-os növekedés a 2016-os adathoz képest. És ekkora ráfordítással értek el 5%-os bevételnövekedést. Ez alapján tehát megállapítható, hogy a reklámkampány időszakában kisebb mértékű marketing ráfordítás növeléssel értek el majdnem háromszor nagyobb mértékű bevételnövekedést. Ez a reklámkampány sikerességét, hatékonyságát, és eltalált pozícionálását tökéletesen mutatja. A

magasabb bevételhez hozzáfűzhető, és a negyedéves jelentésből kiemelhető, hogy 80 bázisponttal 43,8%-ra emelkedett a bruttó árrés. Ezt a Nike szerint a magasabb áron értékesítés, illetve az árrés kiterjesztéssel érték el, számolva azzal, hogy az előállítási költség is növekedett.

A másik, általunk kiemelt adat, a Nike negyedéves jelentéséből a vállalat által realizált nettó jövedelem. 2017-ben – a vizsgált időszakban – 767 millió dollár volt, ami 9%-os visszaesés a 2016-os teljesítményhez képest. 2018-ban azonban javított a Nike, és 847 millió dollár nettó jövedelmet realizált, ami 10%-os növekedést jelent. Tehát a vizsgált időszakban a márka nettó jövedelme 80 millió dollárral több volt. Ezt a Nike az erős bevételnövekedés és a megnőtt árrésnek tulajdonította. Ahogy már említettük, mindkettőt befolyásolja a Nike évfordulós Kaepernick reklámkampánya. Az eladásokban az adott időszakban sokkal jobban szerepelt a márka az előző éves trendekhez képest, és már azt is kiemeltük, hogy a jobb vállalati hírnév, a kedvezőbb megítélés (amelyben a társadalmi felelősségvállalás kiemelkedő aspektus) nagyban hozzájárul ahhoz, hogy egy vállalat nagyobb volumenben és/vagy magasabb árréssel tudjon értékesíteni.

Megállapítható, hogy a Nike gazdaságilag meg erősödve, értékesebb részvényekkel és magasabb saját tőkével rendelkezett a kampány lecsengésénél, mint a kampány kezdetekor. Egy ekkora világmárka csak alapos tervezéssel és stratégiával indíthat el egy ilyen mértékű, ilyen komoly üzenettel bíró reklámkampányt. A Nike társadalmi felelősségvállaláshoz köthető reklámkampánya kapcsán felismerhető a gazdasági hatás, ez a gazdasági hatás pedig minden vizsgált gazdasági mutatónál pozitív eredményt mutatott (Bardon, 2021).

Megbeszélés és következtetések

Kiállni, határozott véleményt megfogalmazni és állást foglalni egy társadalmi kérdésben számos üzleti és egyéb kockázatot hordoz, amelynek hatása lehet a szervezet üzleti teljesítményére is. Egy társadalmi ügy melletti nyilvános kiállítás hosszú távon meghatározhatja egy márka és ezen keresztül a teljes vállalat piaci megítélését, piaci értékét, részvényeinek árfolyamát, csakúgy, mint egy sportoló reputációjára is pozitív hatást gyakorol egy olimpiai aranyérem, vagy okozhat gyors karriervesztést egy esetleges doppingvétség. A társadalmi felelősségvállalás gazdasági vetületei, hatásai vitathatatlanok. Ez a megállapítás

– véleményünk szerint – szektorsemleges. Ezt a hatásmechanizmust felismerve a sportszervezetek is képesek lehetnek befolyásolni az üzleti teljesítményük, eredményük nagyságát, amely hozzásegítheti őket egy pénzügyileg is fenntarthatóbb működéshez, a társadalomra gyakorolt pozitív externális hatások mellett.

Felhasznált irodalom

- Artikov, N. Y., & Kakhramonov, K. S. (2020): Methods for calculating the discount rate for the evaluation of the cost of objects making income on the example of the republic of Uzbekistan. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 05 (85), 610-614.
- Bardon, Zs (2021): A társadalmi felelősségvállalás gazdasági hatása egy multinacionális sportvállalatban. BSC Szakdolgozat. Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem.
- Dowling, G (2003): How Good Corporate Reputations Create Corporate Value; Australian Graduate School of Management, University of New South Wales, Sydney, NSW, Australia.
- Európai Bizottság (2001): Promoting an European framework for corporate social responsibility. Green Paper, 2001, 8.
- Roberts, P.W- Dowling, G.R (2002): 'Corporate reputation and sustained superior financial performance', *Strategic Management Journal*, 23 (12).1077 – 1093.
- Roddick, A., Miller, R (2000): A szeretet hatalma. Megjelent: Pataki, Gy–Radácsi, L: Alternatív kapitalisták. Új Paradigma, Szentendre, 131–156.
- Schaltegger, S., Synnestvedt, T. (2002): The link between 'green' and economic success: environmental management as the crucial trigger between environmental and economic performance. *Journal of Environmental Management*, Vol. 65. No. 4. 339–346.
- Smith, A.C.T., Westerbeek, H. M (2007): Sports as a Vehicle for Deploying Corporate Social Responsibility. *Journal of Corporate Citizenship*, 25 (Spring). 43- 54.
- Szennay, Á (2020): A vállalati társadalmi felelősségvállalás megközelítései és a fenntartható fejlődés, *Közgazdasági szemle*, LXVII. évf. 1057-1074.
- Taliento, M., Favino, C., Netti, A (2019): Impact of Environmental, Social, and Governance Information on Economic Performance: Evidence of a Corporate 'Sustainability Advantage' from Europe. *Sustainability*, Vol. 11. No. 6.
- Trump, D reflektálása a Nike kampányára, Daily Caller interjú: Daily Caller, 2018.09.04: rump Critical, But Says Nike's Kaepernick Deal 'Is What This Country Is All About'. URL: <https://dailycaller.com/2018/09/04/trump-interview-nike-kearnick-deal/> Letöltés ideje: 2022.04.04.
- Weerawardena, Jay, Salunke, Sandeep, Haigh, Nard and Sullivan Mort, Gillian, (2021) Business model innovation in social purpose organizations: Conceptualizing dual social-economic value creation. *Journal of Business Research*, 125, pp. 762-771.
- Yahoo Weboldala (finance.yahoo.com). Nike, Adidas, Puma részvényadatok Letöltés ideje: 2022.03.13. Nike URL:<https://finance.yahoo.com/quote/NKE/history?period1=1533081600&period2=1546214400&interval=1d&filter=history&frequency=1d&includeAdjustedClose=true>
- Adidas URL: <https://finance.yahoo.com/quote/ADS.DE/history?period1=1534291200&period2=1538265600&interval=1d&filter=history&frequency=1d&includeAdjustedClose=true>
- Puma URL: <https://finance.yahoo.com/quote/PUM.DE/history?period1=1534291200&period2=1538265600&interval=1d&filter=history&frequency=1d&includeAdjustedClose=true>
- Nike éves és negyedéves pénzügyi beszámolójának (financial statement) letöltési helye: investors.nike.com; Letöltés ideje: 2022.03.30. Felhasznált jelentés: 2019. második negyedéves jelentés; 2018. második negyedéves jelentés, 2019. második negyedéves jelentés.
- URL: https://s1.q4cdn.com/806093406/files/doc_financials/2019/Q2/FY19-Q2-Combined-NIKE-Press-Release-Schedules-FINAL.pdf
2018. második negyedéves URL: https://s1.q4cdn.com/806093406/files/doc_financials/2017/Q2/FY18-Q2-Combined-NIKE-Schedules-FINAL.pdf
- Martha Kelner The Guardian, 2018.09.04.: „Nike's controversial Colin Kaepernick ad campaign its most divisive yet” A kép forrása a cikkben szereplő videó borítóképe: Ábra, kép forrása.

Önkéntesség és társadalmi felelősségvállalás kérdései a sportban

Volunteering and social responsibility in sport

Perényi Szilvia¹, Horváth Rita², Bodnár Ilona³

¹ Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Sportmenedzsment Tanszék

² Magyar Edzők Társasága

³ Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Kar

Absztrakt: A tanulmány az önkéntesség témakörét annak figyelembevételével tárgyalja, hogy a társadalmi felelősségvállalás alapvetően a vállalati rendszerben megjelenő úgynevezett CSR (corporate social responsibility) tevékenységet fedi le, mely a piaci szférában megjelenő nagyvállalatok tevékenységei és üzleti döntései során a társadalmi és környezetvédelmi szempontok érvényre jutását jelenti. Ennek a gazdasági megfontolásnak alapvető pillére a vállalat által önként meghozott döntés. Így a téma a társadalmi felelősségvállalás eredeti és kiinduló fogalomköréhez a tevékenység önkéntes jellegén keresztül kapcsolódik. Ennek megfelelően a tanulmány célja, hogy először általában az önkéntesség társadalmi szerepét, megnyilvánulási formáit és jellemzőit tárgyalja, majd a sportban való önkéntes közreműködés jellemzőire és az azzal kapcsolatos kutatási eredményekre tér ki. Tárgyalja további a sportszervezetekkel, sportrendezvényekkel és sportolókkal kapcsolatba hozható jótékonyosság és adományozás kérdéskörét is, melyen keresztül az egyén társadalmi felelősségvállalása (Individual Social Responsibility) is megnyilvánulhat.

Kulcsszavak: önkéntesség a sportban, társadalmi felelősségvállalás, sportszervezetek, sportrendezvények, adomány

Abstract: The paper discusses the issue of volunteering considering that CSR is basically the so-called CSR (corporate social responsibility) activity in the corporate system, which is the mainstreaming of social and environmental concerns in the activities and business decisions of large companies in the market sphere. A fundamental pillar of this economic consideration is the voluntary decision taken by the company. Thus, the subject is linked to the original and initial concept of social responsibility through the voluntary nature of the activity. Accordingly, the chapter first discusses the role, forms and characteristics of volunteering in society in general, and then turns to the characteristics of voluntary involvement in sport and the research findings on it. It also addresses the issue of charity and donation in relation to sports organisations, sporting events and athletes, through which Individual Social Responsibility can be manifested.

Keywords: volunteering in sport, social responsibility, sport organisations, sport events, donation

Bevezetés

A tanulmány az önkéntesség témakörét annak figyelembevételével tárgyalja, hogy a társadalmi felelősségvállalás alapvetően a vállalati rendszerben megjelenő úgynevezett CSR (corporate social responsibility) tevékenységet fedi le, mely a piaci szférában megjelenő nagyvállalatok tevékenységei

és üzleti döntései során a társadalmi és környezetvédelmi szempontok érvényre jutását jelenti. Ennek a gazdasági megfontolásnak alapvető pillére a vállalat által önként meghozott döntés. Így a téma a társadalmi felelősségvállalás eredeti és kiinduló fogalomköréhez a tevékenység önkéntes jellegén keresztül kapcsolódik. Ennek megfelelően a tanulmány célja, hogy először általában az önkéntesség

társadalmi szerepét, megnyilvánulási formáit és jellemzőit tárgyalja, majd a sportban való önkéntes közreműködés jellemzőire és azzal kapcsolatos kutatási eredményekre tér ki. Tárgyalja további a sportszervezetekkel, sportrendezvényekkel és sportolókkal kapcsolatba hozható jótékonyosság és adományozás kérdéskörét is, melyen keresztül az egyéni társadalmi felelősségvállalása (Individual Social Responsibility) is megnyilvánulhat.

Az önkéntesség és a társadalmi felelősségvállalás

Egy társadalom fejlettségének megítélése szempontjából nagyon fontos, hogy tagjai milyen mértékben képesek önkéntes, karitatív tevékenységükkel családi, baráti kapcsolataikon túlmenően hozzájárulni mások – egyének vagy közösségek – jobb életéhez, milyen mértékben képesek egy cél érdekében önzetlenül, ellenszolgáltatás nélkül tevékenykedni (KSH, 2012). Az ideális önkéntes személyiség jellemzőivel kapcsolatban a korábbi kutatások olyan tulajdonságokat jelöltek meg, mint az áldozatkészség, az empatikus személyiség és az altruizmus. Az önkéntes munka, az önkéntesség megjelenése és mértéke függ az adott társadalom gazdasági-politikai berendezkedésétől, vallási, kulturális hagyományaitól is. A Magyar Statisztikai Hivatal (2012) 55 milliárd forintba becsülte az önkéntes munka értékét az országban, ami a vizsgált időszakban az éves GDP 0,2%-át tette ki. A KSH adatai szerint 2019-ben 313 620 459 órát töltöttek önkéntes munkával a magyar emberek, melynek teljesítésben a nők aránya magasabb volt, mint a férfiaké.

A közérdekű önkéntes tevékenységről szóló 2005. évi LXXXVIII. törvény életbe lépésével Magyarország nagy lépést tett előre az önkéntesség szabályozása, de tulajdonképpen elismerése kapcsán. Ez a törvény definiálta, lehatárolta és meghatározta az önkéntes közreműködés körülményeit. Ennek alapján az önkéntes tevékenység alatt „a társadalom tagjainak szolidaritásán alapuló, az állampolgárok öntevékenységet kifejező, a személyeknek és közösségeknek más vagy mások javára ellenszolgáltatás nélkül végzett önkéntes tevékenységet” értünk. Az önkéntesség továbbá „...olyan tevékenység, mely egyénileg vagy csoportosan, rendszeresen vagy alkalmanként, belföldön vagy külföldön végezhető...”.

Az önkéntes tevékenység tehát közvetlen anyagi haszonnal nem jár annak végzője számára, továbbá fontos, hogy az nem helyettesíti a fizetett munkakerőt. Az önkéntes nem elsősorban saját családjának

segít, hanem munkálkodása hozzáadott értékként jelenik meg a fogadó szervezet, így az társadalom életében. A tevékenység megvalósulhat nonprofit, civil szervezet vagy állami intézmény-, ritkább esetben for-profit szervezet (cégek, vállalkozások) keretein belül.

Az önkéntesség előnye, hogy elősegíti a társadalmi beilleszkedést, hozzájárul a szegénység, a kirekesztődés csökkentéséhez és a teljes foglalkoztatottsághoz. Az önkéntesség segít „környezetünk és közösségünk jobbá tételében” (Czike és Bartal, 2005). Életkori jellemzők alapján a fiatalabb korosztályok kevesebb időt fordítanak önkéntes tevékenységre, mint az idősebbek; a 60-64 év közöttiek a legaktívabbak az önkéntesség területén. Az iskolai végzettséget tekintve a szakképzettséggel vagy szakmunkásképzővel rendelkezők áldozták a legtöbb szabadidejüket, őket követték a felsőfokú végzettségűek. (KSH, 2006; CEV 2006)

A társadalom különböző rétegei és korcsoportjai számára eltérő okok miatt fontos az önkéntesség. Van, akiknek tapasztalat vagy gyakorlatszerzési lehetőséget biztosít; van, aki a szabadidő tartalmasabb eltöltését látja benne. Azonban a kutatások igazolják, hogy az önkéntes közreműködésnek (munkának) nemtől, kortól, társadalmi hovatartozástól függetlenül erős társadalmi integráló hatása van (Czike és Bartal, 2005; Czike és Kuti, 2005; Varga, 2021). Ugyanakkor az önkéntes közreműködés egyfajta társadalmi elköteleződést is jelent. Elköteleződést az iránt, hogy önkéntesként vállalt feladatokon keresztül tegyenek lépéseket annak érdekében, hogy az általuk fontosnak tartott társadalmi érdekek figyelembevételével más emberek, vagy saját közösségük életminőségének javítására legyenek hatással. Tudatosan cselekedjenek és reagáljanak a környezetüket érintő, onnan érkező hatásokra. Az önkéntes bevonódás napjainkban főleg kölcsönös (nem anyagi) előnyökön és hasznon alapszik, és többnyire egyéni érdekek és szükségletek vezérlik (Silló, 2016). Az önkéntest azonban ma már nemcsak az motiválja, hogy másokon segítsen, hanem az is, hogy saját magát fejlessze, kapcsolati hálóját bővítse, új képességekre tegyen szert.

Ha egy-egy korcsoportot akarunk kiemelni, akkor például a fiatalok, iskoláskorúak számára előnyös lehet, ha korán megtanulják a közösségi részvétel jelentőségét, szabályait. A felsőoktatási tanulmányok mellett végzett önkéntes munka, mint szakmai gyakorlat és tapasztalatszerzés például befolyással lehet

a későbbi álláskeresés sikerességére, de az segítheti a munkaerő-piacról kiszorult, korábban gyermeket nevelő nők visszatérési lehetőségeit is. A passzivitásba kényszerült vagy magányosan élő idősök számára is sokat jelenthet, hiszen ők az önkéntességen keresztül kamatoztathatják emberi és munkahelyi tapasztalataikat, ugyanakkor megnövekedett szabadidejüket is hasznosan tölthetik vagy befogadó közösséget találnak (Gyorgyovich, 2021).

Az önkéntes tevékenység megjelenési formái, alkalmazási területei

A tevékenységek, az elvégzendő feladatok alapján, hagyományos és új típusú önkéntességről beszélhetünk. A **hagyományos önkéntesség** körébe tartozik az adományozás, jótékonykodás, véradás, ételosztás. Sokan vallási indíttatásból végzik ezeket a tevékenységeket, míg másokat a társadalmi szolidaritás, a családi indíttatás vezérel, és legfőbb célja a szegények, elesettek, kiszolgáltatottak megsegítése. Hagományos önkéntességet általában középkorú vagy idősebb, középosztálybeli önkéntesek végeznek. Jó példa erre az idősök gondozása, ápolása vagy a múzeumokban, egészségügyi intézményekben végzett önkéntes közreműködés.

Az **új típusú önkéntesség** a fiatalabb generáció körében jelent meg. Az önkéntes tevékenység fő motiválója a szabadidő hasznos eltöltése, az önismertet fejlesztése, az információ- és tudásszerzés, kapcsolatépítés, tapasztalatszerzés és a későbbi munkavállalás megalapozása. Az Európai Unió számos támogatási programot hozott létre, aminek keretén belül fiatalok külföldön is próbára tehetik magukat. Az új típusú önkéntesek inkább formális keretek között, azaz valamilyen szervezet keretén belül, a számukra felajánlott lehetőséget kihasználva végzik tevékenységüket. Ki kell emelni, hogy a fiatalok vagy a tartós munkanélküliség leküzdésében, valamint a munkakeresés kezdetén is hangsúlyozott szerepet kaphat az önkéntes tevékenység (Bartal, 2021; Kósa és mtsai, 2021).

Nem ismeretlen jelenség az sem, hogy a hagyományos és az új típusú önkéntesség korcsoportjai együtt és egyszerre vesznek részt kezdeményezésekben, kialakítva és erősítve ezzel a generációk közötti együttműködést (Varga, 2021). Erre kiváló alkalmat biztosítanak a széles érdeklődésre számottevő rendezvények. A generációk közös feladatokon, életműveken keresztül kerülnek közelebb egymáshoz, tanulnak egymástól, növelve ezzel a megértés és az

elfogadás szintjét. Kutatások szerint a hagyományokra épülő önkéntesség csökken, a tudás szerzésre alapuló, új típusú önkéntesség pedig növekszik a jelenkori társadalmakban.

A szervezeti kereteket figyelembe véve az önkéntességen belül megkülönböztetjük a formális (valamilyen szervezethez kapcsolódó) és informális (szervezeten kívüli) tevékenységet. Az előbbi kategóriába többnyire nem nyereségorientált (jótékonyági) szervezetek, humanitárius vagy non profit civil szervezetek tartoznak. Az informális önkénteskedés napjainkban, a COVID-19 pandémia miatt is, újra erősödőben van, hiszen a szomszéd néninek az élelmiszer bevásárlás, vagy a gyógyszerek kiváltása informális önkéntességnek számít (Fekete és mtsai, 2021). Az elmúlt években hazánkat is érintő nemzetközi politikai események következtében kialakult humanitárius válsághelyzetek (migráció, orosz-ukrán háború) ismét rámutattak a civil kezdeményezésekre, az önkéntes segítség fontosságára (Pallay és mtsai, 2022). Éppen váratlanságuk, kiszámíthatatlanságuk miatt az önkéntesek szerveződése ezekben az esetekben, majdhogynem kizárólag a közösségi médiában zajlott. A civil sikerek ellenére meg kell jegyezni, hogy az ilyen típusú önkéntes munka nem igazán illeszkedik a közép- és időskorosztály életviteléhez: a munkahely, a család és egyéb kötelezettségek miatt. Ennek a két csoportnak kifejezetten fontos a tervezés és a kiszámíthatóság. Ugyanakkor a korábbi felmérések is azt támasztják alá, hogy Magyarországon, a többi európai országgal ellentétben, az informális önkéntesség jóval népszerűbb, mint a formális (Gyorgyovich, 2021). A formális önkéntesség legnépszerűbb területei napjainkban: sport, szabadidő, szociális ellátás, kultúra. Ezeken a területeken működő non profit és civil szervezeteket választják leggyakrabban az önkéntes közreműködésre. A kapcsolódó tématerületek diverzitása figyelemre méltó.

Önkéntes közreműködést az alábbi területeken regisztráltak (KSH, 2016):

- Házi- és házkörüli munka
- Ügyintézés, vásárlás
- Gyermekfelügyelet, -gondozás
- Betegápolás, idősgondozás
- Oktatási, képzési, tudományos tevékenység
- Sport-, szabadidős tevékenység, rendezvény-szervezés, rendezvényen segítségnyújtás
- Kulturális, művészeti tevékenység

- Vallással kapcsolatos, illetve egyházi szervezetnél végzett tevékenység
- Környezet-, állatvédelmi tevékenység
- Egyéb rászorulókat (árvízkárosultak) segítése
- Település- és gazdaságfejlesztés
- Fogyatékkal élők, egészségkárosultak segítése
- Politikai tevékenység,
- Jogvédelem, érdekképviselés, egyéb jogsegély
- Adminisztratív munka, honlap-adminisztráció, tagtoborzás
- Egyéb katasztrófaelhárítási, mentési munka
- Közbiztonság, közrend védelme

Önkéntesség Európában és hazánkban

Az Európai Unió alapelveivel összhangban az önkéntesség előre mozdítását, támogatását és népszerűsítését a társadalmi kohézió fenntartása és megerősítése érdekében eszközként javasolja tagországai számára. Ezért stratégiákat, programokat, támogatási javaslatokat dolgozott ki, melynek részeként a civil társadalom és a vállalatok közötti partnerségek is nagy hangsúlyt kaptak.

Az **Európai Unió** a 2011-es évet az önkéntesség témájának szentelte, ezzel is igyekezett az állampolgárok tájékozottságát növelni és a nemzeti kormányok figyelmét felhívni erre a milliókat mozgósító és érintő témakörre. A mérföldkönek számító évben számos uniós felmérés, tanulmány készült, amelyben igyekeztek feltérképezni az unió polgárainak véleményét, hozzáállását az önkéntesség kérdéséhez (Bartal, 2021). A felmérés szerint Európában körülbelül a népesség 22–25%-a vett részt önkéntes munkában. Ez több mint 100 millió uniós polgárt jelentett, akik szabadidejüket önkéntes tevékenységgel töltötték. Az unió országai közül Hollandiában a legelterjedtebb az önkéntesség (57%), Lengyelországban pedig a legalacsonyabb (9%). Ugyanakkor az európai polgárok a legfontosabbnak és leghasznosabbnak a humanitárius segítségnyújtást tartják.

A KSH 2011-es adatai alapján a magyar lakosság csupán 30%-a végez önkéntes munkát (KSH, 2011). Ez azt jelenti, hogy a magyar lakosságból körülbelül 3,6 millióan önkénteskedtek már, a 15–74 éves felnőtt lakosság 28,4%-a, mintegy 2 millió fő. Ez ugyan messze elmarad a fent említett holland példától, de az európai átlagot képviseli. Magyarországon – a nemzetközi tendenciával ellentétben – az önkéntességre való hajlam a kor előrehaladtával inkább növekszik. A fiatalabb

korosztályok valószínűleg inkább a jövedelmük biztosítására, munkaszerzésre, családalapításra fókuszálnak. Hazai kutatások alapján az idősebb korosztályban nő az önkéntes munka vállalása, elsősorban a nyugdíjazást követően. Míg Európa országaiiban kezd kiegyenlítődni a nemek aránya az önkéntes munkákat folytatók körében, addig Magyarországon a nők nagyobb számban végeznek önkéntes tevékenységet.

A fenti adatokat megerősíti a KSH 2019. évi összeállítása, amely szerint 2,4 millió fő végzett önkéntes munkát. Nemek szerinti összehasonlításban továbbra is a nők bizonyulnak aktívabbnak, míg a korcsoportok szerinti bontásban a 40–44 és 60–65 évesek körében magasabb az önkéntes tevékenységet végzők aránya (KSH, 2019). Hazánkban az önkéntesség egyik legfontosabb meghatározója az iskolázottság: az önkéntességre való hajlandóság az iskolai végzettséggel párhuzamosan nő. A KSH adatai szerint a diplomával rendelkezők 31%-a végzett már valamilyen önkéntes munkát. Ugyanakkor a lakóhely, a településtípus is magyarázó erővel bír: a kisebb községekben, településeken élők nagyobb hajlandóságot mutatnak az önkéntes munkákra, mint a nagyobb városokban vagy a Budapesten élők.

A nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan hazánkban is számtalan cég és alapítvány kínál lehetőséget önkéntes munkavállalásra, mégis a legnépszerűbb területek közé a szociális szektorhoz kapcsolódó önkéntes munkák tartoznak, így például a házi- és házkörüli munkák, ügyintézés, vásárlás, gyermekfelügyelet, gyermekgondozás, betegápolás és az idősgondozás (Gyorgyovich, 2021)

Az önkéntesség értékei a társadalmi térben

Az önkéntességnek jelentős szerepe és befolyása van a társadalomra, annak tagjaira és a tagok közötti kapcsolatokra. Az önkéntes tevékenységgel az önkéntesek alakíthatják a közjót, amely által változások érhetőek el a szolidaritás, az integráció, vagy akár a rasszizmus elleni küzdelem területein is.

Az önkéntességen keresztül a társadalom periferiáján élők lehetőséget kapnak kapcsolati rendszerük és kompetenciáik fejlesztésére. Megtanulnak társadalmi normákat, elsajátítanak társadalmi értékeket, mely folyamatok hozzájárulnak társadalmi integrációjukhoz.

Az önkéntes, közösségben végzett tevékenységek segítik a munkahely és a magánélet egyensúlyban

tartását, az egyén mindennapi életében előforduló életeseményeknél nagyobb közösségekbe történő integrálódását és a különböző generációk tagjaival történő együttműködések élményét. Kiemelendő a generációk közös önkéntes tevékenysége, hiszen az önkéntes tevékenységen keresztül a különböző korosztályokba tartozók jobban megismerhetik egymást és a kölcsönös tisztelet megadása mellett tanulhatnak is egymástól (Varga, 2021). Az önkéntesség tehát segíti a társadalmi együttműködést. A bekapcsolódások során különböző szakmai csoportok, kapcsolati szintek is találkoznak és kommunikálnak egymással. Munkatársi közösségek, barátok vagy baráti társaságok, iskolai osztályok önkénteskednek együtt, míg egyre többször megtalálhatjuk a családtagok közös hozzájárulását is.

Az Európai Unió által indított önkéntességet és önkéntes tevékenységeket támogató programok elősegítik a szolidaritást, a népek, nemzetek közötti megértést, és az együttműködés kibontakozását. Egyben hozzájárulnak a rasszizmus és a kirekesztettség elleni harchoz, támogatást nyújtanak a kisebbségek, a kirekesztett népcsoportok integrálásához. A mai napig számos európai országból indulnak útnak önkéntesek és segítenek hazájukon kívül is természeti katasztrófák elhárításában; szegénységben, rossz egészségügyi körülmények között élők közösségeiben. Az önkéntes tevékenységet vállalók – feladataik végzésekor – számos alkalommal és helyzetben találkoznak etnikai kisebbségből, más népcsoportból vagy kultúrából jövő társukkal. A közös munka, a közös célért való együttműködés segíti a más kultúrából érkezők kommunikációját, kapcsolatuk és egymásról való tudásuk elmélyítését, egymás megértését, ami fontos alappillére a rasszizmus és kirekesztettség elleni küzdelemnek.

Különösen fontos és egyben hatékony az önkéntesség és a társadalmi együttműködés kérdése a fiatal generációk esetében, hiszen olyan kulturális közegben fordulhatnak meg, illetve olyan probléma-körökkel, aktuális társadalmi témákkal ismerkedhetnek meg önkéntes közreműködésük során, mely addig feltételezhetően nem volt jelen életükben. A kisebbségek esetében ez az integrált részvétel különösen fontos, hiszen a többségi társadalom sokat megtudhat róluk, kultúrájuk elfogadottabbá válik, olyan láthatatlan korlátok bomlanak le, melyeket az érintettek sokszor csak utólag érzékelnek tudatosan. Fontos kiemelni, hogy a fiatalok szocializációjában a több generáció közös

önkéntes tevékenysége igen fontos. Hiszen ennek során a különböző generációk együttműködhetnek egymással és tanulhatnak is egymástól; jobban megismerhetik egymást, lehetőséget adva ezzel a kölcsönös elfogadásra.

Az önkéntesség a fogyatékkal élők számára is különleges lehetőségeket biztosít, új tapasztalatokra tehetnek szert, melyek segíthetik munkaerőpiaci integrációjukat (Laki, 2021). Hasonló pozitív integrációs folyamatokon mehetnek keresztül a traumákat elszenvedett krízis csoportok tagjai is, hiszen egy viszonylag nyomás nélküli közegben tudnak szárnyra kapni, erőt meríteni és barátokra lelteni. Kipróbálhatnak munkafolyamatokat, eljárásrendeket; megtapasztalhatják a csoportokban, csapatban történő feladatvégrehajtatást, másokkal való együttműködést, de egyben önmaguk és munkájuk fontosságát is. Közreműködésük környezetük felől bizalomfejlesztő lehet; sikeres feladatvégzésük önbizalmat adhat számukra.

Az önkéntesek közötti kohézió – az összetartozás 'élménye'

Egy társadalomban működő kisebb közösségek tagjai közötti összetartozás az önkéntes közreműködés vállalásán keresztül is tovább mélyül. Az önkéntes tevékenységekbe való bekapcsolódás eredményeként összetartozás érzése alakulhat ki a közös tapasztalatokon, élményeken keresztül.

Az önkéntesek közreműködése során az azonnali tapasztalás, az intenzív, esetleg erős ingerek és a közvetlen élmények jelentenek hozzáadott értéket. Ezek közül a legfontosabb a társas és a csoport kohézió kialakulása, vagy annak tovább fejlődése. A folyamat két oldalról is megközelíthető. Egyik oldalról, a meglévő közösségek együtt vállalnak önkéntes közreműködést, mely folyamat során a meglévő vagy kialakuló félben lévő társadalmi kohézió tovább mélyül, fejlődik az érintettek között. Így a már meglévő csoport akár bővíthet, ezzel jövőbeni fennmaradása is biztosabb lesz a közös aktivitásokon, tapasztalatokon és élményeken keresztül. A szervezeti, rendezvényi, közösségi célok együtt történő elérése, a feladatok közös megoldása, a kihívások kezelése és a segítségadás tapasztalata az önkéntesek számára sikerélményt adnak. A közös élmények egyben az összetartozás élményét is jelentik. Az önkéntes csoportok megtartásában és fenntartásában a pozitív tapasztalatok – 'élmények' – jelentős szerepet

játszanak. Lehetőséget biztosítanak a közösség fejlődésére és fejlesztésére, és a közösség tagjainak egyéni gyarapodására is.

Másik oldalról, az egymást még nem ismerő csoportok/egyének az önkéntes tevékenységen keresztül ismerkednek meg egymással. Ebben a folyamatban az egymást még nem ismerő egyének, sok esetben számukra még ismeretlen, addig nem végzett tevékenység során találkoznak. Az önkénteskedés alatt végzett aktivitások, a közös tapasztalatok és élmények tartós kapcsolódásokat is eredményezhetnek. Mikroközösségek alakulnak ki, ahol gyakori az egymás közvetlen segítése.

A fenti folyamatokat segíti, ha a fogadó szervezetek belső működése nyitott és befogadó – nem merev és hierarchikus az önkéntesek irányítása –, így az önkéntesség során, a szervezetek és a tevékenységeik formális és informális rendszereit és szereplőit jól meg lehet ismerni. A vezetőket, valamint az operatív szakembereket egyaránt. A megszerzett tudás mellett ezek a kapcsolatok a későbbiekben igen hasznosak lehetnek, amikor állást keres egy önkéntes, vagy éppen váltani szeretne, netán üzleti partnerekre van szüksége. A rendezvényszervezés során például számos alkalommal hívnak külső, alkalmi segítséget különböző entitások (cégek, egyesületek, önkormányzatok). Az önkéntességet meghaladó, azon kívüli új együttműködések jöhetnek létre. Sőt, partneriségek és „network” hálózatok alakulhatnak ki az önkéntesek között is. Ezek a kapcsolatok a jövőben új lehetőségekkel és együttműködésekkel ajándékozhatja meg az érintetteket. A közös emlékek, de a szervezetek céljai, tevékenységei, szimbólumai, akár jelmondatai is jelenthetik a „ragasztót” ezekben az örök összetartozást jelentő folyamatokban. Közös formaruhák, közös képek, oklevelek, ajándékok örök emlékek maradnak.

Az önkéntesség során kialakuló kötelékek hosszabb időszakokra is közösségi kapcsolódást eredményezhetnek. Ezek a kapcsolódások személyes krízishelyzetekben felértékelődnek. Egészségügyi vagy munkavállalási, elhelyezkedési problémák, vagy új életszakaszokba lépés esetén sok segítséget nyújthatnak a közösségek tagjai számára. A tapasztalatok átadása, kapcsolati tőke aktivizálása, egymás segítése az önkéntesség értékrendjének sajátossága. Ezeket a sajátosságokat az önkéntesek közösségei egymás irányában is aktiválni képesek.

Az önkéntes motivációja és kompetenciái

Napjainkban egyre elfogadottabb és népszerűbb az önkéntesség. Ma önkéntesnek lenni már nem csak azt jelenti, hogy a magasabb társadalmi státuszúak segítenek a hátrányos helyzetűeken, hanem az önkéntesség a jóérzések kifejezése, egyfajta önmegvalósítási, önreflexiós eszköz is (Czike és Bartal, 2005). Ez önbecsülést vált ki az egyénben, így az önkéntes magának is képes örömet szerezni. Az önkéntességnek ebben az új formájában lehetőség nyílik baráti társaságok, munkahelyi, iskolai közösségek, akár családok közös közreműködésére is. Ebben az új (modern) típusú önkéntességben az egyént az motiválja, hogy új élményeket és/vagy tapasztalatokat szerez, szakmailag fejlődik, hasznosan tölti a szabadidejét, kapcsolatokat alakít és barátokat szerez. A modern önkéntes tudatosan választja önkéntes munkáját, élményszerzési vágy vezérli, ezért kreatív és innovatív személyiség jellemzi.

Mára már fontossá vált, hogy a felnövő generációk egészen fiatal kortól megismerkedjenek az önkéntességgel, hiszen jövőbeni szocializációjukhoz, nevelésükhöz elengedhetetlen. Magyarországon az **iskolai közösségi szolgálat** (IKSZ) kiváló lehetőséget ad arra, hogy diákok önkéntesként vegyenek részt a civil, nonprofit kezdeményezésekben. A *nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról szóló 2012. évi LXXV. törvény (VIII. 31.)* EMMI rendelet alapján a középiskolás tanulónak 50 órás közösségi szolgálatot kell teljesíteniük az érettségi bizonyítvány megszerzése feltételeként. Természetesen sok vitát váltott ki ennek a formának az önként vállalt vagy előírt minősége, de a tapasztalatok szerint a fiatalok az IKSZ közreműködés során szerzett tapasztalataikat követően nagyobb arányban maradnak meg az önkéntesség területén, visszajárnak a szervezetek programjaira az órákötetelményük teljesítése után is, sőt újabb szektorokban próbálják ki magukat.

A **vállalati világban** szintén egyre több, a világszerte vezető cég alkalmazza az önkéntességet, mint belső csapatépítő tevékenységet. Folyamatosan emelkedik azon vállalatok száma, amelyek az úgy nevezett CSR (corporate social responsibility), mint a társadalmi felelősségvállalás klasszikus formája részeként önkéntes munkára ösztönzik alkalmazottjaikat. Több nemzetközi nagyvállalat (pl.: Telekom) tapasztalatai alapján

elmondható, hogy a cégen belüli önkéntes munka javítja a cég dolgozóinak közösség tudatát, növeli a kreativitást, a cég iránti elköteleződést. A cégek nem csak a dolgozók számára nyújtanak lehetőségeket ezekben a programokban; a „kívülről” érkező önkéntesek alkalmazása több területen is hozzáadott értéket képvisel, például növeli a cég reputációját, ismeretségét, javítja piaci sikerességét (Resinger, 2022).

Az önkéntesség hozzájárulhat az élethosszig tartó fejlődési, fejlesztési és tanulási folyamathoz. Hangsúlyozandó, hogy az önkéntesség lehetősége mindig nyitott, elérhető legyen a társadalom minden csoportja számára. A munkaerőpiaci lehetőségekkel ellentétben itt nincsenek, nem lehetnek nyílt vagy rejtett feltételek, kizáró kritériumok. Az önkéntesekkel szemben is vannak azonban elvárt kompetenciák, de ezek szintje eltér a munkaerőpiacon esetleg jogosan elvárt szinttől. Ennek oka, hogy az önkéntesség a kompetenciák fejlesztésére ad lehetőséget, illetve teret kell biztosítani a személyes fejlődésre. Éppen ezért az önkéntességben megjelenő feladatok, a végrehajtáshoz szükséges és elvárt kompetenciák, azok fejlesztési lehetőségei sajátosak.

A feladatok, amelyek elvégzését elvárjuk önkénteseinktől, pontosan megfogalmazottak, jól körül határoltak, a megbízott személy képességeivel, tapasztalataival arányosak legyenek, de legyen bennük kihívás is. Ebben az esetben juthat az önkéntes sikerélményhez, a jól elvégzett munka öröméhez. Adjunk neki önállóságot, érezzük vele, hogy nagy szükség van a munkájára, jelezzük neki, hogy nélkülözhetetlen, egy gépezet fontos elme. Nyitottság, rugalmasság, változatosság jellemezze a munkaszervezést: az ugyanazon személyre osztott feladatok is változnak. Az önkéntesnek legyen lehetősége erősségeit több területen is kipróbálni. Vannak olyan helyzetek, amikor a sikeres lebonyolítás okán szükséges a feladatokat válogatás nélkül kiadni, de érdemes az önkéntesek egyéni kívánságainak, igényeinek is teret engedni. A munkavégzésben a szabadság élményének meg tapasztalása növeli az önkéntesek lelkesedését – bizonyos esetekben elég a tevékenység-kereteket kijelölni, melyben a feladatok végrehajtását az önkéntesek töltik meg tartalommal. A vezetői szerepek megválasztása, helyes alkalmazása az önkéntesek felelősségérzetét és önbecsülését is növelheti.

Azt látjuk, hogy a társadalom számos területén találunk önkénteseket. A szabadidő, a szociális ellátást nyújtó szolgáltatók és a kultúra területei mellett kiemelkedik a sport szektor; a sportszervezetek és a sportrendezvények növekvő számú önkéntest vonzanak és foglalkoztatnak.

Önkéntesség és társadalmi felelősségvállalás a sportban

Az önkéntesek nagy mértékben hozzájárulnak a sportágazat működéséhez, annak minden szintjén létfontosságú szerepet játszanak: a szabadidősporttól a versenysportig, a helyi sportversenyektől a nemzetközi sporteseményekig. A sport számára öröndetes, hogy egyre többen érdeklődnek a sportban végzett önkéntesség iránt. Európában az önkéntesek egy harmada valamely sporttal kapcsolatos tevékenységhez kapcsolódik. Az önkéntesség azért is kiemelt szerepet játszik a sportban, mert a sport alappillérei, a sportegyesületek, civil szervezetek. A társadalom demokratikus felépítményének részei és egyben szimbólumai is (Perényi és Bodnár, 2015). Tagjaik tagdíj befizetéseikkel és önkéntes hozzájárulásukon keresztül tartják fent és működtetik a legtöbbször általuk alapított sportszervezetet. Éppen ezért az önkéntesek fontos szerepet töltenek be a sportszervezetek működésében (Onyestyák és mtsai, 2020; Perényi, 2017). A sportszervezetek működésének életében mutatott kiemelkedő önkéntes hozzájárulás mellett az önkéntesek szerepe a sportesemények szervezésében, lebonyolításában is fontos. A kontinentális- és világesemények szervezési feladatainak az elvégzéséből is egyre nagyobb mértékben veszik ki részüket az önkéntesek (Kim, 2017; Perényi, 2018).

A fentiek alapján elmondható, hogy az önkéntesség összefüggésbe hozható a sportban is a társadalmi felelősségvállalással. Ennek megfelelően (a sportban végzett önkéntesség társadalmi felelősségvállalás) két dimenziójában jöhet létre. Egyrészt, a társadalom mikro szintjén az egyén önkéntes hozzájárulását kínálja fel az általa kiválasztott szervezeti cél megvalósításához (egyéni társadalmi felelősségvállalás); másrészt, a sportszervezet társadalmi felelőssége felvállalásának részeként az egyesület tagjai, a helyi lakosok, továbbá, a tágran értelmezett társadalom képviselői számára bekapcsolódási lehetőséget kínál fel, tesz lehetővé, vagyis fogadó szervezetként működik. A két forma ugyan eltér egymástól, de ugyanazon bekapcsolódási környezet

egyéni és szervezeti oldalát jeleníti meg. Ez a kölcsönös haszonnal és megtérüléssel járó kapcsolat lehet rendszeres - sportszervezetek mindennapi működésében, elnökségeiben vagy bizottságaiban vállalt szerep – vagy alkalmi (epizodikus)- sportrendezvényeken való közreműködés.

Önkéntesség a sportegyesületekben

A különböző társadalmi rétegek, szakmai csoportok vagy kapcsolati szintek együttműködéséhez adhat támogató környezetet a sport. A sportszervezetekben többnyire pozitív módon érvényesülő érték- és eljárásrendek; befogadó és elfogadó szervezeti kultúra várja a bekapcsolódni vágyókat. A sportszervezetek számára is hasznos az önkéntesek fogadása; önkéntes program szervezett indítása és működtetése a sportegyesületi működés terén hozzáadott értéket képvisel; az egyesületi élet új lehetőségekkel, ismeretekkel, tapasztalatokkal és támogatásokkal bővíthet.

A sportban tehát a hagyományos önkéntes tevékenység inkább a sportszervezetek mindennapi életében való segítséget, közreműködést jelenti. Ez különösen a kis, kevesebb mint 50 tagot számláló, általában egy sportágat működtető sportegyesületek esetében jellemző. Ezekben az egyesületekben szinte minden elvégzendő feladat önkéntes közreműködésen keresztül realizálódik (Perényi 2021).

Az önkéntességen keresztül az egyesületi tagok és hozzátartozók fejleszthetik tudásukat, megoszthatják tapasztalataikat egymással, hasonló lelkületű és gondolkodású egyének találkozhatnak. de az önkéntességen keresztül elsajátított kompetenciák hasznosításával az önkéntes közreműködés során társadalmi elismertségben is részesülhetnek. Az egyesületi tagok az önkéntességen keresztül közvetlen környezetükön kívül a társadalom számára is felkészültebb, hasznosabb személyiséggé válhatnak (Nagel és mtsai, 2020; Piatkowska és mtsai, 2017).

A sportszervezetek és a sportrendezvények azonban nem csak az egyesület tagjainak, a volt sportolóknak és a hozzájuk kapcsolódó csoportoknak kínálnak bekapcsolódási lehetőséget. A sport társadalmi alrendszerében közvetlenül nem érintett, de a sportot szerető, a sport iránt érdeklődő emberek is bekapcsolódhatnak önkéntes közreműködőként (Nagel és mtsai, 2020). Barnát és mtsai (2016) által felvetett háborús menekülteket segítő önkéntesség kiszámíthatatlanságával

szemben, a sport alternatívát kínál a középkorú és idősebb korosztályok számára is. Hiszen a különböző sportszervezetek és a sportesemények az önkéntesek bekapcsolódásához kiszámítható környezetet biztosít, a bekapcsolódás tervezhető, illetve a feladatok előre tisztázottak.

Egy több mint 35 ezer európai sportegyesületet vizsgáló kutatásban (SIVSCE 20115-2017) közel 800 hazai sportegyesület működése is elemzésre került. A hazai sportegyesületek elnökségeiben, bizottságaiban, edzőként, sőt bíróként is számos önkéntest foglalkoztatnak. A kisebb sportegyesületek életében az önkéntesek tevékenysége a fenntartás, és fenntarthatóság biztosítója, míg nagyobb sportegyesületekben is jelentősen hozzájárulnak a napi működéshez (Perényi, 2021). A sportegyesületekben legtöbb önkéntes állandó pozícióban van főleg elnökségi szintű feladatok elvégzésével segíti az egyesületi működést. Kevesebb számú önkéntes található a bizottságokban vagy a napi működés segítésében. Az önkéntes programokkal rendelkező klubok elvárják tagjaiktól és sportolóik szüleitől, hogy hozzájáruljanak a klub tevékenységéhez, és hogy lelkesen és elkötelezetten vegyenek részt a munkában. A klubok jellemzően bárkitől, bármilyen segítséget elfogadnak, függetlenül az önkéntes képzettségétől vagy munkatapasztalataitól (Perényi, 2020). Érdekes, hogy a hazai sportegyesületek tagjai közül – más európai országokhoz viszonyítva – kevesebben gondolják azt, hogy az egyesületüket kizárólag önkénteseknek kellene irányítania (Perényi, 2021). A hazai sportegyesületekben az önkéntesek toborzása nagyobb figyelmet kap, mint az önkéntesek megtartása vagy elismerése, jutalmazása. Más európai országokkal ellentétben a magyarországi klubok nem élnek az önkénteseik képzésének lehetőségével, sporttal kapcsolatos képesítési, továbbképzési programokba jellemzően nem vonják be őket, továbbá, az sem jellemző, hogy társas összejöveteleket szerveznének számukra a klubhoz való kötődés erősítése érdekében, (Perényi, 2020).

Ellentétben a nyugat-európai ország többségével a hazai egyesületek az önkéntes hiányt nem tartják a működésük egyik fő problémás területének. Igaz, a toborzás tekintetében szükséges erőfeszítéseket tenniük, de mindössze 20%-uk számolt be arról, hogy például elnökségi szinten nehéz lenne a toborzás. Az edzők és oktatók tekintetében 28% említette az önkéntesek

megtalálásának nehézségeit. A játéktekvezetők és tisztségviselők 19%-a számolt be a toborzással kapcsolatos problémákról. A magyar sportklubok 62%-nál a vizsgált időszak előtti öt év során az önkéntesek száma változatlan maradt, míg egyharmaduk növekedésről számolt be és csupán 7% jelzett csökkenést. A Covid-időszakban tartott nagy sportesemények esetében azonban becslések szerint 30%-os csökkenés volt tapasztalható (Perényi, 2020).

Sportrendezvények, sportesemények önkéntesei

A sportrendezvények hagyományosan nagymértékben támaszkodnak az önkéntesekre, akik jelentős emberi erőforrást jelentenek egy-egy esemény sikeres megrendezésében. Különösen igaz ez az olimpiák szervezésére, melyek lebonyolítása több tízezer önkéntest igényel. A Sydney (2000) és athéni (2004) olimpiai játékokon több mint 40 000 önkéntes működött közre, míg Pekingben (2008) 100 000 és a Londoni (2012) játékokon 70 000 önkéntes vett részt (Kim, 2017). Tekintettel az önkéntesek kiemelkedő hozzájárulására, ma már jelentős figyelmet fordítanak a sporteseményeken végzett önkéntes közreműködés fő tényezőire az önkéntesek motivációja, elégedettsége, elkötelezettsége és megtartása tekintetében.

A hazai rendezésű kontinentális és világ bajnokságok lehetőséget nyújtanak a helyi közösségek számára, hogy közvetlenül részt vegyenek olyan sportesemények lebonyolításában, melyek az egész világ figyelmét tudhatják magukénak. Az általános megítélés szerint Magyarországon nincs nagy hagyománya az önkéntességnek, és az objektív mérési adatok is azt mutatják, hogy az európai átlag alatt van a magyarok önkéntes tevékenységet végzőinek aránya (Eurostat, 2015). Ettől az általános megítéléstől függetlenül a Magyarországon megrendezett nagy nemzetközi sportesemények népszerűek voltak az önkéntesek körében. Például a 2017-es FINA Világ bajnokságon 3500 önkéntes járult hozzá kétszer kéthetes időtartamban az esemény sikeres lebonyolításához. Azóta több sportág világeseményének adott otthont hazánk, amelyeken minden esetben nagy segítséget nyújtottak az önkéntesek. Egyre növekszik azoknak is a köre, akik visszatérően és rendszeresen részt vesznek ezeken a kiemelt hazai rendezésű világeseményeken. A sportesemények szervezésében részt vevő önkéntesek munkája társadalmi

hasznot hoz az egyén, a szervezet és a társadalompolitika szintjén egyaránt.

A legnagyobb sporteseményeknek nem csupán az a célja, hogy a versenyeket sikeresen lebonyolítsa. Egyre nagyobb figyelem fordul az események társadalom számára adott plusz értékeire, hozzáadókaira. A hozzáadékok között hangsúlyt kap a gazdasági hatás vagy az esetleges környezeti terhelés, azonban legalább ennyire fontos kérdés ma már az is, hogy a sportesemények milyen értékeket képesek adni az embereknek, a társadalom egészének. A sportesemények közösségfejlesztő hatása kulcsfontosságúvá vált, mindamellett, hogy a sport adta értékek közöttük az egészséges társadalom fejlesztése egyaránt fontos elemként jelenik meg modern világunkban (Perényi, 2018a).

A sportesemények egyértelmű társadalmi felelőssége, hogy a sport által közvetített értékek minél szélesebb társadalmi térben legyenek jelen, mindenki számára elérhetővé váljanak. Minél több ember számára biztosítsanak bekapcsolódási és mobilizációs lehetőséget. Népszerűsítsék a fair play, a csapatszellem, a kitartás, és az összefogás értékeit; és az említett mozgásgazdag és egészséges életmódot. Bátorítsák a fiatal generációkat arra, hogy minél többen rendszeresen, szervezett kereteken belül, versenyszerűen sportoljanak (Perényi, 2018a).

Magyarországon a nagy sportesemények megrendezése segítette az önkéntesség népszerűsítését a sportban, mely folyamat az említett 2017-es FINA világ bajnoksághoz köthető. Azóta a rendezvények növekvő száma és a hozzájuk kapcsolódó toborzási és önkéntes menedzsment folyamatok általános gyakorlatot és elvárásokat is kialakított; fejlesztette az önkéntesség kultúráját a sportban is (Perényi 2018b). Az olyan események, mint az EURO2020, a nemzetközi sportszövetségek szabványait és gyakorlatát is hozták. Az ilyen európai (nemzetek közötti) gyakorlatok bevezetése az önkéntesség nemzeti jellegét is formálja, és így általában véve elősegíti az önkéntességet. A kisebb helyi sporteseményen való önkéntes részvétel élmenye biztosítja a közösségi érzés megeremtéséhez szükséges társadalmi kötődési lehetőségeket. Taks és mtsai (2015) a kisebb nemzetközi sporteseményekkel kapcsolatosan kiemelik, hogy ezek a rendezvények jellemzően a kisebb létszámú önkéntesekre támaszkodnak, és azok összetételében inkább a helyi közösség tagjai jelennek meg. Ezen a rendezvényeken az önkéntes tevékenységek

többszereplős jellege is könnyebben megjelenik – az önkéntesek több feladatban is részt vehetnek – mint egy nagyszabású esemény esetében. Mindez a fogadó közösségek sportfejlesztési lehetőségeinek javára válik.

Hazánkban a társadalmi befogadásra irányuló erőfeszítéseke is tettek a nagy sporteseményekhez kapcsolódóan. Fogyatékkal élő embereket fogadtak önkéntesnek például a 2017-es FINA Világbajnokságon, és részvételüket személyre szabott feladatokkal vagy például jelnyelvi tolmácsok bevonásával segítették. Vidéki önkénteseket is meghívtak, és az utazási költségeket és a szállást is kifizették, hogy segítsék az önkéntesek részvételét a nagyobb távolságból, kis falvakból érkezőknek is. Ezek a gyakorlatok lehetővé tették a fogyatékkal élők és a vidéki, távolabb fekvő területek lakosai (több mint 580 településről) számára, hogy bekapcsolódjanak és a jövőben megmaradjanak a sportban végzett önkéntes munkában (Perényi 2018b).

Magyarországon a 2012/2013-as tanévtől felmenő rendszerben bevezették az intézményi szociális közösségi szolgálatot (magyarul „Iskolai Községi Szolgálat” –IKSZ). Ez a szolgálat a társadalom valamennyi szektorában a civil szervezetnél teljesített 50 óra közösségi szolgálatot tartalmazta. Ezt a szolgálatot 2016 óta minden diák számára előfeltételként határozták meg az érettségi vizsga letétele előtt. A diákok a sport területén is szívesen teljesítik ezeket az órákat; a kisebb-nagyobb sportesemények nagyon népszerűek az 50 óra teljesítése során. Az elemzések a sport területét az egyik legnépszerűbb IKSZ teljesítési területként azonosították (Bodó és mtsai, 2017; Markos 2016, 2018).

Sportönkéntességgel kapcsolatos kutatások eredményei

Az Európai Sport Foglalkoztatási Observatórium (EOSE) vezetésével az ESSA-Sport Projekt 2016 és 2019 között elvégezte a sport munkaerő-piacának felmérését a sportszakemberekkel szemben elvárt kompetenciák vonatkozásában. A projektben 18 európai ország (köztük Magyarország) és 5 európai hálózat vett részt. Ezekben az országokban felmérték a sportágazati jellemzőket a képzés és a képesítés, valamint foglalkoztatási szempontból. Az eredmények azt mutatták, hogy az európai sportszervezetek több mint 30%-ában

a napi működéssel és a sporttevékenységekkel kapcsolatos feladatokat kizárólag önkéntesek végzik el (Perényi és mtsai, 2022). Az ESSA-Sport és több más kutatás is kimutatta, hogy a sportszervezetekben az önkéntesek toborzása, a megfelelő számú önkéntes biztosítása nem kihívás mentes. Hasonló nehézségek jelentkeztek a munkavállalók toborzása terén a magyar sportszervezetek 23%-ánál, a lengyelek 29%-ánál jelentett nehézséget a toborzás, elsősorban azért, mert a munkafeltételek (beleértve a fizetések) nem voltak elég vonzóak, és a jelentkezők száma is alacsony maradt (Onyestyák és mtsai, 2020). Ezek a tények a sportszervezetekben még jobban felértékelik az önkéntes hozzájárulást, a civil szervezetek felé megnyilvánuló időadományt.

A sporteseményekhez kapcsolódóan, a 2017. évi FINA Világbajnokság önkéntes programját vizsgálták (Perényi, 2018b), és megállapították, hogy a társadalomtudományi elméletek fontos segítségül szolgálhatnak egy ilyen nagyszabású önkéntes programok különböző fázisainak tervezésekor és végrehajtásakor. Az önkéntesek által jelzett számos pozitív hatás és visszajelzés mellett szervezeti szempontból számos akadályról számoltak be, például arról, hogy a sport alrendszere nincs teljesen felkészülve a nagyszámú önkéntes fogadására; hiányszágok merültek fel a feladattervezés, a hatékony kommunikáció, a megbecsülés és a megtartás terén is. Ettől függetlenül az önkéntesek továbbra is követték a FINA sportágait, különösen az úszást és a vízilabdát, és visszatértek az eseményre, hogy segítsék a szervezőket más nemzetközi és kontinentális események sikeres lebonyolításában.

A sporteseményeken közösségi szolgálatukat teljesítő fiatalok sportrendezvényeken való részvételének fő motivációja a másokon és a közösségen való segítség volt. A sportolók és a nem sportoló tanulók között jelentős különbségeket találtak a sporteseményeken való részvételt befolyásoló motivációs tényezők tekintetében. A különbség főként a kifejezetten a sporthoz kapcsolódóan mutatható ki, mint például a sportolóval való személyes találkozás lehetősége és a sport szeretete. A közösségi szolgálatot követően a válaszadók többsége részt venne a jövőben sporteseményekhez kapcsolódó önkéntes tevékenységekben (Mezei és mtsai, 2021).

Jótekonyság és adományozás a sportban

Az önkéntesség „időadományán” kívül a sportolók pénzbeli adományokkal is hozzájárulnak

egy-egy fontos társadalmi kezdeményezéshez. A társadalmi felelősségvállalás területén az önkéntességen kívül a személyes adományozást is ki kell emelni (Perpék, 2017). Az adományozás a jótékonyosság egyik formája, mely a sportban a sportrendezvényekhez, különösen a szabadidősport rendezvényekhez kapcsolódik. Az egyéni társadalmi felelősségvállalás ezen formája összekapcsolódik a sportmozgással, sportteljesítménnyel (Gösi és Bukta, 2020). Ezek a kezdeményezések már hazánkban is megvetették gyökereiket. Az első ilyen kezdeményezés 1980-ban indult, amikor Terry Fox fel szeretne volna hívni a figyelmet a rák kutatás támogatásának szükségességére. Azóta a futóversenyekhez kapcsolódóan úgynevezett „követes” adománygyűjtési akciókat szerveznek (Gösi és Magyar, 2019). Hazánkban a Budapest Sport Iroda versenyein (például a Telekom Vivicitta Városvédő Futás és az őszi Spar Budapest Maraton fesztivál) több szervezet részére történik adománygyűjtés több tízmilliós nagyságrendben (Gösi és Magyar, 2019).

Figyelemre méltó az is, hogy egyesületi szinten sok gyűjtés, adományozás, támogatás jelenik meg a szülők részéről vagy a több esetben a szülők, családok részére. Egy-egy verseny bevétele, árverezés/licitálás, adománygyűjtés a nehéz helyzetben lévő családok segítségét is szolgálhatja stb. Ezek a kezdeményezések egyáltalán nem, vagy csak kis mértékben kapnak nyilvánosságot. Ha egy adott közösség a saját, szűkebb környezetében segít az csak a közösség számára lesz látható, értékelhető, azonban a közösség építésében nagy szerepet játszik.

Összegzés

Az önkéntesek közreműködésük révén számos informális tanulási lehetőségre és tudásra (tudás, képesség, készség) tesznek szert, amelyek gyakran ugyan észrevétlenek, de jelentősek az önkéntesként közreműködők életében. Készségeik, képességeik, és az általános sporttal kapcsolatos tudásuk is fejlődik. Éppen ezért a bekapcsolódás elismerése és annak hangsúlyozott segítése, bátorítása fontos mind a széles társadalom, mind a sport társadalom számára. Ezért a sportszervezetek és az eseményszervezők társadalmi felelőssége a bekapcsolódás biztosítása és lehetővé tétele annak érdekében, hogy az önkéntességgel kapcsolatos pozitív társadalmi és egyéni szinten megjelenő hozadékok érvényesülni tudjanak. Az önkéntesek toborzásának, képzésének,

foglalkoztatási és elismerési módszertanainak ezekre a lehetőségekre úgy szükséges ráépülni, hogy az élmények és a közösségi érzés mellett az egyéb lehetséges hozadékok, mint készség és képesség fejlődést és fejlesztést, a munkaerőpiacra történő első vagy ismételt belépést vagy a munkavállalók és az önkéntesek képesség/készség-szintje közötti különbség csökkentését is realizálni lehessen.

A sporton kívüli események jó gyakorlatokkal segíthetik a sport önkéntesség számos területét, de a sporteseményekkel kapcsolatban szerzett tapasztalatokból más típusú rendezvények is profitálhatnak. A nagy sporteseményekkel kapcsolatos gyakorlatokat például a 2021-es Eucharisztikus Kongresszuson valósították meg az önkéntesek irányítására és koordinálására szolgáló struktúrákon keresztül. A kongresszus azonban jó gyakorlatokkal is hozzájárult a tekintetben, hogy hogyan népszerűsítették az önkéntességet az esemény előtt és alatt, és hogyan ismerték el az önkénteseket az esemény után. Az önkéntesség nagyköveteit például a művészeti és sportágazatot képviselő társadalmi hírességek közül választották ki, akik aztán a közösségi médiában közzétett videós posztok vagy az esemény honlapjára feltett írások segítségével szólították meg az önkénteseket. Az esemény honlapján is látható volt az elismerés, például az önkéntes tevékenység órászáma, valamint az önkéntesek személyes élményeinek, történeteinek bemutatásán keresztül.

Irodalomjegyzék

1. Bartal, A. M. (2021). A Nemzeti Önkéntes Stratégia (2012-2020) mérlege-eredmények, adósságok. *Önkéntes Szemle*, 1(1), 3-20.
2. Bernát A. - Kertész A. - Tóth F. M. (2016). A segítségnyújtás evolúciója és a szolidaritás új formái a migrációs válság idején Új önkéntes és régi civil szervezetek 2015-ben <http://old.tarki.hu/hu/publications/SR/2016/14bernat.pdf>
3. Bodó, M., Markos V., Mézes J., Sárosi, T. Szalóki, M. (2017): Az iskolai közösségi szolgálat a 9. és a 12. évfolyamos diákok véleménye tükrében. *Pedagógiai Szemle*, 9-10.
4. Cziike K. - Bartal A. M.: *Önkéntesek és nonprofit szervezetek – az önkéntes tevékenységet végzők motivációi és szervezeti típusok az önkéntesek foglalkoztatásában*, Acta Civitalis 2005
5. Cziike K. - Kuti É.: *Lakossági adományok és önkéntes tevékenységek; Nonprofit Kutatócsoport Egyesület, Önkéntes Központ Alapítvány, 2005*

6. Fekete, K., Dombi, G. & Oláh, M. (2021). Önkormányzatok és önkéntesek a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetben a Covid-19 pandémia első hulláma idején. *ÖNKÉNTES SZEMLE*, 1(2), 36-55.
7. Gősi, Zs., Bukta, Zs. (2020). Mozgással a társadalomért. A sport és az egyéni társadalmi felelősségvállalás. Közép-Európai Közlemények XIII. évf. 2020/4. № 51. pp. 115-131.
8. Gősi Zs. - Magyar M. (2019): Jótékony futás: A társadalmi felelősségvállalás megjelenése futó sporteseményeken. Recreation, A Közép-Kelet Európai Rekreációs Társaság Tudományos magazinja IX/1. 28-30. old.
9. Gyorgyovich, M. (2021). A formális és informális önkéntesség az Önkéntesség Magyarországon 2018. felvétel szerint. *Önkéntes Szemle*, 1(1), 21-38.
10. Laczkó, T., Paár, D. (2018). Társadalmi hatások vizsgálata a 2018. évi hazai rendezésű nemzetközi sportesemények kapcsán. A sportturizmus gazdasági és társadalmi kérdései Magyarországon, 77-102.
11. Laki, I. (2021). Az inkluzív önkéntességről-rövid áttekintés. *Önkéntes Szemle*, 1(3), 21-33.
12. Markos, V. (2016): Közösségi szolgálat vagy önkéntesség. *Educatio*, 25(3), 444-450.
13. Markos, V. (2018): A fogadószervezetek koordinátorainak tapasztalatai az iskolai közösségi szolgálatról. *Iskolakultúra*, 28(3-4), 12-27.
14. Markos, V. (2021). Kik a nyertesei az Iskolai Közösségi Szolgálatnak?-az Iskolai Közösségi Szolgálat iránti pozitív attitűdöket befolyásoló tényezők vizsgálata. *Önkéntes Szemle*, 1(1), 69-82.
15. Mezei, T., Polcsik, B., Perényi, Sz. (2021): Motivations for community service and sports volunteering at sporting events. *Sport és Egészségtudományi Füzetek*. 5 (3), 56-71.
16. Onyestyák N. és Kállai É. (2013). Önkéntesség sport területén Magyarországon és az Európai Unió más tagállamaiban. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 14(3), 33-40.
17. Piatkowska, M., Perényi, S., Elmoose-Østerlund K. (2017). Promoting social integration and volunteering in sports clubs: Lessons from practice. Odense, Dánia : University of Southern Denmark, 199 p.
18. Pállay, K., Markos, V. & Fényes, H. (2022). Kárpátaljai fiatalok önkéntes tevékenysége a 2022-es orosz-ukrán háború idején. *Önkéntes Szemle*, 2(4), 3-26.
19. Perpék É. (2017). Önkéntesség közel s távol: hazai és nemzetközi helyzetkép. In. Janák Katalin – Szék Katalin – Tokaj Károlyné (szerk). Háztartási munka, önkéntes munka, láthatatlan munka, I. Háztartási és önkéntes munka mérése, elemzése. Budapest, KSH. 108-121. old.
20. Perényi S. (2018a). *Sportesemény-menedzsment*. Oktatási segédanyag. 75p. Budapest: Testnevelési Egyetem. (EFOP-5.2.5-18-2018-00012 Társadalmi Innovációk Új módszerek kidolgozása a Testnevelési Egyetem.
21. Perényi S. (2018b). Önkéntesség szintlépése a hazai nemzetközi sporteseményeken vagy társadalomtudományi elméletek szerepe önkéntes programok tervezésben és eredményei a lebonyolításban. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 19(75), 74-75.
22. Perényi S. (2021). Az önkéntesség szerepe az európai sportegyesületekben. *Önkéntes Szemle*, könyvismertető, 1. évfolyam, 1. szám, 112-118.
23. Perényi, S. (2020). Hungary: Potentials for Civil Initiatives in Sports. In Siegfried Nagel, Karsten Elmoose-Østerlund, Bjarne Ibsen, Jeroen Scheerder (eds.) *Functions of Sports Clubs in European Societies A Cross-National Comparative Study*, SEMP, vol. 17, 151-182. Springer Nature Switzerland AG 2020
24. Perényi Sz., (2019): Az önkéntesség formái és befolyásoló tényezői a sportegyesületekben. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 20:2 (79), 76.
25. Resinger, A. (2022). Lehet-e hatása a vállalati önkéntességnek a vállalati versenyképességre?-gondolatok a témáról elméleti megközelítésben. *Önkéntes Szemle*, 2(1), 45-62.
26. Nagel, S., Elmoose-Østerlund, K., Ibsen, B., Scheerder, J. (2020). *Functions of Sports Clubs in European Societies A Cross-National Comparative Study*, pp 385. Springer International Publishing-Sports and Economics, Management and Policy series (SEMP, vol. 17), Springer Nature Switzerland AG
27. Silló Á., Az önkéntesség modern formái, Debreceni Egyetem
28. Varga, L. (2021). Az intergenerációs tanulás az önkéntesség szolgálatában. *Önkéntes Szemle*, 1(3), 3-20.

29. Váradi, R. (2021). Az önkéntesség alakulása Magyarországon a 2010-es években: A Központi Statisztikai Hivatal munkaerő-felmérésének 2011-2019 közötti kiegészítő felvételei alapján. *Önkéntes Szemle*, 1(4), 3-38.
30. *Kiáltvány az Európai Önkéntes Tevékenységről, Európai Önkéntes Központ (Centre Européen du Volontariat, CEV), 2006*
31. *Nonprofit szervezetek Magyarországon, 2006 KSH*
32. KSH, 2012. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/onkentesmunka.pdf>
33. <http://www.onkentes.hu/cikkek/mi-az-az-onkentesseg>
34. KSH, 2011. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/onkentesmunka.pdf>
35. KSH, 2019. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_onkent9_13_02.html
36. Act LXXXVIII of 2005 on voluntary activities for the public interest (2005). URL link: 2005. évi LXXXVIII. törvény - Nemzeti Jogszabálytár (njt.hu)

Az érem másik oldala: Sportolói márkaérték a 'social listening' tükrében

The other side of the coin: Athletes brand equity in the light of 'social listening'

Kiss Henriett¹, Kiss Bernadett¹, Sisa Krisztina Andrea²

¹ Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Sportmenedzsment Tanszék

² BOOKR Kids, Marketing Osztály

Absztrakt: A sportoló teljesítménye mellett online jelenléte is meghatározó a sportolói márkaépítésben. Számos sportoló saját márka formálás érdekében rendelkezik közösségi média felületekkel, mely felületeket klubok, menedzserek és ügynökök is figyelemmel kísérik. Kutatási célunk egy olyan sportolói online márkaérték mérési módszertant kidolgozása, mely segítséget nyújthat a sportolók és menedzsereik számára. Feltételezésünk szerint az online márkaérték hatással van a sportolói márka értékére, és a sportolói megítélés javítható az online térben. Adatfelvételünk során szekunder kutatással a magyar és nemzetközi szakirodalom alapján vizsgáltuk a sportolói márka, online jelenlét és megítélés összefüggéseit, valamint primer kutatásunkban három kiemelt teljesítményű labdarúgó online említéseit vizsgáltuk 'social listening' módszerrel. Szoboszlai Dominik, Dzsudzsák Balázs és Gulácsi Péter (egy teljesítményben és megítélésben is sikeres; egy megítélésben visszaeső; és egy teljesítményben sikeres, de márkaépítéssel nem foglalkozó sportoló) online említéseit elemeztük a Neticle rendszerén keresztül, mely a magyar webről gyűjti le és szövegelemzi a nyilvános közösségi média posztokat, hozzászólásokat, fórum említéseket, cikkeket és bejegyzéseket. Összesen 156.694 említést vizsgáltunk 2020. január és 2021. október között. Másrészt, félig strukturált mélyinterjú módszerével Szoboszlai Dominik menedzserétől gyűjtöttünk adatokat. Az online események elemzése képet adott arról, hogy milyen online hatást lehet kiváltani és hogyan lehet formálni a vizsgált sportolók megítélését. Az említésekben megjelenő érzelmek, valamint vélemények polaritása fontos indikátor a sportolói márkaépítés során. A sportszakemberek számára, akiknek célja a sportoló teljesítményén túl médiabeli megítélésük növelése, fontos kiindulási pont az online világban való említések minősége. A 'social listening' tehát alkalmas sportolói márkaépítésre, illetve a jövőben a módszertan tovább bővíthető az erre építő sportmarketing stratégiákkal és elemekkel.

Kulcsszavak: sportolói márkaépítés, social listening, sportolói márka- és megítélés

Abstract: In addition to the athlete's performance, his or her online presence is also a key factor in building the athlete's brand. Many athletes have their own branding social media platforms, which are monitored by clubs, managers and agents. With our research, we aim to develop an online athlete brand equity measurement methodology that can assist athletes and their managers. We hypothesize that online brand equity has an impact on athlete's brand equity and that an athlete's perception can be improved in the online space. We conducted secondary research based on Hungarian and international literature to investigate the relationship between athlete brand, online presence and perception, and a primary research based on online mentions of three top-performing football players using a 'social listening' method. We analysed the online mentions of Dominik Szoboszlai, Balázs Dzsudzsák and Péter Gulácsi (one athlete who is successful in both performance and perception; one athlete who is declining in perception; and one athlete who is successful in performance but not in branding) through the Neticle system, which collects and text-analyses public social media posts, comments, forum mentions, articles and entries from the Hungarian web. A total of 156,694 mentions were examined between January

2020 and October 2021. Secondly, we collected data from Dominik Szoboszlai's manager, using a semi-structured in-depth interview method. The analysis of online events gave us an insight into the online impact and how to shape the perception of investigated athletes. The polarity of emotions and opinions expressed in mentions is an important indicator for branding athletes. The quality of mentions in the online public sphere is an important starting point for sports professionals who aim to increase their media image beyond the athlete's performance. 'Social listening' is therefore a suitable tool for branding athletes, and in the future the methodology can be further extended with sport marketing strategies and elements that build on it.

Keywords: athlete branding, 'social listening', athlete branding and perception

Bevezetés

Napjainkban a kutatások nagy figyelmet szentelnek a sportolók teljesítménymérése, mely a sportoló piaci értékének meghatározásához is hozzájárul. Kevésbé vizsgált terület viszont a sportolók pályán kívüli teljesítménye, online jelenlétük és a piaci értékük összefüggései. *Korzynski és Paniagua* (2015) vizsgálata során azt mérte, hogy a közösségi média milyen mértékben gyakorol hatást a labdarúgók játékospiaci értékére. Több szerző azt is kiemeli, hogy a közösségi média térhódításának köszönhetően a márkaépítésnek új és egyedülálló módszerei jelentek meg, melyeket a digitális világban könnyedén tudnak alkalmazni a játékosok és menedzserek (*Holt, 2016; Dollen, 2017*). Aaker (1996) szerint a márkaismertség a márkaérték egyik kulcsfontosságú hajtóereje, mivel befolyásolja a megítélést. A márkaérték egyre nagyobb szerepkört társít az online kommunikációhoz, ezen belül a közösségi médiához (*Kiefer, 2012*).

A közösségi média monitoring eszközök jelentősége folyamatosan növekszik a márkaépítésben, mivel lehetővé teszik a valós idejű követést és az azonnali reakciót a felmerülő témákra. (*Zhang, Vós, 2014*). A személyes márkaépítéssel aktívan alakítható a közvélemény megítélése pozitív irányba. Erre a célra a közösségi média oldalak nagy lehetőséget kínálnak (*Trefzger – Dünfelder, 2016*). Előnye lehet, hogy a személyes márkát könnyebb kezelni, mint egy termék- vagy szolgáltatás márkáját (*Karaduman, 2013*). A személyes márkájuk mérésében éppen ezért az egyének online tevékenységei lényeges tényezőt jelentenek. A médiában való megjelenés azzal foglalkozik, hogy a sportoló, mint márka milyen expozíciót kap a médiában, például tévén, újságon, blogon, videón és az interneten keresztül. Médiamegjelenéseik különböző típusúak

és célúak lehetnek. Gyakori tévhit, miszerint a szektor (sport) csak híreken keresztül tud eljutni a közönséghez, hírérték nélküli üzenettel nem lehet bekerülni a médiába. Ma is aktuális megállapítás viszont, hogy a médiamegjelenéseknél az elért hatásokra és hosszabb távú eredményekre érdemes nagyobb hangsúlyt fektetni, ezzel elérve egy-egy téma többszöri megjelenését is (*András, Havran, Jandó, 2016; András, 2003a*). A megjelenéseknél alapvető szempont, hogy a tevékenység hatóköréhez és célcsoportjához legyen igazítva a médiumok szempontjából is.

Mára a sportoló teljesítménye mellett online aktivitása is a sportolói márka részévé vált (*Korzynski, 2016*). Egyre több sportoló használja a közösségi médiát márkakép kialakítására, a sportoló megítélését a médián keresztül már a klubok, vezetők, menedzserek és a játékosügynökök is figyelik. Ennek ellenére rendkívül kevés szakirodalom foglalkozik az online sportolói márkaérték mérésével, ezért kutatásunkban új módszertannal vizsgáljuk a sportolói márka eredményességét és hatékonyságát (*Berg, 2011*).

Ennek megfelelően ma már a sportoló pályán nyújtott teljesítménye befolyásolja a márkaérték építését, a közösségi médiában alkotott, kialakított kép is hozzájárul a sportoló játékospiaci értékéhez (*Horváth, 2012; Havran, 2013*). Ezek alapján a kutatásunk – élvonalbeli labdarúgó játékosokat vizsgálva – új irányt vet fel a hatékonyabb sportolói márkaépítés és értéknövelés területén.

Célkitűzés és kutatási kérdések

Kutatási célunk egy olyan online sportolói márkaérték mérési módszertan kidolgozása, mely jelentős segítséget nyújthat a sportmarketing területén, valamint a sportolók menedzserei számára.

Az elméleti háttér felállítása után arra törekedtünk, hogy a sportolói márkaérték kialakításánál a teljesítmény mellett online médiaelemzési, hatásmérő módszereket is vizsgáljunk. A 'social listening' módszer alkalmazásán keresztül olyan mérőszámok azonosítását tűztük ki célul, amelyek támogatják a sportolói teljesítményt megalapozó tér-időbeli változók értelmezését, ugyanakkor adat-előfeldolgozási rutinként funkcionálnak a versenyteljesítmény reprezentatív jellemzőinek kinyerésére. Ezek segítségével hoztunk létre egy olyan módszert, mely az online említések és vélemények elemzése révén hozzájárul a sportolói márka építéséhez.

A fő kutatási kérdéseink arra irányultak, hogy mennyiben alkalmas a 'social listening' módszer rendszere a sportolói márkaérték mérésére; illetve, hogy mennyiben segítheti a sportoló közösségi média felületének online médiaelemzése mint hatásmérő eszköz a sportoló márka építésében.

Anyag és módszertan

Elemzésünkhöz első körben három kiemelt teljesítményű labdarúgó online említéseit vizsgáltuk 'social listening' kutatással. Egy teljesítményben és megítélésben is sikeres labdarúgó (Szoboszlai Dominik); egy megítélésben visszaeső labdarúgó (Dzsudzsák Balázs) és egy teljesítményben sikeres, de márkaépítéssel nem foglalkozó sportoló (Gulácsi Péter) online említéseit elemeztük a Neticle rendszerén keresztül.

A Neticle Media Intelligence egy online, böngészőalapú 'social listening' platform, amely 29 ország webes tartalmait elemzi valós időben, beleértve a hírportálokat és közösségi média oldalak nyilvános tartalmait. Analitikájuk lehetővé teszi személyek, márkák, témák megítélésének elemzését. A Neticle rendszer a kulcsszavakhoz kapcsolódó kifejezéseket szemantikailag elemzi, majd polaritás pontszámokat rendel hozzájuk, amelyek megmutatják a tartalom pozitív, semleges vagy negatív voltának mértékét. Az elemzett szövegegységekben felismert kifejezések polaritásszámait mellett a rendszer képes a szövegekben megjelenő érzelmet, témákat, márkákat is felismerni és elemezni. A technológia közel emberi pontosságú, 80-85%-os találati aránnyal működik, ami megközelíti azt a 82%-os egyezési arányt, amit két különböző

ember manuális értékelése során átlagosan elérhet. A szoftver felületén saját beállításokat hoztunk létre, melyek alapján grafikonok számszerűsítették és vizualizálták az adatokat.¹

Kutatásunkban összesen 156.694 említés került vizsgálatra a 2020 január és 2021 október 10-e közötti időszakban. A fenti vizsgálatot félig strukturált mélyinterjúval egészítettük ki, melyet Esterházy Mátyással, Szoboszlai Dominik menedzserével készítettünk. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a menedzser milyen technikai vagy taktikai elvekre alapozva hozhat döntéseket a sportoló márkaépítése kapcsán. A mélyinterjúval sportmarketing oldalról vizsgáltuk a kérdéskört, míg a 'social listening' módszerével a média oldaláról mutatjuk be az elemzést.

'Social listening' – online médiafigyelés és elemzés eszköze

Kutatásunkhoz a Neticle Media Intelligence rendszerét használtuk, ezért ennek módszertana segítségével mutatjuk be a 'social listening' működését.

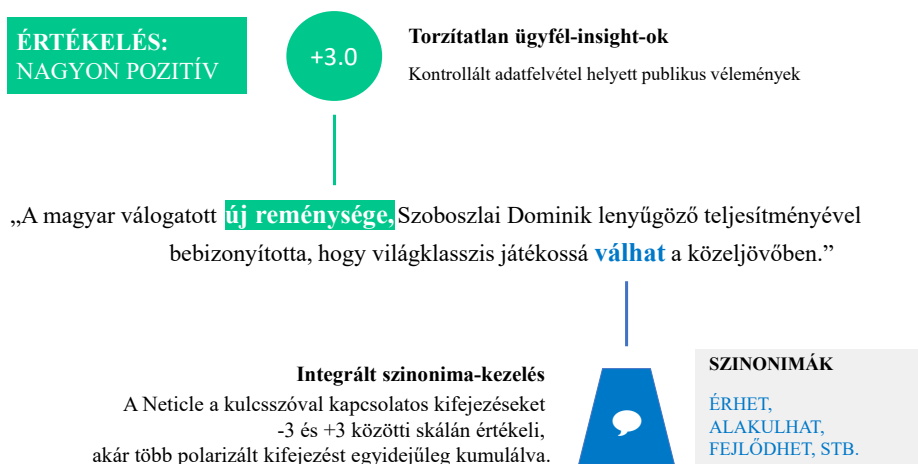
A kifejezés az online publikus tartalmak automatikus figyelését jelenti, ami később kiegészült az automatikus véleményelemzéssel is, azaz a szöveges tartalmakban megjelenő megítélések elemzésével. (Carlos, Iglesias, Antonio, 2020) A rendszer képes minden publikusan elérhető tartalmat automatikusan figyelni, majd begyűjteni az adatokat a hazai internetről. Ezek alapján a rendszer valós időben követi és elemzi a véleményeket (Neticle). Rendkívül nagy adathalmaz révén, lényeges szempont az adott témákkal kapcsolatos kulcsszavak hozzárendelése a releváns tartalmak megtalálásához. Saját keresőmotort fejlesztettek ki, melyekkel leltetik a publikus magyar webes tartalmakat, cikkeket, kommenteket, posztokat hírportálokról, blogokról, fórumokról, Facebookról, Twitter-ről, Google+-ról, Pinterest-ről, TikTok-ról és YouTube-ről. A szövegelemzés a begyűjtött tartalmak alapján történik, majd automatikusan véleményindexet (WOI) ad hozzá. A pontszámok -3-tól +3-ig terjednek kifejezésenként. Ezek összesítése alapján megállapítható, hogy mennyire pozitív, negatív, vagy semleges a vizsgált említés. A véleményeket és a megítélést összesítve kapjuk meg az egy-egy kérdés, termék, márka online megítélését (Collomb, Brunie, Costea, 2013).

¹ Neticle, 2021

Az algoritmus értelmezi és kezeli a tagadást, és a dupla tagadást. Véleményelemzésnél ez kulcspont, hiszen megfordíthatják a kifejezések előjelét. Bizonyos szintig az iróniával teli tartalmakat is tudja kezelni a rendszer, valamint képes különböző entitásokat felismerni (márkák, termékek, személyek, szervezetek). A hatásos elemzéshez szükség van a pejoratív, ironikus és a szleng tartalmak felismerésére is (Collomb, Brunie, Costea, 2013).

Az 1. ábrával szemléltetjük hogyan működik a Neticle kulcsszóalapú szemantikai elemzése, amely a szövegek véleményét és érzelmi töltetét számszerűsíti. Az 1. ábra szerint a rendszer egy -3 és +3 közötti skálán értékeli a kulcsszavakkal kapcsolatos

kifejezések polaritását. A példában egy „Nagyon pozitív” (3.0 pont) érték szerepel egy olyan mondatához kapcsolódóan, amely pozitív érzelmet közvetít például a Balaton iránt. Az algoritmus integrált szinonimakezelése lehetővé teszi, hogy különböző, de hasonló jelentésű kifejezéseket (például „üdültem”, „pihentem”, „utaztam”) együttesen értékeljen, így pontosabban képezzen összegző pontszámot. Az 1. ábrán keresztül bemutatja miként teszi lehetővé a Neticle rendszer a nyilvános vélemények torzításmentes összegzését, segítve a pozitív és negatív megítélés pontos mérését, és ezáltal megalapozott insight-ok gyűjtését.

1. ábra: Neticle kulcsszóalapú szemantikai elemzésének működése

Az elemzésnek két fontos előfeltétele van, az egyik, hogy legyen nagyon pontos az algoritmus; a másik, hogy a kimenetelei jól értelmezhetőek legyenek különböző döntésekhez, vizualizációkhoz, brandek építéséhez és platformokhoz.

A 'social listening' kutatás felépítése

- Kutatási terv készítése, adatgyűjtés:** A három sportolóról a vizsgált időintervallumban 156. 694 említés született, tehát elemezhető mennyiségű találaton végezhető a kutatás.
- Kulcsszó – kutatás:** A kutatás során három magyar labdarúgó online megítélését vizsgáltuk, lehetővé téve a hazai viszonylatban felmerülő lehetőségek és problémák sokszínűségét a sportolói márkaérték kiépítésével összefüggésben.
- Riport beállítások:** A kulcsszavak alapján a találatok jelentős többsége releváns volt, azonban így is szükség volt nem releváns találatok

törlésére a torzítás kiszűrése érdekében. Az említések egyesével kerültek áttekintésre, szakértői döntés alapján javításra, majd ezt követően a riportok beállítása következett, melyek kutatásunk kvantitatív elemzésének alapját képezték. A vizsgálat során használt rendszer, Neticle összesen 36 grafikont biztosított a riportok elemzéséhez. A felületen saját beállítással dolgoztunk, a kutatási terület szűkítése érdekében. A kutatás Szoboszlai Dominik, Gulácsi Péter és Dzsudzsák Balázs online említéseivel és megítélésével kapcsolatos tartalmak eléréseit tartalmazza.

- Grafikonok elemzése, kutatási eredmények elemzése:** Először a kvantitatív eredményeket vizsgáltuk, ehhez rendeltük azokat a grafikonokat, melyek lényegesek a sportoló online említéseinél (megítélés, érzelem térkép, véleményárfolyam, áttekintő statisztika). A kapott eredmények vizsgálata során törekedtünk az

okok feltárására, a kiugró értékek magyarázatára és a vizsgált időintervallumban bekövetkező változásokat befolyásoló tényezők átfogó elemzésére és értékelésére.

Kutatásunk során, tehát egyedi beállításokat

hoztunk létre a riportok elemzéséhez, amelyek segítségével az említések alakulását, az említésekben található kulcs témákat, érzelmeket és egyéb aspektusokat vizsgáltuk. Az 1. táblázat a riportok elemzéséhez használt grafikonokat összegzi.

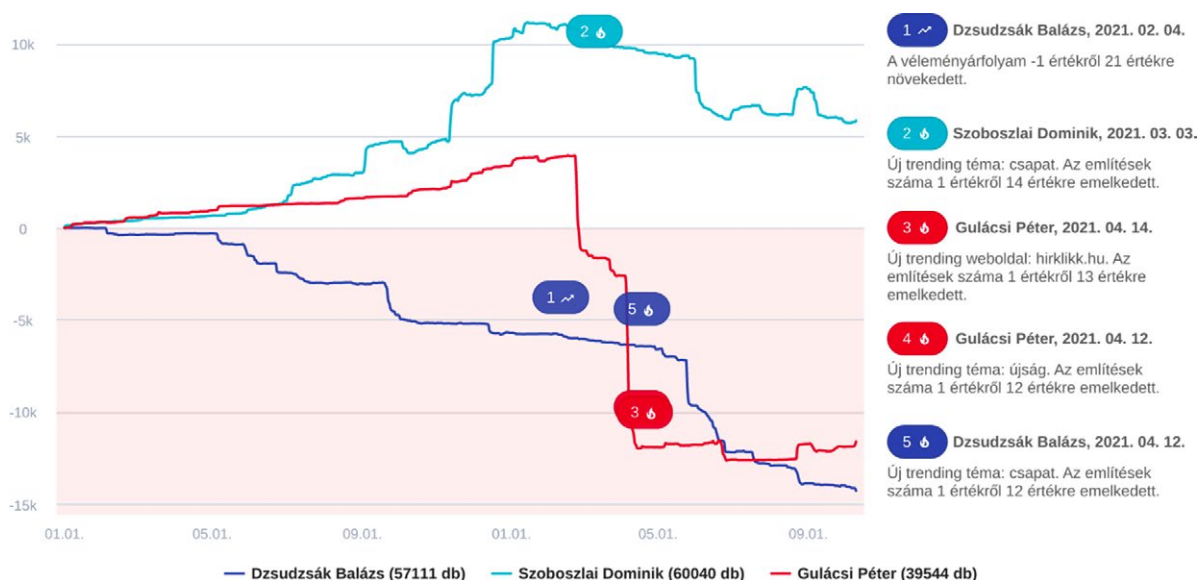
1. táblázat: A kutatás során használt három grafikon

Grafikon típusa	Grafikon leírása ²	Riport beállítás
Áttekintő statisztika	Számszerűsítve ad általános képet a vizsgált kulcsszavak online jelenlétéről és említésszámáról egy adott időintervallumban.	Szoboszlai Dominik, Dzsudzsák Balázs és Gulácsi Péter online említéseinek és megítélésének alakulása
Véleményárfolyam	Azt mutatja meg, hogy a vizsgált időszakban hogyan alakul a kulcsszavak megítélése a magyar weben.	Szoboszlai Dominik, Dzsudzsák Balázs és Gulácsi Péter megítélésének változása a vizsgált időszakban
Érzelemtérkép	A Neticle által felismert nyolc alapérzelemhez (vágyakozás, félelem, szomorúság, undor, meglepettség, bizakodás, élvezet, düh) kapcsolódó említések számát mutatja meg.	Szoboszlai Dominik, Dzsudzsák Balázs és Gulácsi Péter online említéseinek és megítélésének alakulása

Eredmények

A 'social listening' eredmények bemutatásának érdekében a három labdarúgó magyar weben történő megítélését a véleményárfolyam elemzésével kezdtük. A véleményárfolyam (WOI, Web Opinion Index) egy univerzális mutató, amely

egyetlen dinamikus számmal összegzi a webes tartalmak véleményét. Ez a mutató a tőzsdei árfolyamokhoz hasonlóan működik, az online térben megjelenő vélemények és hangulatok alapján. (Szekeles, 2013).

2. ábra: Véleményárfolyam - vizsgált időszakban hogyan alakult a sportolók megítélése

² A Neticle rendszer alapján, <https://portal.neticle.hu>, letöltés dátuma: 2021. 08. 12.

Dzsudzsák Balázs megítélése szignifikánsan csökkent a vizsgált időszakban (-32,5%), ami a 2. ábrán is jól látható, köszönhetően a magánéletét érintő média felkapásoknak.

Kisebbségi mértékű növekedés jelentkezett Gulácsi Péter megítélésében 2020. szeptember 2021. május között (+15,7%), melyet a pályán nyújtott kiemelkedő teljesítmény eredményeként tudhatott magáénak. A vizsgált időszak további részében a sportolóval kapcsolatban inkább negatív tartalmak voltak jellemzők, melyek a közösségi médiában terjesztett véleménynyilvánításának tudhatók be. Állást foglalt egy érzékeny témában, mely imázsának alakulására is hatással volt, és ami 23,4%-os csökkenést eredményezett a WOI értékében.

Szoboszlai Dominik megítélése mutatja a legkiegyensúlyozottabb pozitív megítélés növekedést (47,8%), stagnálás csak január legelején volt látható. 2020. szeptemberétől 2021. májusáig a sportoló megítélése szignifikánsan megugrott, melynek oka a közösségi média felületeken, fórumokon, valamint cikkek formájában megjelenő pozitív vélemények a sportoló kapcsán. A jelentős emelkedést alátámasztják továbbá az alábbi események:

- 2020. november 12-én az utolsó perces góljával a magyar csapatot kijuttatta az Európai Bajnokságra,
- 2020. december 17-én a téli átigazolás során meglepetésszerűen érte a közvéleményt, mikor kiderült, hogy a továbbiakban RB Leipzig csapatánál folytatja a pályafutását.

Összességében elmondható, hogy Dzsudzsák Balázs megítélése volt az időszak során kumuláltan a legalacsonyabb (26,2%), Gulácsi Péter megítélése semleges lett (31,5%), míg Szoboszlai Dominik magas pontszámmal végzett (42,3%), tehát összességében viszonylag pozitív megítélést kapott az online médiában a vizsgált időszakban.

Az **online tartalmak érzelmekre gyakorolt hatásának eredményeit** a Neticle rendszer elemzésére alapozva mutatjuk be, mely felismeri az említésekben megjelenő leggyakoribb érzelmeket. Nyolc érzelmet kódol az algoritmus, ezáltal részletesebb képet lehet kapni a pozitív vagy negatív vélemények mögött meghúzódó érzésekről. Ahogy *Wakefield és Bennett* (2017) rámutattak, az

érzelmi reakciók megfigyelése különösen fontos a sportolói márkaépítésben, mivel ezek jelentősen befolyásolják a rajongói elköteleződést. Ebből öt inkább negatív, és három, inkább pozitív érzelm. Ennek felkutatása nehezebb, hiszen ritkábban fordul elő cikkekben, dokumentumokban, említésekben, azonban éppen ezért nagy a jelentősége. Például, ha felmerül harag vagy félelem az említésekben, azokra érdemes külön is rászűrni. Ugyanakkor a vágyakozás és az öröm megjelenése is fontos, mert ezek explicit pozitív érzelmek.

Dzsudzsák Balázs kérdésében inkább negatív töltetű hírek váltottak ki interakciót a felhasználókból (hozzászólást, megosztást), ezekből pedig negatív érzelmű megnyilvánulások születtek, így a sportoló kapcsán a düh (34,2%) és a szomorúság (28,7%) voltak a legdominánsabb érzelmek. Megjelentek továbbá szélsőséges hozzászólások (parkolás, politika) – és ezeket elítélő, illetve cinikus hozzászólások is tapasztalhatók a cikkekben.

Gulácsi Péter megosztó témával kapcsolatban fejezte ki véleményét a közösségi oldalán, így nála a félelem (29,3%) és az undor (25,1%) a legdominánsabb érzelmek a negatív felhangú tartalmak miatt. Tehát a szélsőséges vélemények erősebb késztetést váltanak ki a felhasználókból a megnyilvánulásra.

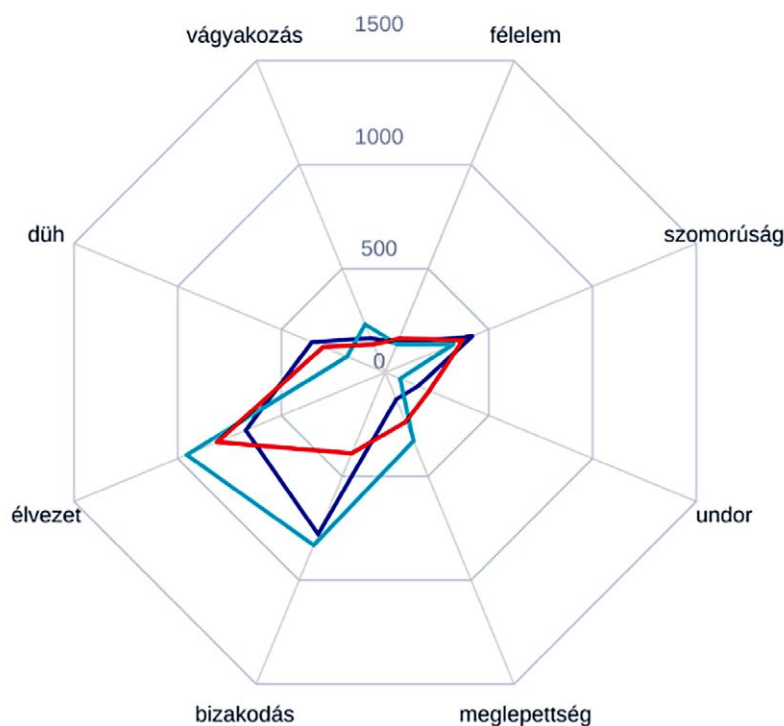
Szoboszlai Dominik több interakciót, ezáltal pedig elérést váltott ki a felhasználók körében, mint Dzsudzsák Balázs vagy Gulácsi Péter. Pozitívan viszonyulnak Dominikhoz, ezért mondható nála a legpozitívabbnak az érzelmek megjelenése.

A megjelenések számát nem lehet önmagában indikátornak tekinteni, azonban a kiugró értékeket kiváltó okok, a vélemények polaritása, érzelmi töltete már annak számít.

A 3. ábra három magyar labdarúgó – Dzsudzsák Balázs, Szoboszlai Dominik és Gulácsi Péter – online megítélését mutatja be különböző érzelmi dimenziók mentén, a 'social listening' rendszer segítségével. Az érzelemtérkép lehetővé teszi, hogy megértsük és összehasonlítsuk milyen érzéseket váltanak ki az emberekből. A grafikon alapján például látható, hogy Szoboszlai Dominik kapcsán több pozitív érzelm jelenik meg (pl. bizakodás, élvezet), míg mások esetében a düh vagy undor is előtérbe került.

2. táblázat: Szoboszlai Dominikhoz kapcsolódó említések tartalmainak érzelmekre gyakorolt hatása

Érzelmek	Mennyiség
Vágyakozás	232 db
Félelem	136 db
Szomorúság	330 db
Undor	72 db
Meglepettség	330 db
Bizakodás	831 db
Élvezet	957 db
Düh	184 db

— Dzsudzsák Balázs (57111 db) — Szoboszlai Dominik (60040 db) — Gulácsi Péter (39544 db)

3. ábra: Az említésekben megjelenő fő érzelmek a három labdarúgó kapcsán

'Social listening' kutatásunk során először az említések számát, a kiugró értékeket és a sportolók megítélését vizsgáltuk. A legtöbb említés Szoboszlai Dominiknál (42,3%) jelent meg, akit előbb Gulácsi Péter (31,5%), majd Dzsudzsák Balázs (26,2%) követett. Williams és Chinn (2010) szerint az említések száma és az interakciók minősége kulcsfontosságú a sportolói márkaérték építésében. Az interakciók (hozzászólások, megosztások) tekintetében szintén

Szoboszlai Dominik teljesített a legjobban: az összes vizsgált interakció 45,7%-át generálta, ezzel szemben Gulácsi Péter 29,8%-ot ért el, míg Dzsudzsák Balázs 24,5%-ot.

Az eredmények azt mutatják, hogy bár a megjelenések száma önmagában nem tekinthető megbízható indikátornak, a vélemények polaritása és érzelmi töltete már releváns mutatóként szolgálhat a sportolói márkaérték elemzésében. A vizsgált időszakban

Szoboszlai Dominik építette a legerősebb pozitív márkaértéket, amit mind a WOI-érték növekedése, mind az érzelmi reakciók és interakciók száma alátámaszt.

A **mélyinterjú eredményei** hozzájárultak ahhoz, hogy még átfogóbb képet kapjunk a sportoló márkaértékéről. Az interjút Szoboszlai Dominik menedzserével, Esterházy Mátyással (EM) készítettük. Kiderült, hogy tudatosan építik a sportoló karrierjét, márkáját, követik a híreket, de hatásmérő eszközöket a sportoló márkaértékének mérésére még nem használnak. Az interjúalany hangsúlyozta, hogy a sportolók egyre inkább márkává válnak a professzionális sportban, ahol a szponzorációs és kereskedelmi lehetőségek kulcsfontosságúak sikeres sportolói karrierjükhez, de a sportolói márkaépítésnek még nincs széles körű elterjedtsége, különösen Magyarországon. Az EM Sports Consulting tudatos és integrált megközelítést alkalmaz a játékosok felfedezésétől a karrierépítésig. A scout-ok a fizikai adottságokra, technikai képességekre és mentális erősségekre fókuszálnak a játékosok kiválasztásakor. Mind emellett a bizalom megteremtése mind a klub, mind a játékos felé kulcsfontosságú az ügynökség számára.

Az EM Sports Consulting Szoboszlai márkaépítésében a sportoló hitelességére, természetességére és egyediségére épít. Ennek megvalósításához több eszközt alkalmaznak:

- Közösségi média jelenlét: Szoboszlai maga választja ki az ügynökség által kínált kreatív lehetőségek közül azokat, amelyek leginkább kifejezik az ő személyiségét, mely eszköz a szakirodalomban is visszatükröződik (*Arai, Kō, Kaplanidou, 2013*)
- Fotózások és közönségkapcsolatok: A hangsúly a természetes megjelenésen és a professzionális

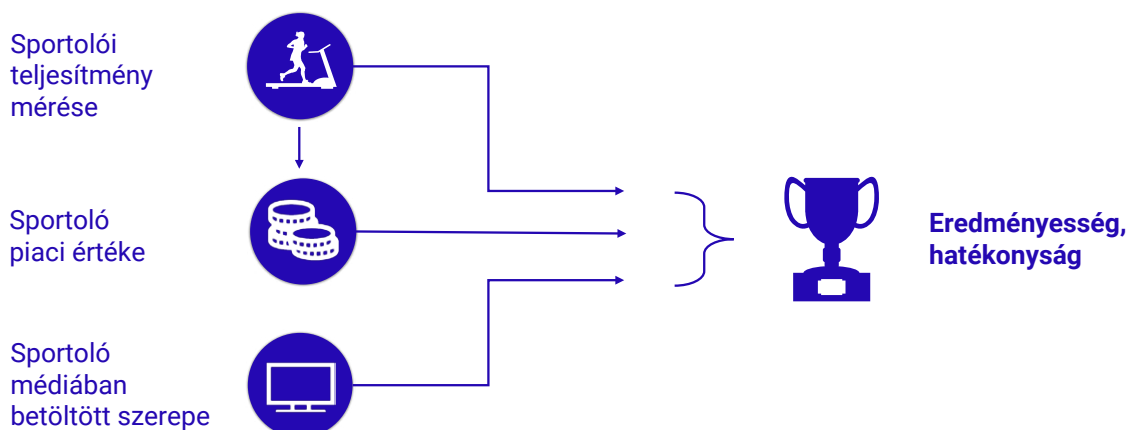
környezeten van, erősítve Szoboszlai hitelességét és elérhetőségét a rajongók számára, *Carlson, Donovan (2013)* nyomán.

- Szelektív szponzoráció: Az ügynökség csak a márka hitelességét erősítő, presztízsértékű partnerségeket köt, jelenleg egyedül a Nike-kal.

Az események elemzése képet adott arról, hogy milyen online hatást lehet kiváltani és hogyan lehet formálni a sportolói megítélést pozitív irányba. A kutatás eredményei ráerősítenek arra, hogy fontos kiinduló lépés sportszakemberek számára a sportoló teljesítményén túl a médiamegítelés növelése. Bár később, a mélyinterjú során kiderült, hogy Szoboszlainál tudatosan, különböző opciók közül lett kiválasztva a közösségi média arculat kialakítása, a 'social listening' rámutatott arra, hogy a kevésbé tudatos Gulácsi Péter mégis 9%-kal eredményesebb említések tekintetében Instagramon.

Szintén erőteljes hatást mutatnak a tartalmakban megjelenő érzelmek. A legjelentősebb Szoboszlai esetében az élvezet, meglepettség és a bizakodás, míg Dzsudzsáknál a szomorúság és a düh magasabb értékek között mozgott. Gulácsi nem rendelkezett kiugró értékkel az érzelemterképen, tehát látszik, hogy ő kevésbé mozgatta meg érzelmileg a felhasználókat. Az említések kapcsán megjelenő vélemények polaritása, érzelmi töltete a sportolókhöz indikátorként működhet.

Elemzésünk és az interjú alapján megállapítható, hogy a 'social listening' egyaránt alkalmas a sportolói márkaépítés, valamint a sportoló megítélésének mérésére és elemzésre. A három sportoló közül a legnagyobb potenciál Szoboszlai Dominik márkaértékében mutatkozott, az átfogó elemzés és a kiértékelés alapján nála látható pozitív tendencia a márkaépítés terén.

4. ábra: A sportolói márkaérték mérési módszere

Következtetések

Napjainkban a sportszakemberek azzal a kihívással néznek szembe, hogy lépést tudjanak tartani a sport világának felgyorsult környezetében bekövetkező folyamatos változásokkal. A sportolók teljesítményén túl tudniuk kell kialakítani egy sportolói márkaértéket, ami különbözik a versenytársakétól. A sport területén a márkaértékre való összpontosítás elengedhetetlen a sportoló piaci értékére, legyen az csapat, liga, esemény, létesítmény vagy sportoló. Egy erős márka létrehozása segíthet a drasztikus változásoknak való jobb ellenállásban, amelyek a sportolói márka megingása esetén következhetnek be. Ahol lehetséges, törekedni kell a sportolói márka különféle tulajdonságainak kezelésére, úgy, hogy azok jelentős előnyökkel járjanak a sportcsapatok számára is. Ez erős és kedvező attitűdök kialakításához, és ennek megfelelően márkaérték kialakulásához vezet. Az online térben való jelenlét különösen felértékelődött az elmúlt években, hiszen a közösségi média platformok lehetővé teszik a sportolók számára, hogy közvetlenül kommunikáljanak rajongóikkal és építsék személyes márkájukat. A social media jelenlét tudatos menedzselése nemcsak a sportoló egyéni márkaértékét növeli, hanem a csapat és a szponzorok számára is jelentős hozzáadott értéket teremt. Az online térben megjelenő tartalmak és interakciók folyamatos monitorozása és elemzése elengedhetetlen a sikeres márkaépítési stratégia kialakításához és fenntartásához. A sportszakembereknek ezért nem elég csupán a hagyományos márkaépítési eszközöket alkalmazniuk, hanem az online platformok nyújtotta lehetőségeket is ki kell használniuk a maximális márkaérték elérése érdekében.

Összefoglalás

Kutatásunk célja annak felmérése volt, hogy a 'social listening' alkalmas-e, és ha igen milyen területen járulhat hozzá a sportoló online megítéléséhez. A mélyinterjú során kiderült, hogy tudatosan foglalkoznak a sportoló közösségi média arculatával, azonban eddig még nincs kidolgozott módszertanuk, amivel szűrni lehetne a sportolóról alkotott véleményeket, ezáltal előre kialakított képet lehetne létrehozni, amivel a negatív említéseket jelentősen tudnák csökkenteni, időt és pénzt spórolva. Statisztikát már számos szakember készített a sportoló elért eredményeiről, transzferpiaci érték alakulásáról, azonban ma már befolyásolhatja a sportoló értékét online médiaereje és megítélése,

így a sportolói márkaértékhez elengedhetetlenné válhat a 'social listening' elemzés a jövőben.

Megállapítható, hogy az algoritmus komplexitásának köszönhetően széleskörűen adaptálható bármely sportoló számára, legyen szó bármilyen sportágról is. Véleményünk szerint az adaptálás sikere nagy mértékben függ a sportmenedzser flexibilitásától, valamint innovációs hajlandóságától is.

A kutatás értéke elsősorban az újszerű módszertani megközelítésben rejlik, amely a 'social listening' eszközeit adaptálja a sportolói márkaérték elemzéséhez, valamint gyakorlati útmutatást nyújt a sportmenedzserek számára az online reputáció menedzseléséhez. Az eredmények alapján az algoritmus könnyen adaptálható bármely sportoló számára, ami új lehetőségeket nyit a sportmenedzsmentben, azonban az implementáció sikeressége nagyban függ a sportmenedzser innovációs hajlandóságától.

A kutatás során ugyanakkor több korlátozó tényezőt is azonosítottunk. A technológiai korlátok közül kiemelendő a Facebook zárt csoportjainak elérhetetlensége az adatvédelmi szabályozás miatt, valamint a Neticle rendszer 7-15%-os szövegelemzési hibahatára, amelyek befolyásolják az elemzés teljességét. A felhasználói magatartásból eredő korlátok szintén meghatározóak: az elemzhető mintaszám erősen függ a téma által kiváltott online aktivitástól és a véleménynyilvánítási lehetőségektől. (Chen, Chung, 2016) Emellett a téma érzékenysége vagy a korlátozott publikus tartalmak tovább csökkenthetik az elemzés mélységét és részletességét.

Irodalomjegyzék

1. András K., Havran Zs., Jandó Z. (2016): *A siker hatása a futballisták értékének alakulására*. Budapesti Corvinus Egyetem, Sportgazdaságtani Kutatóközpont, Budapest.
2. András K. (2003a): *Üzleti elemek a sportban, a labdarúgás példáján*. Ph.D. Értekezés. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Gazdálkodástani Ph.D. Program, Budapest. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/150/1/andras_krisztina.pdf
3. Arai, A., Ko, Y. J., Kaplanidou, K. (2013): *Athlete brand image: Scale development and model test*. European Sport Management Quarterly, 13(4), 383-403. DOI:10.1080/16184742.2013.811609

4. Berg, E. (2011): *The Valuation of Human Capital in the Football Player Transfer Market*. <https://thesis.eur.nl/pub/9763/Berg,%20E.%20van%20den%20%28296332%29.pdf>
5. Carlson, B. D., Donavan, D. T. (2013): *Human brands in sport: Athlete brand personality and identification*. *Journal of Sport Management*, 27(3), 193-206. DOI:10.1123/jism.27.3.19
6. Carlos A., Iglesias, Antonio M. (2020): *Sentiment Analysis for Social Media*, MDPI. <https://www.mdpi.com/books/pdfdownload/book/2154>
7. Chen, H. M. & Chung, H. M. (2016): *How to Measure Personal Brand of a Business CEO*. *Journal of Human Resource and Sustainability Studies*, 4(4), 305-324. <https://doi.org/10.4236/jhrss.2016.44030>
8. Collomb, A. Brunie, L. & Costea, C. (2013.): *A Study and Comparison of Sentiment Analysis Methods for Reputation Evaluation, Computer Science*. <https://liris.cnrs.fr/Documents/Liris-6508.pdf>
9. Dollen R. (2017): *Social media: communication strategies, engagement and future research directions*. *International Journal of Wine Business Research* 29(1):2-19. DOI:10.1108/IJWBR-04-2016-0013
10. Hasaan, A., Kerem, K., Biscaia, R., Agyemang, K.J.A (2016b): *Athlete brand construction: A perspective based on fans' perceptions*. *Motriz. Revista de Educação Física*, 22(3), pp. 144-159
11. Havran Zs. (2013): *Effects of the UEFA European Football Championship 2012 on Transfers and Evaluation of Professional Football Players*. Corvinus University of Budapest, Budapest. <http://www.irisro.org/economics2014january/46HavranZsolt.pdf>
12. Holt, D. (2016): *Branding in the Age of Social Media*. *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2016/03/branding-in-the-age-of-social-media>
13. Horváth A. (2012): *Mitől függ egy labdarúgó piaci értéke?* CCO Magazin [online]. <http://cco.hu/edu/index.php/tanulmanyok/27-mitol-fugg-egy-magyar-labdarugo-piacierteke?showall=1>
14. Karaduman, İ. (2013): *The Effect of Social Media on Personal Branding Efforts of Top Level Executives*. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 99,465-473. <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S1877042813039608?token=5B3FF2B650A0BFC0571BF513CF1FE1D647A9A347FE31F7909F43F2D8990D7EE74EB0B890ACCC38BB44B43B52DDE96B6C&originRegion=eu-west-1&originCreation=20220414101400>
15. Kiefer, S. (2012): *The Impact of the Euro 2012 on Popularity and Market Values of Football Player*. Discussion Paper of the Institute of Organisational Economics. https://www.wiwi.uni-muenster.de/io/sites/io/files/forschen/downloads/dp-io_11_2012.pdf
16. Korzynski, P., Paniagua, J. (2015): *Score a tweet and post a goal: Social media recipes for sports stars*. *Business Horizons*, Vol. 59. No. 2. March-April, pp. 185-192.
17. Neticle.hu (2018a): *Hogyan működik a 'social listening' ?*. <https://neticle.hu/hogyan-mukodik-a-neticle-social-listening.html>
18. Szekeres, P. (2012): *Polaritásmérés magyar nyelvű webes szövegekben*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest.
19. Trefzger, T. F., Dünfelder, D. (2016): *Unleash Your Brand! Using Social Media as a Marketing Tool in Academia*, 449-460. https://doi.org/10.1007/978-3-319-39910-2_42
20. Wakefield, L. T., Bennett, G. (2017): *Sports fan experience: Electronic word-of-mouth in ephemeral social media*. *Sport Management Review*, 21(2), 147-159. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S144135231730044X>
21. Williams, J., Chinn, S. J. (2010): *Meeting relationship-marketing goals through social media: A conceptual model for sport marketers*. *International Journal of Sport Communication*, 3(4), 422-437. <https://jacobsrsrc.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/11/relationship-marketing-sports.pdf>
22. Zhang, B., Vos, M. (2014): *Social media monitoring: aims, methods, and challenges for international companies*. *Corporate Communications: An International Journal*, 19(4), 371-383. https://www.researchgate.net/publication/269941057_Social_media_monitoring_Aims_methods_and_challenges_for_international_companies

Ultrák a lelátókon: A szurkolás, mint életre szóló elköteleződés

Ultras in the stands: Cheering as lifelong lasting engagement

Krár Edina, Perényi Szilvia

Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem, Sportmenedzsment Tanszék

Absztrakt: A nézők, a szurkolók szerepe a sportban megkérdőjelezhetetlen; ez különösen érvényes a labdarúgásban. A stadionokra jellemző különleges hangulatot azonban az ultrák, a csapatok törzs-szurkolói teremtik meg. Felmerül a kérdés, hogy vajon mi ösztönözi az ultrákat arra, hogy csapatukat minden mérkőzésre elkísérjék, a helyszínen buzdítsák. A kutatás célja, hogy feltárja az ultratábor mérkőzéslátogatási motivációit, a sportolással kapcsolatos aktív és passzív (indirekt) szurkoláshoz kötődő sportfogyasztási szokásait; a sporttal kapcsolatos turisztikai és egyéb szabadidőeltöltési jellemzőit, valamint vizsgálja a szurkolótábor társadalmi státuszának befolyását. A kutatás tartalomelemzéssel, kérdőíves vizsgálattal és interjúkkal vizsgálta egy hazai elsőosztályú labdarúgó klub törzsszurkolóit, mely populáció teljes létszáma a vizsgálat idején 70 fő, a kérdőív kitöltési aránya 71% volt (n=50). Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy az ultrák körében a baráti kötelék és a klubhoz való kötődés egyaránt fontos. Az ultralét számukra egy sajátos életforma, a tagok a hétköznapiakban is szoros kapcsolatban vannak egymással, identitásuk fontos részeként kezelik a szurkolói létet. A mérkőzésre járást a mérkőzések várható eredménye nem befolyásolja; a város más sportágainak eseményein is (kézilabda, jégkorong) szurkolnak; többségük (86%) sportközvetítéseket is néz; továbbá 64%-uk végez testedzést, például ökölvívást. A szurkolótábor tagjai a vártnál magasabb kulturális és gazdasági tőkével rendelkeznek; a piaci aktivitás szempontjából a foglalkoztatottak felülreprezentáltak körükben. Jellegzetes továbbá a női tagok vártnál magasabb aránya; míg a csoportra fél-nyitottság jellemző, az új tagok bekapcsolódása kizárólag ajánlás alapú. Összességében elmondható, hogy az egyesület törzsszurkolói számára a sportolás és a szurkolás mindennapi élettevékenység, további közös szabadidő eltöltést is eredményez. A közhiedelemtől eltérő módon körükben alacsony a munkanélküliség vagy a társadalmi lecsúszottság elfordulása. A kutatás jövőbeni iránya az egyes csapatok ultra-szurkolóinak további vizsgálata, esetleges összehasonlítása lehet.

Kulcsszavak: labdarúgás, szurkolás, RBD, ultra, törzsszurkoló, identitás

Abstract: The role of spectators and fans in sport is unquestionable; this is particularly true in football. However, the atmosphere in stadiums is created by the ultras. The question may arise what drive ultra supporters to accompany their team to each of their match. The aim of this research is to explore the motivations of the core supporters to attend matches, their active and passive-indirect sport consumption patterns related to sport and spectatorship; their sport-related, tourism and other leisure time consumption patterns; and to investigate the influence of social characteristics on their ultra involvement. The research used content analysis, survey and interviews methods to investigate the ultra-supporters of a domestic first division football club with a total population of 70 persons at the time of the study, with a questionnaire completion rate of 71% (n=50). The results suggest that both friendship and club loyalty are important among the examined ultras. For them, being an ultra is a specific way of life, members are closely connected to each other in their daily activities and see being a supporter as an important part of their identity. Attendance at matches is not influenced by the expected result of the match; they also cheer for other sports in the club (handball, ice hockey); most of them (86%) also watch sports broadcasts; and 64% do physical exercise such as boxing. The members of the ultra-supporters have

higher cultural and economic capital than expected; among them employment or market activity was over-represented; there was also a higher-than-expected proportion of female members; however, the group is characterised by semi-openness: new members are recruited on a referral basis only. Overall, for the club's ultra-supporters, sport participation and sport consumption were part of daily activities, which also extended into spending additional leisure time together; contrary to common belief, there was low unemployment or economic marginalisation among them. The future direction of the research could be to further investigate and possibly compare the ultra-supporters of different teams.

Keywords: football, cheer, RBD, ultra, ultra-supporters, identity

Bevezetés

A sportversenyek követése, a sportrendezvényeken történő szurkolás általános igényeken alapuló önkifejező tevékenység, melyet ugyanaz a habitus jellemez, mint a másfél ezer évvel ezelőtti emberek esetében, hiszen a sport máig képes magával ragadni a nézőket, szurkolókat (*Jády, 2009*). *Wann, Melnick, Russel és Pease* (2001) definíciója szerint a sportban való részvétel két – aktív és passzív – kategóriába sorolható. A lehatárolás szerint aktív sportfogyasztásnak nevezzük a sportban való részvételen keresztül, az emberi test különböző sportokba, fizikai aktivitásokba történő aktív bevonását. Míg a passzív sportfogyasztás során különbséget kell tennünk a sportesemény helyszínén történő megtekintése (direkt sportfogyasztás), és a sportesemények nyomon követése elektronikus vagy nyomtatott médian keresztül (indirekt sportfogyasztás) között. *Földesiné* (2008) felmérésében kimutatta, hogy a gyakrabban testedzést végzők nagyobb számban néznek televíziós sportközvetítéseket. Megállapítja, hogy a sportesemények fogyasztásának növelése érdekében az aktív sporttevékenységet végzők számát szükséges növelni hazánkban. *Perényi* (2010a) ifjúsági populáció reprezentatív mintáján végzett elemzése szintén kiemeli az aktív és passzív sportfogyasztás közötti kapcsolatot. *Kassay* (2017) is úgy véli, hogy a szurkolókat azok körében szükséges keresni, akik már kötődnek a sporthoz.

Szurkolás társadalmi térben

A kutatók a társadalmi és sporthoz köthető háttér jellemzők befolyásoló szerepét is hangsúlyozzák. Mint az általánosságban ismert, a férfiak túlsúlyáig figyelhető meg a labdarúgó stadionok lelátóin, ahogyan ezt *Földesiné* (1995) is megerősíti. Felmérése szerint az NB I-es labdarúgó stadionok nézőterein is jelentős a férfiak dominanciája (87,6%),

míg a nők aránya 12,4% volt ultraaz 1990-es évek közepén. *Gál* (2014) húsz évvel később szintén a társadalmi nem szerepét hangsúlyozva, arra a következtetésre jutott, hogy a passzív direkt és indirekt módon történő sportfogyasztásban még jelentősebb férfidominancia mutatkozik meg, mint az aktív sportolásban. *Földesiné* (1995) kutatásában tetten érhető az iskolai végzettség szerepe, hiszen a hazai szurkolók közül 19,4% nem fejezte be az általános iskolát, s legnagyobb arányban (48,4%) általános iskolai végzettséggel rendelkeznek, illetve a felsőfokú végzettségük aránya 2,3% volt. *Kozma és Michalkó* (2014) szintén azt vizsgálták, hogy a szabadidős sportfogyasztást miként befolyásolják a különböző társadalmi-gazdasági jellemvonások. *Perényi* (2010a) a fiatalok körében is kiemeli, hogy az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők szívesebben látogatnak sporteseményekre (passzív sportfogyasztás), míg a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők nagyobb eséllyel maguk is sportolnak (aktív sportfogyasztás).

A labdarúgó mérkőzésekre nem kizárólag a futball szeretete miatt látogatnak ki a nézők (*Földesiné, 1995*). Továbbá a hazai szurkolókat jobban motiválja a szórakozás, esetükben a család ösztönzése nagyobb szerepet játszik. A vendégszurkolók többsége viszont azonosul lakóhelyével, csapatával, illetve esetükben többen pszichikai, idegi feszültségek levezetésére használják a lelátókat. *Kassay* (2017) kutatása szintén megerősítette a barátok és társas kapcsolatok ösztönző szerepét a mérkőzésre járás során, emellett kimutatta az összefüggést az izgalom (kiszámíthatatlanság) és a mérkőzésre járás között. *Bang és O'Connor* (2022) eredményei ugyancsak azt mutatják, hogy a sport rajongók körében jelentős motivációs tényező a valahová tartozás érzése, az izgalom és a szórakozás. A barátság, mint a direkt és indirekt sportfogyasztáshoz köthető immateriális érték fontosságáról a fiatalok körében

Perényi (2010b) is beszámolt. Harasta (2021) irodalmi áttekintés alapján úgy véli, hogy a közösségi élmény a sportban azáltal jön létre, miszerint az egyén más, hasonló gondolkodású társakat keres, hogy megoszthassák egymással az érzelmeiket, mely megerősíti az egymáshoz való kötődésüket. Kassay (2018) szerint nem elhanyagolható a labdarúgásnak az érzelmi, kulturális dimenziója sem. Tanulmányában a teljesítmény színvonalát, mint motivációs tényezőt vizsgálta. A válaszadók közül 50,9% gondolta úgy, hogy a bajnokság gyenge színvonala nem befolyásolja a mérkőzésre látogatást, míg 35,7% azok aránya, akik szerint a gyenge teljesítmény befolyásolja a helyszíni szurkolást, ugyanakkor a várható eredménytől függetlenül 62,8% látogat ki a mérkőzésre.

Szurkolói identitás

A szurkolókon belül megkülönböztetjük a passzív szurkolókat és az aktív szurkolói tábor (Freyer, 2004). Freyer (2004) szerint a passzív szurkoló, bár komolyan bíztatja csapatát, inkább a televízió előtt teszi azt, valamint nem feltétlenül csak egy csapathoz kötődik. A szerző az aktív szurkolókat több csoportba sorolja. Úgy véli, a rajongó (fun) rendszeresen kilátogat csapata mérkőzéseire, vendégszurkolóként is bíztatja csapatát, emellett érzelmeit, identitástudatát klubhoz kötődő ruhadarabok viselésében, akár arcfestésben mutatja meg. A következő aktív szurkolótábor, a drukker magatartásában az erőszak domináns megjelensét veti fel. Az úgynevezett huligánok általában az alacsonyabb társadalmi osztályból kerülnek ki, s mivel a csapatuk erejét pályán kívül is meg akarják mutatni, előfordulhat körükben a verekezés is, véli a szerző. A következő szélsőséges csoportként az ultrákat (szurkoló és harcoló) említi, akik többnyire magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek. Az ultrákat a csapathoz kapcsolódó feltétlen lojalitás jellemzi, mely öltözködésükben is megnyilvánul, továbbá a szurkoló ultrák sajátossága, hogy koreográfiákkal, dobokkal, dudákkal szurkolják végig a mérkőzést, számolt be Freyer (2004). Samra és Wos (2014) szerint az időhatár az elsődleges tényező, amely az időleges szurkolót megkülönbözteti más szurkolóktól. Kiemelik, hogy a fanatikus szurkolók saját identitásuk kiemelkedően fontos részeként kezelik a szurkolói létet. Roversi (1991) hangsúlyozza, hogy az ultra-szurkolók körében erős a „mi” érzet, tudat. Kutatása során 264 fiatal bolognai ultrát

kérdezett meg, akik közül 66,2% vallotta magát ultra-szurkolónak. A szerző figyelemre méltónak tartja, hogy sokan (67,9%) a hétköznapiakban is találkoznak szurkolótársaikkal, valamint 54,5% gondolja úgy, hogy a három legjobb barátja az ultrák közül kerül ki. Úgy véli, hogy az ultrák közé tartozás védelmező faktort nyújt a tagoknak, amely nem ér véget a mérkőzéssel. A csoport közel fele (49,4%) aktív sportfogyasztó is, vagyis fellelhető a passzív és aktív sportfogyasztás közötti kapcsolat. Meglepő eredmény azonban, hogy a nők aránya a szurkolótáborban inkább magasnak (17,1%) mondható.

„A társadalmakon belül többé-kevésbé különálló szubkulturák élnek. A szubkultúra a társadalom többségének kultúrájától eltérő kultúra.” (Andorka, 2006. 57). Ben Porat (2010) úgy véli, hogy egy labdarúgóklubnak való szurkolás életre szóló elköteleződést jelent, a szurkolói lét egyben sajátos életmódot is feltételez, mivel egy rajongó napi és heti időbeosztását a klubbal kapcsolatos események determinálják. Továbbá a szurkoló identitásában nagy szerepet tölt be a fanatizmus, mint erős kötelék a klubhoz (valahová tartozás szükséglete), ezáltal pedig a csapatáról sokszor többes szám első személyben nyilatkozik. „Az identitás tág értelemben azon válaszok összessége, melyeket az ember a „Ki vagyok én?” kérdésre válaszként megfogalmaz. ... meghatározó lehet még a... szabadidős... tevékenységek alapján megszilárdult önazonosság, mint amilyen például a sportolói vagy a szurkolói identitás” (Dóczi, 2011. 26). A lokálpatriotizmus, mint lokális identitás is jelen van az ultrák körében. „...a szülőföldnek szeretete a lokálpatriotizmus, amely szó szerint helyi hazafiasságot, további értelmezésében lakóhely, egy-egy vidék különleges, rajongó szeretetét jelenti” (Koczka, 1935. 467).

Sportturizmus

A sportturizmus napjainkban igen fontos szerepet játszik a rekreációban, azonban hivatalosan elfogadott definíciója még nincsen. „A turista tevékenysége alapján a sportturizmus lehet „aktív” vagy „passzív”. Az aktív sportturizmus a sporttevékenységben való aktív részvételt jelenti, a passzív sportturizmus a sporteseményekkel kapcsolatos utazásokat, illetve a sportlétesítmények látogatását foglalja magába” (Lasztovicsa és Béki, 2016. 39). Kozma és Michalkó (2014) hangsúlyozzák, hogy azokról a láthatatlan turistákról sem szabad megfeledkeznünk, akik

nem töltenek el vendégéjszakát a lakóhelyükön kívül. Ők kisebb volumenű sporteseményeket látogatnak, akár hétről hétre lakóhelyüket elhagyva.

A magyar élvonalban szereplő MOL Fehérvár FC, székesfehérvári labdarúgóklub ultra-szurkolói az RBD Ultras (Red Blue Devils).

Kutatásunk célja, hogy az RBD szurkolótáboron keresztül vizsgáljuk a szurkolói motivációkat; a sportfogyasztási, azon belül mérkőzéslátogatási, valamint a sporttal kapcsolatos és egyéb turisztikai szokásokat, utalásokat téve a háttérváltozók befolyására is. Emellett szeretnénk választ kapni arra, hogy vajon mi tarthat össze, illetve fenn egy ultra-szurkolótábor, az milyen belső struktúrával rendelkezik. Hazánkban ugyan vizsgálták már a labdarúgó szurkolók motivációt, sportfogyasztási szokásait, de ezek általánosságban vonatkoztak a nézőkre, tehát különböző klubok szurkolói közt végeztek felméréseket, de a szurkolói típusok tekintetében nem történt elkülönítés a vizsgálatok során. Kutatásunk újszerűségét éppen az adja, hogy egy konkrét labdarúgóklub (MOL Fehérvár FC), meghatározott szurkolótáborát (RBD) tette a vizsgálat középpontjába, elhatárolva azt a labdarúgó nézők csoportjától. Úgy véljük, hogy ezen elkülönítés által érthetőbbé válik, mit is jelent ultra-szurkolónak lenni, milyen életmóddal jár az, s milyen esetleges társadalmi-gazdasági lenyomatot hagyhat maga után.

Anyag és módszerek

A kutatás céljait három kutatási módszer alkalmazásával vizsgáltuk meg. Egyrészt tartalom-elemzést végeztünk az RBD szurkolótábor kommunikációs felületein (honlap, Facebook) annak érdekében, hogy minél többet megtudjunk erről az informális szervezetről. Másrészt kérdőíves vizsgálatot végeztünk, mely kérdőívet az RBD szurkolótábor tagjai töltöttek ki. A saját készítésű kérdőív 24 kérdésből állt, mely tartalmaz egyszeri és többszöri választásos kérdéseket, a négyfokú Likert-skálán, valamint nyitott végű, rövid, saját választ igénylő kérdéseket. A kérdések közül hét vonatkozik a szocio-demográfiai jellemzőkre, tíz a motivációkat és a szurkolótábori létet helyezi a középpontba. További három kérdés fókuszában az egyéb sportfogyasztási szokások állnak, négy pedig a turisztikai szokásokat kívánta felmérni. A kérdőív kitöltése önkéntes volt, a válaszadás elektronikus

úton történt, a megadott linken keresztül. A kérdések a célcsoportnak megfelelően kerültek megfogalmazásra. A szurkolók motivációit *Földesiné* (1995) szempontjai alapján mértük fel négyfokú Likert-skálán. A MOL Fehérvár FC mérkőzésein kívüli direkt és indirekt passzív sportfogyasztásra vonatkozó kérdéseket *Perényi* (2010a) nyomán tettük fel. Harmadrészt személyes interjúkat készítettünk, összesen négy személlyel; az RBD szurkolótábor egyik alapító tagjával, az RBD két tagjával (egy férfi és egy nő), és egy RBD szurkoló párjával (barátnőjével). Az RBD tagokkal készített interjú során a SPEEDE-H skála magyar nyelvű validációja (*Kajos, Prisztóka és Paic, 2017*) alapján mértük fel a mérkőzések társas kapcsolatokra, teljesítményre, önbecsülésre, izgalomkeresésre, kikapcsolódásra, esztétikumra vonatkozó állításait, melyet 1-7-ig terjedő skálán (1-egyáltalán nem jellemző, 7-nagyon jellemző) kellett értékelniük az interjúalanyoknak. Vizsgálatainkat az RBD szurkolótábor egyik alapító tagjával felvett interjúval kezdtük annak érdekében, hogy előzetes információkat nyerjünk, mely nagy segítséget nyújtott a továbbiakban a kérdőív kérdéseinek összeállításában, és a további interjúk lebonyolításában. A vizsgált populáció teljes létszáma 70 fő volt a kutatáskor, a kérdőív kitöltésének aránya pedig 71% volt ($n=50$). A teljes populáció méretéből fakadó kutatási korlátot a csoport tagjaival felvett személyes interjúkkal ellensúlyoztuk. Annak ellenére, hogy az alapsokasághoz mérten magas a válaszadók száma, következtetések csak az adott labdarúgó csapat adott szurkolói közösségére vonhatók le; ennek megfelelően csak korlátozottan általánosíthatók a kapott eredmények.

Eredmények és megbeszélés

A fejezetben bemutatásra kerül az RBD szurkolótábor. A kérdőíves és interjú eredmények alapján feltárjuk a szurkolók elkötelezettségét, részvételét a mérkőzéseken. Bemutatjuk az iskolai végzettséggel, a piaci aktivitással, a sportfogyasztási (aktív és passzív) szokásokkal, a szurkolói motivációkkal kapcsolatos eredményeinket és összehasonlítjuk a korábbi szakirodalmak következtetésével.

Az ultrák

Az RBD (Red Blue Devils) 1992-ben alakult, egy hasonló gondolkodású baráti társaság tagjaiból, akik a MOL Fehérvár FC mérkőzéseire jártak. Az évek alatt az RBD sajátos belső

működésrendet alakított ki a szervezet és tagjai számára, amely vonatkozik a taggá válás módjára, kommunikációra, és a szurkoláson kívüli aktivitásokra is. Például, a már meglévő csoporttagoknak joguk van új tagokat bevonni. Fontos, hogy az illető beilleszkedjen, barátokat szerezzen magának az ultrák közül; vagyis a csoport tagsággal a felelősség is megjelenik a tagok részére. Az RBD tagjaival folytatott rendszeres kommunikációja az RBD facebook közösségi oldalon, illetve egyéb más közösségi fórumokon folyik. Figyelemre méltó, hogy az RBD-nek saját kondicionáló- és bokszterme is van. Ez azért is kiemelő, mert a lelátói megjelenés más további szurkolói csoportokkal valójában versenyt is jelent; melyik tábornak jobb a megjelenése, melyik az összetartóbb.

Az RBD egyik alapító tagjával végzett előzetes interjú során elhangzott, hogy az ultrák esetében erősebbek a baráti szálak, mint az átlagszurkolóknál, azáltal, hogy ők az egyesülethez is kötődnek. Az összetartozás erősségét bizonyítja az is, hogy

az RBD szurkolók a COVID-vírushelyzetben sem szűntek meg működni, segítettek a rászorulókon, eszközöket szereztek be a kórház számára, várták a felajánlásokat, melyekkel segíteni tudtak másokon. A helyi közösséghez való kapcsolódásuk, integrálódásuk és felelősségvállalásuk megkérdőjelezhetetlen.

Elkötelezettség

A klub iránt érzett elkötelezettség mérése során – vagyis, hogy az egyén életének mekkora részét tölti ki a szurkolótábori lét, mennyire kezeli saját identitásának részeként –, meghatározó eredményeket kaptunk. Az RBD szurkolók 44%-a gondolta úgy, hogy a szurkolói elkötelezettség életének teljes részét kitölti. Emellett 36%-uk arról számolt be, hogy életüket az RBD szurkolói elkötelezettség majdnem teljesen kitölti, míg 20% életét csak részben; viszont egyikük sem gondolta úgy, hogy a szurkolás kisebb része lenne egyéni életének (1. táblázat).

1. táblázat. A szurkolói elkötelezettség aránya a személyes élettérben, ultra-szurkolók esetén, %-ban kifejezve (N=50)

Életének mekkora részét tölti ki a szurkolás	
Teljesen kitölti	44%
Majdnem kitölti	36%
Részben kitölti	20%
Kisebb része az életnek	0%

Az első két adatot figyelembe véve, összességében elmondható, hogy 80% azoknak az aránya, akiknek a szurkolói lét teljesen, illetve majdnem teljesen kitölti életét. Freyer (2004), Samra és Wos (2014), Kassay (2017) is arról számoltak be, hogy a valódi szurkolók saját identitásuk fontos részeként kezelik a szurkolói létet. Az ultra-szurkolók csapatuk melletti elkötelezettségét a szurkolók mérkőzéslátogatási intenzitása mutatja. A hazai mérkőzéseken az ultra-szurkolók 72%-a szinte minden mérkőzésen jelen van („egyét-kettőt, ha kihagyok”), míg az idegenbeli mérkőzéseken ez az arány 48%. Hangsúlyozandó, hogy ilyen elköteleződés háttérben a diszkrecionális idő és jövedelem megléte is meghúzódik feltételként.

A mérkőzések 90%-án való részvételt a szurkolók további 10%-a jelölte a hazai mérkőzésekre vonatkozóan, míg az idegenbeli mérkőzésekre vonatkozóan további 8% (2. táblázat). Az idegenbeli mérkőzések 80%-án a válaszadók 14%-a, valamint több, mint a felén 18%-a vesz részt, ami az elköteleződés mélységét jellemzi. Összességében tehát elmondható, hogy a hazai mérkőzések legalább 80%-án az ultra-szurkolók 90%-a, míg idegenbeli mérkőzések legalább 80%-án az ultra-szurkolók 70%-a vesz részt. Ben Porat (2010) életre szóló elköteleződésként definiálja a szurkolói létet, mivel egy rajongó csapata minden mérkőzésére kilátogat. Ezt a fajta elköteleződést eredményeink is visszatükrözik.

2. táblázat. Ultra-szurkolók részvétele (%) hazai és idegenbeli mérkőzéseken, éves szinten (N=50)

	Hazai mérkőzések	Idegenbeli mérkőzések
Összes mérkőzésen (egyvet-kettőt, ha kihagyok)	72%	48%
90%-án	10%	8%
80%-án	8%	14%
Több, mint a felén	2%	18%
Kevesebb, mint a felén	8%	12%

Az RBD táborához az alapítás (1992) óta szinte minden évben csatlakozott új tag, illetve tagok, tehát a szurkolótábor tagjainak száma folyamatos növekedésben van, ami nyilvánvalóan pozitív üzenetet hordoz. Viszont fontos kiemelni, hogy a csoport maga zárt, mivel mint azt korábban már ismertettük az RBD szurkolótáborába csak meglévő tagon keresztül lehet bekerülni, ami tagi ajánlást jelent. A szurkolótábor bővítésével kapcsolatos kérdésre adott válaszokból látható, hogy a tagok nyitottak lennének új emberek becsatlakozására; a tagok 92%-a szeretné, ha minden tag vinne még 1-2 embert magával. Viszont a tagokra egyfajta „fél-nyitottság” jellemző: az új tagok belépését csak a „szokásos” – ajánlás alapú – módon tudják elképzelni. Valószínűsíthető, hogy egyrészt a tagok tudják, hogy milyen karakterű, érdeklődésű embert lehet bevonni, másrészt biztonságosabb egy, már valaki által ismert személyt bevonni az életükbe. Ezzel szemben csupán 6% szeretné, ha nyilvánosan toboroznának köreikbe, ami szintén a fenti „fél-nyitottság”, mint kutatás eredmény megállapítását erősíti.

Jellemzők a társadalom és sport terében

A szocio-demográfiai jellemzők elemzése alapján elmondható, hogy a korábbi kutatások eredményeihez képest a szurkolói összetétel az évtizedek során változott. Az iskolai végzettség tekintetében kutatásunkban a középfokú iskolai végzettséggel rendelkezők aránya magas (66%), és felsőfokú végzettséggel a minta 30%-a rendelkezik; az alacsony végzettség a kitöltők körében csupán 4% volt. A 1990-es évek közepén Földesiné (1995) kutatása szerint a hazai szurkolók közül a legnagyobb arányban (48,4%) általános iskolai végzettséggel rendelkeztek. Egy évtizeddel később

Freyer (2004) az ultrák esetében már említést tesz magasabb iskolai végzettség megjelenéséről. Az RBD ultrák túlnyomó többsége kijön (38%) vagy jól kijön (40%) a jövedelméből, csupán 10% számol be anyagi nehézségekről; 12% gondok nélküli jólétet jelölt, vagyis nagyon jól kijön a jövedelméből. A szurkolók a vártnál magasabb piaci aktivitással rendelkeznek, mivel 86% az aktív dolgozók, 12% a tanulók, 2% a munkanélküliek aránya a mintában. A mérkőzések alkalmával történő helyszíni fogyasztásra vonatkozóan úgy tűnik, hogy a szurkolók részéről sok esetben viszonylag magas pénzösszeg ráfordítása figyelhető meg a válaszok alapján. A nyílt végű kérdés a belépőjegy kivüli helyszíni költsékezést mérte fel, azonban a variábilis válaszok miatt csoportosítottuk a költségeket. Legtöbbször a 2000-5000 (40%) és 5000-10000 forint (38%) költségről számoltak be. Ezzel szemben csupán 8% költsékezik 2000 forint alatt, valamint 4%-4% azok aránya, akik 10-15 ezer forint között vagy akik 15 ezer forint felett költsékeznek egy-egy mérkőzés alkalmával.

Turisztikai szempontból érdekes kérdés, hogy a szurkolók vajon töltenek-e időt az idegenbeli mérkőzések helyszínén a mérkőzésen kívül is. Az eredményekből az látható, hogy 35% azok aránya, akikre ez egyáltalán nem jellemző, míg 26% körében ritkán előfordul. A válaszadók 34%-a néha-néha, és csak 4%-a tölt általában további időt a mérkőzés helyszínén. Az idegenbeli mérkőzések helyszínére családdal, barátokkal történő későbbi visszalátogatás aránya is hasonló képet mutat, de az eredmények árnyaltabbak. Igaz, hogy a válaszadók felére (50%) az úgynevezett „visszalátogatás” egyáltalán nem jellemző, ugyanakkor az ultra-szurkolók 30%-a ritkán és 12%-a néha-néha visszatér a mérkőzések helyszínére. Meg kell említeni, hogy

van viszont egy csoport, akik körében a turizmus ezen formája, a „visszalátogatás” rendszeresen előfordul (8%). Összességében a helyszíni időtöltések és a visszalátogatások viszonylag alacsony aránya egyrészt annak tudható be, hogy a szurkolók minden hétvégéje be van táblázva a mérkőzések miatt, másrészt szívesebben töltenek el időt például klubhelyiségükben mérkőzések előtt és után, mint városnézéssel. Egyértelműsíthető tehát, hogy motivációjuk elsődlegesen nem turisztikai célzatú, viszont ez nem zárja ki azt, hogy a szurkolók egyébként ne lennének nyitottak turisztikai utazásra. Tehát általánosságban elmondható, hogy az ultralét a vendégmérkőzések városaira vonatkozóan „visszalátogatás” formájában történik és rejt még további lehetőségeket a fogadó városok számára.

A sportfogyasztási szokások elemzése érdekében felvett mélyinterjújuk során arra a következtetésre jutottunk, hogy az interjúalanyok sporthoz való viszonya, sportfogyasztási szokása nagymértékben eltér. Ugyanis egyikük hetente 2-3 mérkőzést szokott megtekinteni TV-n keresztül, valamint a sporthíreket rendszeresen online követi nyomon. Míg a másik interjúalany ritkán néz labdarúgó mérkőzést a TV-ben, lokálpatrióta révén, ha néz, akkor is hazai mérkőzést, ugyanis számára a külföldi sztár csapatok nem jelentenek értéket. Sporthíreket azonban ő is rendszeresen olvas, de itt szintén a hazai vonalat preferálja. Sportolói múltjuk (aktív sportfogyasztás) szempontjából mindketten sportoltak a múltban: egyikőjük kezdetben labdarúgó volt, majd a küzdősportok felé vette az irányt, míg a másik interjúalany régebben atletizált. A szurkoló lélettársa úgy véli, barátja szabadidejének nagy részét a labdarúgás teszi ki, ebből valamennyi aktív formában zajlik. A férfi sok mérkőzést néz TV-n keresztül, valamint a sporthíreket is rendszeresen megnézi, emellett különböző labdarúgással kapcsolatos internetes fórumokon is aktív életet él, tehát indirekt formában is fogyasztó.

A kérdőíves felmérés alapján az RBD szurkolótábor tagjainak aktív sportolási részvételéről elmondható, hogy 64% rendszeresen végez testedzést, és csak egyharmaduk (32%) fizikailag inaktív, mely eredmény önmagában is figyelemre méltó. A rendszeresen testmozgást végzők közül 32% hetente több alkalommal, 22% hetente 1-2, míg 10% havonta 1-2 alkalommal mozog. Azok közül, akik a felmérés idejében nem végeztek semmilyen testedzést (32%) régebben sportoltak (87,5%, aktív

sportfogyasztó) – legtöbbször ökölvívók vagy labdarúgók voltak. A válaszok alapján úgy tűnik, hogy a szurkolótábor tagjai szívesen tekintenek meg más, labdarúgáson kívüli sporteseményeket is a helyszínen (86%) és TV-n, vagy interneten keresztül (88%). Sportújságot a válaszadók közel fele vásárol (42%), valamint az online sport médiát olvasók (84%) és a közösségi sport médiát olvasók aránya (92%) felülreprezentált – a sportújság vásárlásra vonatkozó eredmény különösen fontos adat.

Összességében tehát direkt és indirekt módon jelentős sportfogyasztói kultúra figyelhető meg a szurkolótábor körében. A sportfogyasztással kapcsolatos eredmények teljes mértékben a szakirodalmat igazolják. Bourdieu (1978) és Földesiné (2008) is a sportfogyasztás több típusában való részvételt hangsúlyozta, továbbá a magyar ifjúsági mintán, Perényi (2010a) és Roversi (1991) felmérése is erről tanúskodik.

A szurkolók motivációinak felmérésére vonatkozóan elmondható, hogy legdominánsabb a baráti társaság, mint motiváló tényező - a válaszadók közül 90% gondolta nagyon jellemzőnek ezt a faktort abban, hogy kilátogat a mérkőzésre. Emellett figyelemre méltó még a szórakozás (76%) és a lakóhellyel való azonosulás (72%), valamint a kapcsolódás (62%), mint kiemelkedő motivációs tényező. Ezen eredmények visszatükrözik Földesiné (1995) és Kassay (2017) eredményeit a barátok ösztönző szerepéről a mérkőzésre járás során. Továbbá úgy tűnik, hogy a legtöbb válaszadónak ugyanolyan fontos a klubhoz való kötődés, mint a baráti társaság, ugyanis 76% nyilatkozott ekvivalenciáról. 22%-ot inkább a baráti társaság ösztönöz, míg 2% jelölte kizárólagosan a klubhoz való kötődést. Ellentétben Kassay-val (2018,) az RBD szurkolók elkötelezettségét tanúsítja, hogy egyik válaszadót sem befolyásolja a mérkőzés várható eredménye abban, hogy kilátogasson a mérkőzésre.

Az ultralét személyes aspektusai

Az interjú eredmények arról számolnak be, azt erősítik meg, hogy az ultralét a szurkolói közösség tagjainak életében központi szerepet játszik. Eltérő szavakkal és megfogalmazásban, de mindhárom szurkoló (beleszámítva az előzetes interjút) arról számolt be az interjú során, hogy a közösség összetartó ereje igen nagy, esszenciális részévé válik az életüknek, ugyanúgy, mint a család vagy a munka. Ezek a hétköznapiakban is megmutatkoznak, nem

csupán a mérkőzés idejére szól a közösségi élet, melyről már *Roversi* (1991) kutatása is tanúskodott. Ezek okán nyilvánvalóan már több barátjuk az ultrák közül kerül ki, tehát fellelhető a barátság fontossága, mint immateriális érték, ahogy *Perényi* (2010b) is rávilágított már, és ahogy az egyik interjú alany saját szavaival is megfogalmazza:

„Elsősorban nekem is, mint szerintem a többi csoporttagnak is, ez egy nagyon szoros összekötő kapocs, tehát mondhatnám azt, hogy nagyon sokan nem is a foci szeretete miatt járunk mérkőzésre, hanem egymás, tehát a barátaink miatt. Szinte már olyan tényleg, mint egy testvériség, többünknek testvére és rokona is csoporttag.” (26 éves férfi szurkoló)

Azon felül, hogy úgy gondolják jó hétvégi program, ez egy életforma is, mely nem ér véget a mérkőzéssel, hétközben is összejárnak. Saját bokszt klubjukban és klubhelyiségükben is szívesen időznek hétköznaponként, csapatépítő programokat szerveznek. Továbbá fesztiválokra vagy koncertekre is gyakran mennek együtt.

„Tehát egy nagyon változatos és tényleg nagyon szoros kötelék ez az egész, ami teljesen túl mutat a futball iránti szereteten, illetve a hétvégi programokon.” (26 éves férfi szurkoló)

A valahová tartozás szükséglete, ahogy a kérdőív, úgy az interjúk során is kirajzolódott. Az emberek számára fontos, hogy tartozzanak egy közösséghez, inspiráció számukra az egymáshoz való kötődés,

biztonságérzetet is ad egyben, ahogy ezt egy női szurkoló is megerősítette:

„Mindenki támaszkodik mindenkire, de mindenki próbálja segíteni a másikat. ...mindig ott vagyunk egymásnak, szerintem ez a legerősebb, meg talán ez is motivál minket, hogy ezt meg kell tartani.” (24 éves női szurkoló)

A mérkőzések az ultrák számára találkozó pontokként funkcionálnak, az idegenbeli utazásokat pedig lehetőségként élik meg, hogy jobban megismerkedjenek egymással, barátaikkal tölthessék az időt, derült ki egyöntetűen az interjúkból. Az interjúalanyok említést tettek még a feszültség levezetéséről, hétköznapokból való kiszakadásról, mint a mérkőzések funkciói.

„Nagyon nagy segítség mindenkinek, ahogy nekem is, hogy kicsit levezethessük a feszültséget, kikapcsolódjunk. Sokkal jobban érzem magam egy meccs után, akár győztes, akár vesztes. Vagy, ahogy mondtuk elutazhattam több száz km-re a barátaimmal, beszélgethettünk, jól érezhettük magunkat.” (26 éves férfi szurkoló)

Ezeket a motivációkat már fellelhetjük a szakirodalomban (*Földesiné*, 1995), valamint ugyan ezek az ösztönző szerepek rajzolódtak ki a két szurkolóval végzett külön SPEEDE-H skála alapú (*Kajos, Prisztóka és Paic*, 2017) vizsgálatunk során is (3. táblázat).

3. táblázat: Ultra-szurkolók motivációi a SPEEDE-H skála alapján*

	24 éves női szurkoló	26 éves férfi szurkoló
Társas kapcsolatok (SOCI)		
Szeretem, hogy a mérkőzésen való részvétel lehetőséget teremt az ismerkedésre.	6	5
Szeretem, hogy a mérkőzésen való részvétel lehetőséget teremt arra, hogy beszélgessek másokkal.	7	7
Teljesítmény (PERF)		
A mérkőzést a játékosok által nyújtott teljesítmény miatt szeretem nézni.	4	1
A mérkőzést a játékosok képességei/készségei miatt nézem.	4	1
Önbecsülés (ESTE)		
Ha a kedvenc csapatom nyer, én is nyerek.	7	7

Kedvenc csapatom győzelme sikerélményt nyújt számomra.	7	7
Izgalomkeresés (EXCI)		
Szeretem a mérkőzések izgalmát.	7	7
Nagyon izgalmasnak találok egy mérkőzést.	5	4
Kikapcsolódás/Elszabadulás (DIV)		
A mérkőzésen való részvétel segít elmenekülni az életemmel kapcsolatos feszültségek elől.	7	7
A mérkőzésen való részvétel segít elszakadni a mindennapi élet rutinjától.	7	7
Esztétikum/Szépség (ESTH)		
Szeretem a játék/sportág eleganciáját.	7	4
Szeretem a sportág szépségét.	7	4

* Interjú összesített válaszai, Kajos, Prisztóka és Paic (2017) magyar nyelvű SPEEDE-H skála validációja segítségével.

A mérkőzések egész napos elfoglaltságot jelentenek az RBD-s szurkolók számára, már jóval a mérkőzés előtt találkozhatnak, valamint utána is töltenek még együtt időt.

„Ez egy érzés, hogyha nem megyek meccsre, akkor valami hiányzik az életemből.” (24 éves női szurkoló)

Egy ultra-szurkoló élettársa arról számolt be, hogy barátja számára a mérkőzés, mint elfoglaltság prioritást élvez mindenek felett. Ezt az elsőbbséget érezteti barátja egyik mondanása:

„Az ember a barátnőjét bármikor le tudja cserélni, a csapatát sosem.” (41 éves férfi szurkoló élettársa)

A barátnő egyébként néha kilátogat mérkőzésre a párjával, van néhány szurkoló, akit kifejezetten bír, de összességében úgy véli, az ultrák többségének azért nincsen kapcsolata, mert barátnőik nem tudnak azonosulni azzal, ami együtt jár ezzel a fanatizmussal.

„Szerintem, aki nagyon hívő, annál is keményebb, felülmúl mindent.” (41 éves férfi szurkoló élettársa)

Az idegenbeli mérkőzések helyszínén általában nem töltenek el időt a mérkőzésen kívül, a későbbi visszatérésre pedig legtöbb esetben nincs is diszkrecionális idejük, hiszen minden második hétvégén csapatuk idegenbeli mérkőzésére utaznak, számolt be az egyik interjúalany. Külföldi túrák esetén a mérkőzésen kívüli időtöltés a helyszíntől függ. Azonban a mérkőzésen kívüli tartózkodás nem városnézést jelent esetükben, hanem a mérkőzés helyszínéhez közel foglalnak szállást, s inkább ott időznek együtt.

„Szoktuk több naposra tervezni a túrákat, hogyha olyan helyszín van, ahol el lehet tölteni az időt... én például lakókocsival voltam Svájcban a meccsünkön, illetve volt olyan, amikor Tallinn-ba utaztunk mikrobusszal, 32 óra volt, csak oda az út.” (26 éves férfi szurkoló)

Egy szurkoló barátnője pozitívan számol be a külföldi túrákról, hiszen ekkor 2-3 napot töltenek el a helyszínen. Érdekesség azonban, hogy párja a mérkőzésen kívüli utazások alkalmával is a szurkolótáborhoz hű ruházatot visel, tehát minden esetben meg akarja mutatni hovatartozását, mely tovább erősíti a Freyer (2004), Samra és Wos (2014), Kassay (2017) által feltárt jelenséget, miszerint a szurkoló saját identitásának részeként kezeli a szurkolói létet.

Mivel egy női szurkolóval is szerencsénk volt interjút készíteni releváns információkról számolhatunk be a nők helyzetéről, a szurkolótáboron belüli szerepükről. Az RBD-n belül a női szurkolócsoportot (Sóstói Hableányok) jelenleg 9 fő alkotja, akik igyekeznek a hazai mérkőzéseken kívül az idegenbeliekre is ellátogatni. Az interjúalany egyébként 2010 óta tagja az RBD-nek, azóta körülbelül 10 mérkőzést hagyott ki, ami azt jelenti, hogy Európa-liga mérkőzésekre is elkísérte csapatát. Elmondása szerint nehezen értik meg, hogy nőként miért szurkoló.

„Van másik baráti társaságom is, és nagyon nehéz elmondani, vagy megmagyarázni...mindenkinek

az az első kérdése, hogy: egy lányt mi vesz rá, hogy meccsre járjon? De egyszerűen ezt annyira nehéz elmagyarázni, aki nem érzi, az nem tudja.” (24 éves női szurkoló)

A szurkolótábor tagjai között a nőket egyenlőként kezelik. A szurkolótábor női és férfi tagjai a mérkőzéseken vegyülnek egymással, nincsenek „kirekesztve” a női csoporttagok, teljesen befogadták őket, kiállnak értük. Például, ha koreográfia készítés van ugyanúgy szólnak nekik is, vagy, ha a csoport számára fontos kérdés merül fel, őket is ugyanúgy megkérdezik.

„Kimentem egy meccsre, aztán kettőre, aztán megint. Utána már mindenki tudta a nevemet, mindenki megkérdezte, hogy mi újság velem, mindig érdeklődtek felőlem, aztán mentünk koreokat készíteni, és ez így elvitt magával.” (24 éves női szurkoló)

Megbeszélés és következtetések

Kutatásunk a MOL Fehérvár FC ultra-szurkolóit, az RBD szurkolótábort vizsgálta. A kérdőíves adatfelvétel érintette az ultra-szurkolók 1) szociodemográfiai jellemzőit, 2) a motivációit, 3) a szurkolótábori lét aspektusait, 4) a sportfogyasztási és 5) a turisztikai szokásait. Kutatásunk során továbbá tartalomelemzést végeztünk az RBD szurkolótábor kommunikációs felületein, valamint interjúkat készítettünk a szurkolótábor tagjaival. A kérdőíves és interjú kutatási eredmények alapján úgy tűnik, hogy az ultrák körében a baráti kötelék - mint immateriális érték - nagyon fontos, ugyanakkor a klubhoz való kötődés is nagy szerepet tölt be életükben. Az ultralét tulajdonképpen egy sajátos életforma, mely fontos jellemzője, hogy a tagok a hétköznapiakban is szoros kapcsolatban vannak egymással, valamint identitásuk fontos részeként kezelik ezt az elköteleződést, vagyis a szurkolói létet. Emellett 'direkt passzív sportfogyasztók' más sportágak eseményein is, valamint 'indirekt fogyasztói' kultúra figyelhető meg esetükben – vagyis a labdarúgáson kívül a város más sportági mérkőzéseire, versenyeire is kijárnak, és a közvetítéseket is rendszeresen követik. Továbbá 'aktív sportfogyasztás' vagyis rendszeres sportolás is jellemző rájuk, legtöbbször az ökolívást üzik.

A kutatásban szereplő konkrét szurkoló táborra vonatkozóan, de a korábbi szakirodalomban feltárt trendek, illetve résztvevői tapasztalatok fényében is hoztak váratlan eredményeket, hangsúlyozva azt is, hogy az ultra-szurkolói identitás és

az ahhoz kapcsolódó szokásrendszer eltér az „átlag” szurkolói jellemzőktől. Az RBD ultra-szurkolókkal kapcsolatban azt tapasztaltuk, hogy a nők szurkolói elkötelezettsége szembetűnő volt az adatok alapján, részvételük magasabb arányt mutatott a vártnál. Igaz, *Roversi* (1991) bolognai ultrákon végzett kutatásában a nők részvételi aránya hasonló volt. Ezek alapján az is valószínűsíthető, hogy az ultrák körében magasabb a női szurkolók aránya, mint az átlagnézők közt – mely kijelentés megerősítéséhez további vizsgálatok szükségesek. Az RBD szurkolótábor tagjai a vártnál magasabb kulturális tőkével is rendelkeztek kutatásunkban. Összehasonlításban az elmúlt évtizedek során elvégzett kutatások eredményei a labdarúgónézők körében alacsony kulturális tőke szintjéről számoltak be (*Földesiné, 1995*), valamint kimutatták, hogy az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők inkább szurkolóként kapcsolódnak a sporthoz, mint sportolnak (*Perényi, 2010a*). Ezzel ellentétben *Freyer* (2004) feltárta, hogy az ultrák többnyire magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek. Figyelemre méltó volt a magasabb gazdasági tőke jelenléte is körükben. Igaz, *Perényi* (2010a) rávilágított, hogy a gazdasági tőke nagysága nem függ össze a direkt sportfogyasztással, a jelenlegi kutatás eredménye mégis összefüggést vélte felfedezni. Tette mindezt a társadalmi sztereotípiával ellentétes módon, hiszen az RBD ultrák túlnyomó többsége kijön vagy jól kijön jövedelméből. Az RBD szurkolók a vártnál magasabb piaci aktivitással is rendelkeznek, körükben a foglalkoztatottak jelentős felülreprezentáltsága jellemző, mely jelentőssé teszi a mérkőzések során történő helyszíni költés mennyiségét is. Mivel túlnyomó többségük megszakítás nélkül aktív a munkaerő piacon, a feltárt eredmény cáfolja *Perényi* (2010a) eredményét, miszerint a mindhárom sport változóban (aktív, direkt passzív, indirekt passzív) a részvételi arányok hanyatlanak a diákoktól az alkalmazottakig, a munkanélküliekig vagy az inaktívakig.

Az ultra-szurkolói tábor zárt, hiszen nem lehet a tagok közösséghez szabadon csatlakozni; a csatlakozás kizárólag ajánlás alapú - a közösségben például volt olyan RBD tag, aki az édesanyja révén került be a szurkolói csoportba. Mindemellett a szurkolói csoport tagjaira egyfajta fél-nyitottság volt jellemző, utalva arra, hogy a szurkolótábor tagjai szeretnék, hogy további

tagok csatlakozzanak hozzájuk, de csak abban az esetben, ha az új tag – a szokásokhoz igazodva – egy, már korábbi csoporttag ajánlásával érkezik a táborhoz. Tehát egyfajta elővigyázatosság, bizalmatlanság is megfigyelhető az új tagok bekapcsolódása során. Ezt az eredményt erősíti meg az, hogy az RBD szurkolók körében a barátság, mint érték igen domináns. Igaz, Földesiné (1995), Perényi (2010b) és Kassay (2017) rávilágított a barátság fontosságára, azonban nem feltételeztük, hogy ennyire szoros az összekötő kapocs a szurkolótábor tagjai között.

Összességében elmondható, hogy találhatók szurkolókról szóló kutatások hazánkban, de a motivációkat, valamint a sportfogyasztási szokásokat leginkább homogén mintaként vizsgálták a nézők körében, nem történt elkülönítés azért, hogy ideiglenes, vagy állandó szurkolókról, esetleg szurkolói csoportról van-e szó. Korábbi szakdolgozatok közt előfordult ugyan, de azok más szempontból kívánták vizsgálni a szurkolói csoportokat, leginkább a huliganizmus jelenségével vetették össze az ultramozgalmat; vagy, ha egy bizonyos szurkolótábort vizsgáltak, akkor azt inkább strukturális szempontból. A releváns szakirodalom jelentős része pedig még a 2000-es évek elején végzett kutatási eredményeket tükrözik – vagyis az ultra-szurkolók tábora viszonylag alulkutatott a hazai megközelítésekben. A fentiek fényében kutatásunk hiánypótló. Fontosnak tartottuk, hogy egy labdarúgóklub, a MOL Fehérvár FC meghatározott szurkolói csoportján, vagyis az RBD-n végezzünk kutatást, annak érdekében, hogy lehetőségünk legyen az elkülönítés által megérteni, mit is jelent valójában ultra-szurkolónak lenni, mi a fő mozgatórugója annak, hogy valaki hétről-hétre elkíséri kedvenc csapatát mérkőzésekre, rászánva diszkrecionális idejét és jövedelmét, illetve így lehetőségünk volt hozzájárulni egy hiányterülethez. A jövőben érdemes lenne a hazai ultratáborok körében szélesebb kutatást végezni, külön-külön megvizsgálni az egyes csapatok ultra-szurkolóit, akár jelen kutatás szempontjai alapján, valamint a vidéki és fővárosi szurkolók közti különbségek feltárását is, illetve a nők előfordulását és szerepét körükben.

Felhasznált irodalom

1. Andorka R. (2005): *Bevezetés a szociológiába (jegyzetek)*.
2. Bang, P., O'Connor, P. (2022): The Psychology and Motivations of Sports Fans. *Journal of Student Research*, 11.3. DOI:10.47611/jsrhs.v11i3.3659
3. BenPorat A. (2010): Football Fandom: a bounded identification. *Soccer & Society* 11. 3, 277-290. DOI:10.1080/14660971003619594.
4. Bourdieu, P. (1978): Sport and Social Class. *Social Science Information*, 17. 6, 819-840. DOI:10.1177/0539018478017006.
5. Dóczi T. (2011): Rendszerváltás, globalizáció és nemzeti identitás a sportban a XXI. század kezdetén Magyarországon. *PhD. értekezés, Semmelweis Egyetem Doktori Iskola*, Budapest.
6. Földesiné Sz. Gy. (1995): Magyar NB I-es labdarúgó-mérkőzések nézőinek társadalmi összetétele és motivációi. *Szociológiai Szemle* 3., 73-94.
7. Földesiné Sz. Gy. (2008): Sportfogyasztás, mint a kulturális fogyasztás válfaja. In: Földesiné Sz. Gy., Gál A., Dóczi T. (szerk.): *Társadalmi riport a sportról*. Magyar Sporttudományi Társaság, Budapest. 41-90.
8. Freyer T. (2004): A rendvédelmi erők harca a futball-huliganizmus ellen Magyarországon. *PhD. értekezés, Semmelweis Egyetem Doktori Iskola*, Budapest.
9. Gál A. (2014): A nők sportjának jellegzetességei. In: Gál A., Dóczi T., Sáringerné Szilárd Zs. (szerk.): *Társadalmi befogadás a sportban és a sport által*. Magyar Sporttudományi Társaság, Budapest. 7-36.
10. Harasta J. (2021): The Development of Sports Fan: From Self-Identification to "Diehard". *Athens Journal of Sports*. 8.1, 9-46. DOI: 10.30958/ajspo/v8i1
11. Jády Gy. (2009): Győzzön a jobb? Szurkolók a sportvilágban. *Magyar Edző*, 2009. 2, 24-27.
12. Kajos, A., Prisztóka, Gy., Paic, R. (2017): A nézőtéri sportfogyasztás motivációit mérő, magyar nyelvű SPEED-H skála validációja és néhány eredménye, *Vezetéstudomány*, Budapest Management Review, XLVIII. évf. 2017. 10. DOI:10.14267/VEZTUD.2017.10.03.
13. Kassay L. (2017): Akarunk mi meccsre járni? A labdarúgó mérkőzésre járás mögötti szurkolói motivációkat meghatározó tényezők. *Testnevelés, Sport, Tudomány*, 2. 3, 52-63. DOI: 10.21846/TST.2017.3.5.

14. Kassay L. (2018): Ismerjük a helyszíni szurkolás nézői attitűdjét a hazai hivatásos labdarúgásban? *Magyar Sporttudományi Szemle*, 19. 73, 4-11.
15. Koczás S. (1935): Lokálpatriótizmus. A cselekvés iskolája, 3., 467-477.
- Kozma G., Michalkó G. (2014): A lakosság szociodemográfia jellemzőinek hatása a sportesemények látogatottságára. *Magyar Sporttudományi Szemle*, 15. 59, 4-10.
16. Lasztovicza D., Béki P. (2016): A sport és a turizmus kapcsolata, a sportturizmus fogalmi rendszere. *Testnevelés, Sport, Tudomány*, 1. 1, 39-50. DOI: 10.21846/TST.2016.1.4.
17. Perényi Sz. (2010a): On the fields, in the stands, in front of the TV – value orientation of youth based on participation in, and consumption of, sports. *European Journal for Sport and Society*, 7. 1, 41-51.
18. Perényi Sz. (2010b): Sportoló és nem sportoló fiatalok életvitelhez kapcsolódó értékei. Ph.D. értekezés, Semmelweis Egyetem, Testnevelési és Sporttudományi Kar (TF), Budapest.
19. Roversi, A. (1991): Football Violence in Italy. *International Review for the Sociology of Sport*, 4, 311-331.
20. Samra, B., Wos, A. (2014): Consumer in Sports: Fan typology analysis. *Journal of Intercultural Management*, 6. 4, 263-288. DOI:10.2478/joim-2014-0050
21. Wann, D. L., Melnick, M. J., Russel, G. W., Pease, D. G. (2001): *Sport Fans: the Psychology and Social Impact of Spectators*. Routledge, New York.
22. Red Blue Devils hivatalos weboldala: <http://www.rbd.ultras.hu/>
23. Red Blue Devils hivatalos facebook oldala: <https://www.facebook.com/rbdultras29/>

